

ΜΕΛΕΤΗ

ΠΕΡΙ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΦΥΛΑΚΩΝ ΚΑΙ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΙΔΙΑΙ ΔΕ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΕΛΒΕΤΙΑΙ.

Τὸ ζήτημα τῶν ποινικῶν φυλακῶν θεωρεῖτο ἐπὶ πολὺ ὡς ζήτημα φιλανθρωπίας καὶ αἰσθήματος· ὑπῆρξεν, ὡς εἶπεῖν, ὁ ἰστός, ἐφ' οὗ οἱ ἰδεολόγοι ἀμφοτέρων τῶν ἡμισφαιρίων ἐτέρποντο ὑφαίνοντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰς θεωρίας των, τὸ θέμα, ἐφ' οὗ οἱ φιλόφρονες πασῶν τῶν χωρῶν ἐτόνιζον ἐκάστοτε τὰς αἰσθηματικὰς αὐτῶν ἐτεροφωνίας. Σήμερον τὸ πρόβλημα τῶν φυλακῶν θεωρεῖται πρὸ παντὸς κοινωνικὸν ζήτημα, συνδεόμενον στενῶς μετ' αὐτοῦ τοῦ συμφέροντος τῆς δημοσίου ἀσφαλείας καὶ τάξεως.

Προκειμένου ἤδη περὶ ζητήματος ἀφαιροῦντος αὐτὴν τὴν δημόσιον ἀσφάλειαν διὰ τῆς ἠθικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἐγκληματίου, ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα διὰ βραχείων τὰς ἀρχάς, αἵτινες διέπυσι σήμερον ἐν γένει μὲν τὰς σωφρονιστικὰς φυλακὰς τῆς Ἀμερικῆς καὶ Εὐρώπης, ἰδίᾳ δὲ καὶ πρὸ πάντων τῆς Ἑλβετίας, ἐπιστῶν ἐπ' αὐτῶν ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν τῶν διαχειριζομένων τὰ ἐν Ἑλλάδι.

Καίπερ μὴ ἀγνοῶν τὰς δυσκολίας ἃς ἔχει νὰ ὑπερνικήσῃ ἡ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειροῦσα ἐπαρκῆ μεταρρυθμίσει τῶν φυλακῶν τοῦ Κράτους, φρονῶ οὐδὲν ἥττον ὅτι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιδεικνυομένου σκοποῦ δύο πράγματά εἰσι πρὸ παντὸς ἀπαραίτητα : ἡ μεταβολὴ τοῦ συστήματος τῆς ἐν ταῖς φυλακαῖς πειθαρχίας καὶ ἡ κατασκευὴ ἢ ἡ τροποποίησις τῆς οἰκοδομῆς τῶν ὑπαρχουσῶν, τοσοῦτο μᾶλλον ὅσον, ἐκτὸς τῶν ἐν Ἀθήναις φυλακῶν τοῦ κ. Συγγροῦ καὶ ἐκείνων τῆς Κερκύρας, οὐδεμίᾳ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκπληροῖ τὴν ἀποστολὴν τῆς.

Πρόσφορος οἰκοδομῇ σωφρονιστικῆς φυλακῆς δεῖον νὰ ἐπιδιώκῃ τὰ ἐξῆς : Ἀσφάλειαν πλήρη, ἐπιθεώρησιν καὶ κατὰταξιν εὐχερῆ, εἴσοδον ἀπρόσκοπτον καὶ ταχεῖαν ἐν ἅπασιν τοῖς διαμερίσμασιν αὐτῆς, ἀρκοῦντα χῶρον πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγείας τῶν ἐν αὐτῇ κρατουμένων καὶ διευκόλυνσιν τῆς ἐργασίας των. Κελλία κεχωρισμένα, τὸν ἀρμόζοντα χῶρον διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν διδασκαλίαν καὶ διὰ τὸ θεραπευτήριον.

Ἐπὶ πλέον δέον ἵνα πάντα τὰ μέρη τῆς οἰκοδομῆς ὑπόκεινται, εἰ δυνατόν, ἀμέσως ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ διευθυντοῦ τῶν φυλακῶν. Τοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς αὐτοὺς ὄρους ἐκπληροῦσιν ἐν Ἐλβετίᾳ αἱ σωφρονιστικαὶ φυλακαὶ Γενεύης καὶ Λωζάννης, μάλιστα δὲ ἡ τῆς Γενεύης (prison de l'Enéché).

Ἐκ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἀνωτέρω συνθηκῶν ἐξήρτηται κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ βελτίωσις τῆς ἐν ταῖς φυλακαῖς πειθαρχίας, ἀποτελοῦσης λίαν οὐσιώδεις ἀντικείμενον, ὡς συνδεομένης ἀναποσπαστως οὐ μόνον μετὰ τῆς δημοσίου ἀσφαλείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἠθικῆς ἀνορθώσεως τοῦ ἐγκληματίου. Τοῦτου ἕνεκα οὐσιωδέστατον μέλημα τῶν διευθυνόντων τὰς ποινικὰς φυλακὰς ὑπῆρξεν αἰετοτε ἡ κραταίωσις τῆς ἐν αὐταῖς πειθαρχίας. Πρὸς διατήρησιν δὲ τῆς πειθαρχίας — ἐκτὸς τῶν ἄλλων πειθαρχικῶν ποινῶν, ἃς ἐπιφυλάσσομαι νὰ συνοψίσω κατόπιν, πραγματευόμενος εἰδικῶς περὶ τῶν σωφρονιστικῶν φυλακῶν Λωζάννης — ἐν τῶν δραστικωτέρων φαρμάκων ἐθεωρήθη καὶ ἡ προσωρινὴ στέρησις τῆς ἐργασίας, — μόνη προσφυγὴ κατὰ τῆς ἀνίας — καὶ ἡ ἐν εἰρκτῇ ἀπομόνωσις, ἐφ' ὧρισμένον χρόνον, τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς ἀπειθούτων.

Ἡ ἀπομόνωσις, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐπανορθωτικῶν φυλακῶν Φιλαδελφείας, ἀναπληροῖ πάσας τὰς σωματικὰς ποινὰς, ἃς ἐπέβαλλον ἄλλοτε συνήθως τοῖς καταδίκαις, πρὸς διατήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς πειθαρχίας, καὶ τοῦτο καθ' ὅσον ἐν τῇ ἀπομονώσει αὐτοῦ ὁ κατάδικος (réclusion solitaire) δύναται νὰ συναισθανθῇ πλεόλυτον τὴν ἑαυτοῦ θέσιν.

Ὁ χωρισμὸς καὶ ἡ κατάταξις (classification) ἀφ' ἑτέρου τῶν καταδίκων, κατὰ τὴν διάφορον φύσιν τῶν ἐγκλημάτων, καθ' ἡλικίαν καὶ κατὰ τὰ μέσα ἄτινα ἐνδεχόμενον νὰ ἔχωσιν οὗτοι ὅπως βλάψωσιν ἀλλήλους, ἀποτελεῖ ὡσαύτως ἐν τῶν σπουδαιοτέρων ἀντικειμένων ὑγινοῦς σωφρονιστικοῦ συστήματος. Τοιοῦτοτρόπως, ἀναλόγως τῆς ἠθικῆς αὐτῶν καταστάσεως, δέον νὰ ἔχωσιν οὗτοι — ἐκτὸς τῶν χωριστῶν κελλιῶν τοῦ ὕπνου — κεχωρισμένα ἐπίσης ἐργοστάσια καὶ διαφερούσας αὐλάς. Κλάσις τις καταδίκων δὲν πρέπει, ἐπ' οὐδεμίᾳ στιγμῇ, νὰ συγκοινωνῇ μετ' ἑτέρας κλάσεως: ἐννοεῖται πόσον ἐπικίνδυνον ἀποβαίνουν αἱ τοιαῦται μετὰξὺ αὐτῶν συγχρωτίσεις. Πανταχοῦ ἔνθα σκοπεῖται ἡ ἠθικὴ ἀναγέννησις τοῦ ἐγκληματίου, ἡ ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀπομόνωσις αὐτοῦ παρίσταται ἀναγκαία ὑπὸ πολλὰς καὶ διαφόρους ἐπόψεις. Ἀκριβῶς αὐτὸ τοῦτο σκοποῦσαι, μετὰξὺ τῶν ἄλλων, καὶ αἱ φυλακαὶ Λωζάννης καὶ Γενεύης, ὠκοδομήθησαν ἐκάστη διὰ χωριστῶν κελλιῶν (cel-

lules) κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἀπομονώσεως τοῦ John Howard.

Οὕτω, κατὰ τὸ σύστημα τοῦ ἀτομικοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἐὰν ὁ φυλακισμένος δὲν δυνῆθῃ ν' ἀπομάθῃ καὶ ἀποβάλῃ τὰς κακίας του, ἐὰν τὰ εὐτυχεῖ ἀποτελέσματα τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας, ἐὰν τὰ μαθήματα καὶ ἡ ἐν ταῖς φυλακαῖς διδασχὴ τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, δὲν κατισχύσωσι νὰ ἐπαναφέρωσιν αὐτὸν ὀλισθήσαντα ἐπὶ τὸ ἀγαθόν, τοῦλάχιστον αἱ κακίαι του ἔσονται καθαρῶς ἀτομικαί, μὴ δυνάμεναι νὰ μεταδοθῶσιν. Ἄλλως, τὸ σύστημα τῆς ἀπομονώσεως καθιστᾷ δυσκολωτέρας καὶ σπανιωτέρας, ἴσως μάλιστα ἀδυνάτους, τὰς ἐν τῇ φυλακῇ ἐξεγέρσεις καὶ συνωμοσίας.

Παρατηρήθη ὅτι ὑπὸ πλημμελὲς σύστημα φυλακῶν, τὰ ἐγκλήματα ἀντὶ νὰ περισταλῶσιν, ἀπ' ἐναντίας αὐξάνουσι. Αὐξάνουσι δὲ ταῦτα καὶ πολλαπλασιάζονται, καθ' ὅσον παραμελεῖται ἡ εὐκαιρία τοῦ ἐπαναγαγεῖν τοὺς ἐγκληματῆσαντας ἐπὶ τὸ ἀγαθόν. Ἡ προσφορωτέρα στιγμὴ πρὸς τοῦτο παρίσταται κατὰ τὸν χρόνον τῆς κρατήσεως αὐτῶν πρὸς ἀπότισιν τῆς ποινῆς των.

Ἐπὶ χρόνους μακροὺς διάφοροι ποινικαὶ νομοθεσίαι δὲν εἶχον ἕτερον σκοπὸν καὶ ἄλλην ἀρχήν, παρ' ἐκείνην τοῦ ἀποχωρίσαι τοὺς ἐνόχους ἐκ τῆς κοινωνίας διὰ τῆς καταδίκης αὐτῶν εἰς παρατεταμένην καὶ αὐστηρὰν κάθειρξιν, ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ ν' ἀπαλλάξωσιν αὐτὴν ἐφ' ὅσον τὸ δυνατόν μακρότερον χρόνον. Σήμερον ὅμως ἡ ἀνθρωπότης καὶ ὁ πολιτισμὸς ἔχει ὄλως ἄλλοίως βλέψεις. Ἀντὶ τοῦ ἐγκαταλείπειν σιδηροδελσμίους τοὺς καταδίκους κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ βίου των, ἀντὶ τοῦ ἐξαφανίζειν αὐτοὺς τῆς κοινωνίας καὶ μὴ ἀσχολεῖσθαι περὶ αὐτῶν, ἀναγνωρίζει τούναντίον, ὅτι οἱ ἐγκληματῆσαντες εἰσι καὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι, ἀποπλανηθέντες μὲν τῆς εὐθείας, ἀλλὰ δυνάμενοι νὰ βελτιωθῶσι καὶ ἐπανέλθωσιν εἰς αὐτήν. Πιστεύομεν ἀδιστακτως — ἔλεγεν ὁ Léon Faucher — ὅτι δὲν ὑπάρχει κακοποιὸς ἀδιόρθωτος, οὔτε ἠθικὴ ἀσθένεια περὶ ἧς ν' ἀπελπισθῶμεν. Ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον δὲν ἐσβέσθη ἐντελῶς τὸ λογικὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ — ὅτε εὐρισκόμεθα πλέον ἐνώπιον παράφρονος καὶ οὐχὶ ἐνώπιον ἐγκληματίου — διατηρεῖται ἐν αὐτῷ χορδὴ τις εὐαίσθητος, ἣν δυνάμεθα νὰ θίξωμεν. Ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἔχει συνείδησιν ἑαυτοῦ, αἰσθάνεται τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν, ἐννοεῖ τὴν γλῶσσαν τοῦ συμφέροντος ἢ ἐκείνην τοῦ καθήκοντος. Δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος ἐπὶ τοσοῦτον κακός, ὥστε νὰ μὴ εἶνε ἀγαθὸς ἐν τινι δεδομένη στιγμῇ, ὅστις νὰ μὴ ἔχῃ γενναίας τινὰς ὁρμὰς καὶ ὁ ὁποῖος νὰ μὴ ἐγκλείῃ ἐν ἑαυτῷ σπέρματα τελειοποιησιμότητος. Τὸ πᾶν ἤρτηται ἐκ τῆς δεξιότητος, ἧς ποιούμεθα χρῆσιν πρὸς ὑποδοχὴν του. Οὕτως, εἰς τῶν ἀπαραιτητῶν

δρων αποτελεσματικῆς ποινῆς θεωρεῖται καὶ ὁ ἐπιτρέπων τῷ καταδίκῳ νὰ ἐπαναλάβῃ, μετὰ τὴν ἐκτίσιν αὐτῆς, τὴν ἐν τῇ κοινωσίᾳ θέσιν του.

Ἀπαγγελλομένης καταδίκης τινός, τὸ Κράτος ἀναλαμβάνει, ἀπέναντι τοῦ καταδίκου αὐτοῦ τὸ καθῆκον νὰ προστατεύσῃ αὐτὸν—στερούμενον τῆς καταχρασθείσης ἐλευθερίας του,—κατὰ τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν ἐπιδημιῶν, αἵτινες ἐνδεχόμενον νὰ προσβάλωσιν αὐτὸν κατὰ τὸν χρόνον τῆς κρατήσεώς του. Τὸ καθῆκον αὐτὸ δὲν ἐξεπληρώθη δυστυχῶς, ἢ λίαν μὲν ἀτελῶς μέχρι τοῦδε ὑπὸ τινων κυβερνήσεων, παρεγνωρίσθη δ' ἐντελῶς ὑφ' ἑτέρων. Οἱ κατάδικοι, μετὰ τὴν ἀπότισιν τῆς ποινῆς των, ἐξέρχονται τῶν φυλακῶν χεῖρονες παρ' ὅ,τι εἰσῆλθον. Καὶ ἀληθεύει τοῦτο οὐ μόνον περὶ τῶν καταδίκων, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ὑποδίκων ἢ προφυλακισμένων. Αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ φυλακαὶ εἰσι κατ' ἐξοχὴν σχολεῖα διαφθορᾶς καὶ ἐξαχρειώσεως.

Ἀπέχοντες ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ εἰπώμεν τι περὶ τῶν ἡμετέρων φυλακῶν, περιοριζόμεθα ἤδη νὰ εἰπώμεν ἐν παρόδῳ ὅτι πανταχοῦ σχεδὸν οἱ κρατούμενοι τάσσονται ὑπὸ δύο διαφόρους κατηγορίας, αἵτινες οὐδέποτε πρέπει νὰ συγχέωνται. Οἱ μὲν εἰσιν ὑπόδικοι· οἱ δὲ κατάδικοι. Τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων οὔσης ἔτι ἀμφιβόλου, ἢ προφυλάκισις αὐτῶν δὲν πρέπει ν' ἀποβαίνει ποινή, καὶ δὲν εἶνε νόμιμος ἢ μέχρι τοῦ ἀναγκαίου σημείου πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ὑποδίκου ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης. Τούτων ἕνεκα ἡ ὑπαρξίς ἐξεταστικῶν φυλακῶν καθίσταται ἀπαραίτητος.

Μετὰ τὴν βραχεῖαν, ἀλλ' ἀναγκαίαν ταύτην παρέχθασιν, δὲν νομίζω ὅπως ἄσκοπον, πρὶν ἢ προχωρήσω εἰς τὴν σκοπούμενην ἀνάλυσιν τοῦ ἐν ταῖς σωφρονιστικαῖς φυλακαῖς Λωζάννης κρατοῦντος συστήματος, νὰ χαραῶξω προκαταρκτικῶς γενικὰς τινὰς γραμμὰς περὶ τῶν κυριωτέρων σωφρονιστικῶν συστημάτων. Ἡ ἱστορία τούτων ἤθελε μὲ παρασύρει πολὺ ἢ ὅσον ἐπιτρέπουσι τὰ στενὰ ὄρια περιοδικοῦ. Τούτου ἕνεκα περιορίζομαι ἀναφέρων τὰ κυριώτερα ἐκ τούτων, χωρὶς νὰ ἐπιμείνω ἐξετάζων τὰς ποικίλας φάσεις δι' ὧν διῆλθον.

Ταῦτά εἰσι τὰ ἐφεξῆς:

Α'. Τὸ ἐπισωρευτικὸν καλούμενον, ἢ ἄλλως, τὸ σύστημα τῆς περιληπτικῆς φυλακίσεως (emprisonnement collectif).

Β'. Τὸ κελλιακὸν (système cellulaire).

Γ'. Τὸ προοδευτικὸν ἢ Ἀγγλοἰρλανδικόν, ἢτοι τὸ τοῦ Crofton, καὶ

Δ'. Τὸ τῶν σωφρονιστικῶν ἀποικιῶν (colonies pénitentiaires).

Τὸ περιληπτικὸν σύστημα ἐγκαταλείπει τοὺς κατάδικους νὰ συγκοινωνῶσιν ἐλευθέρως πρὸς ἀλλήλους. Ἐκ τούτου οἱ μᾶλλον διεφθαρμένοι

μεταξὺ αὐτῶν δὲν λείπουσιν, ἐννοεῖται, διαφθείροντες τοὺς ἄλλους, ἢ δὲ φυλακὴ ἀποβαίνει τοιοιτοτρόπως σχολεῖον διαφθορᾶς καὶ ἐξαχρειώσεως.

Τὸ κελλιακὸν σύστημα συνίσταται εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν πάσης μεταξὺ τῶν κρατούμενων συγκοινωνίας· μάλιστα δὲ κατὰ τὸ σύστημα τῆς Φιλαδελφείας, οἱ κρατούμενοι ἐγκλείονται ἡμέραν καὶ νύκτα ἐντὸς κελλιῶν, κεχωρισμένοι καὶ μὴ δυνάμενοι οὔτε νὰ ἴδωσιν ἀλλήλους, οὔτε νὰ ὁμιλήσωσι. Τὸ τῆς Auburn διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦ τῆς Φιλαδελφείας, ἅτε ποιούμενον χρῆσιν τῶν ἐπομένων μέσων: τῆς φυλακίσεως ἐκάστου χωριστά, ἐντὸς ἰδιαιτέρου στενοῦ δωματίου κατὰ τὴν νύκτα, τῆς ἐν κοινῷ ἐργασίας εἰς ἐργοστάσια, διαρκούσης τῆς ἡμέρας, μετ' αὐστηρᾶς ὅμως σιγῆς, ἐκφοβίσεως καὶ ἄλλων σωματικῶν τιμωριῶν.

Τὸ προοδευτικὸν σύστημα τὸ λειτουργοῦν σήμερον ἐν Βελγίῳ, Ἀγγλίᾳ, Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ, ἄρχεται διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ καταδίκου ἐντὸς κελλίου, ἐξακολουθεῖ νὰ κρατῇ αὐτὸν ἐπὶ τινὰς μῆνας ὑπὸ κελλικὴν κράτησιν, ἀκολούθως δ' ἐπιτρέπει αὐτῷ νὰ συγκοινωνῇ μετὰ τῶν συκρατούμενων, καὶ ἐπὶ τέλους, ἀναλόγως τῆς καλῆς αὐτοῦ συμπεριφορᾶς ἐν ταῖς φυλακαῖς καὶ τῆς ἀφοσιώσεώς του εἰς τὴν ἐργασίαν, παρέχει αὐτῷ ἀμοιβὰς τινὰς, καταλήγον εἰς τὴν προσωρινὴν ὑπὸ ὄρον ἀποφύλακισίν του (libération conditionnelle).

Τὸ τῶν σωφρονιστικῶν ἀποικιῶν (système des colonies pénitentiaires), βασιζέται ἐπὶ τῆς ἀπασχολήσεως τῶν κρατούμενων εἰς ἀγροτικὰς ἐργασίας καὶ θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν μᾶλλον ἠθικοποιούντων καὶ τῶν ὀλιγώτερον δαπανηρῶν.

Μεταξὺ τῶν συστημάτων αὐτῶν ἄτινα διέπουσιν ἐν γένει τὰς φυλακὰς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, δύο κυρίως εἰσὶ τὰ πρωτεύοντα: τὸ Πενσυλθανικὸν καὶ τὸ Ὠβέρνιον. Ἀμφότερα ὀφείλονται εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, ἐκάτερον δ' αὐτῶν ἔχει τὰς ἀρετὰς καὶ κακίας του. Εἰς Auburn, πόλιν περίφημον ἰδίᾳ διὰ τὰς σωφρονιστικὰς αὐτῆς φυλακὰς, εἰσῆγαγον τὴν ἀπομόνωσιν τῶν κρατούμενων κατὰ τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐν κοινῷ ἐργασίαν διαρκούσης τῆς ἡμέρας, ὑπὸ τὸν νόμον τῆς σιγῆς. Τὸ σύστημα τῆς Φιλαδελφείας ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ αὐστηρότητι συνίστατο, ἀπ' ἐναντίας, εἰς τὸ κρατεῖν τοὺς κατάδικους ἐντελῶς κεχωρισμένους ἀπ' ἀλλήλων ἡμέραν καὶ νύκτα, ἐγκλειστους δ' ἐντὸς στενῶν οἰκίσκων ἄνευ ἐργασίας¹, ἄνευ περιπάτου καὶ ἐν σιγῇ, καθ' ὅλην τὴν μακρὰν διάρκειαν τῆς κρατήσεώς των,

¹ Ἡ ἐργασία, καὶ αὐτὴ μεμονωμένη, εἶχεν εἰσαχθῆ βραδύτερον ἐν ταῖς φυλακαῖς Φιλαδελφείας.

ἐπὶ δεκάδας ὅλας ἐτῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἰσοβίως. Τὸ σύστημα τοῦτο, ὡς ἐννοεῖται, δὲν ἠθικοποιεῖ, δὲν ἐσωφρονίζειν, ἀλλ' ἐφόνευεν, ἀλλ' ἀπεκτῆνου αὐτούς, πρὶν ἔτι παραφρονήσωσι.

Παρατηρήθη γενικώτερον, ὅτι ἐκ τῶν δύο αὐτῶν συστημάτων, τὸ μὲν τῆς Φιλαδελφείας διέπει τὰς φυλακὰς τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ ἐκείνο τῶν σωφρονιστικῶν φυλακῶν τῆς Auburn ἀποτελεῖ τὸν κανόνα τῆς Δύσεως.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἰδέας τῆς μετανοίας, ἔλεγεν εἰς τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Ἰταλίας, — ὁ Tangrède Canonico, — ἐν τῷ διεθνῇ συνεδρίῳ τῷ συνελθόντι πρὸς διετίας ἐν Πητρουπόλει πρὸς μεταρρυθμίσειν τῶν ποινικῶν φυλακῶν, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἰδέας τῆς μετανοίας ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς κοινωνικῆς τιμωρίας, παρήγαγε δύο συστήματα σωφρονιστικῶν φυλακῶν, ἀνταποκρινόμενα εἰς τὰ δύο κυριώτερα συστήματα τῆς θρησκευτικῆς τάξεως, ἅτινα ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς ταύτης τῆς ἰδέας παρήγαγεν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς ἐκουσίου μεταμελείας. Εὐλόγως δὲ ὁ Léon Faucher ἀπεφάνητο ὅτι, «ἐὰν ὠφειλέ τις νὰ μερίσῃ τὸν κόσμον μεταξὺ τῶν δύο σωφρονιστικῶν συστημάτων (systemes pénitentiaires) ¹, ὡς διηρέθη ποτὲ μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων οἰκογενειῶν τῶν θρησκευτικῶν ταγμάτων, ἤθελεν εἰπεῖ ὅτι τὸ σύστημα τῆς Φιλαδελφείας εἶνε ὁ κανὼν τῆς Ἀνατολῆς ἐνῶ τὸ τῆς Auburn εἶνε ἐκείνο τῆς Δύσεως».

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀπαραιτήτων προσόντων ἀληθῶς σωφρονιστικῆς φυλακῆς εἶνε — ὡς παρατηρήθη ἐν ἀρχῇ — καὶ τὸ νὰ διαθέτῃ αὕτη τὸν ἀνάλογον χώρον πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐργασίας τῶν κρατουμένων. Ἡ ἀνάγκη τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἐργασίας ἐν ταῖς ποινικαῖς φυλακαῖς εἶνε σήμερον γενικῶς ἀνεγνωρισμένη, ἀδιαφιλονείκητα δὲ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέοντα ὠφελήματα.

Τούτου ἕνεκα νομίζω πάντῃ περιττὸν νὰ ἐπιμείνω ἀποδεικνύων ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ φυλακισμένου, ἐνῶ ἐπιφέρει οἰκονομίαν εἰς τὸ Κράτος, διατηρεῖ ταυτοχρόνως τὴν ἐν τῇ φυλακῇ πειθαρχίαν καὶ τάξιν, βελτιοῖ τὴν ὑγιεινὴν αὐτῆς κατάστασιν, καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἀποδίδει τῇ κοινωνίᾳ μέλος χρήσιμον καὶ ἐργατικόν, ἀντὶ τῆς καταθλιβούσης αὐτὴν ἄλλοτε μάστιγος.

Περιωρίσθη νὰ ὑποδείξω ἐν περιλήψει τὰ κυριώτερα τῶν συστημάτων καὶ τοὺς οὐσιωδέστερους τῶν ὄρων, οἵτινες ἀπαιτοῦνται καθόλου πρὸς μεταρρύθμισιν τῶν φυλακῶν, τοῦτο μὲν ἐπιθυμῶν νὰ παράσχω

¹ Ἡ λέξις pénitenciaire προέρχεται ἐκ τῆς Λατινικῆς poenitentia, σημαίνουσης μετάνοιαν, μεταμέλειαν.

τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν ἐργαζομένοις ἐν Ἑλλάδι ἀφορμὴν εὐρυτέρων σκέψεων, τοῦτο δὲ καὶ ὅπως ἐνισχύσω τοὺς διαχειριζομένους τὴν ποινικὴν αὐτῆς δικαιοσύνην, πρὸς βελτίωσιν τῆς οἰκτρᾶς ἀληθῶς καταστάσεως τῶν καταδικῶν, διὰ τῆς ἐν γένει μεταβολῆς τοῦ συστήματος τῶν φυλακῶν μας. Ἐὰν τὸ ἔδαφος ὅπερ διαθέτουσιν οὗτοι δὲν ἐπιτρέπη αὐτοῖς νὰ κατάρξωνται μεθ' ὅλης τῆς ἐπιθυμητῆς κανονικότητος, τοῦτο δὲν εἶνε λόγος ἀποθαρρύνσεως, ἀλλὰ μάλλον ἐπιμονῆς πρὸς καταπολέμησιν καὶ ὑπερνίκησιν τῶν δυσχερειῶν.

Τὸ ζήτημα τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν παρ' ἡμῖν ποινικῶν φυλακῶν, στενωῶς συνδεόμενον μετὰ τῆς δημοσίου ἀσφαλείας καὶ τάξεως, δεόν νὰ ἐπισπάσῃται ἰδιαίτερος τὴν προσοχὴν οὐ μόνον τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς κοινωνίας. Ἀποτελεῖ ἐν τῶν σπουδαιότερων κοινωνικῶν ζητημάτων, οὗτινος ἡ λύσις ἐπέγει καὶ ἐξ ἧς ἤρτηται κατὰ μέγα μέρος ἡ παγίωσις τῆς ἐπισημοῦς δημοσίου ἀσφαλείας. Μὴ λησμονώμεν ὅτι, ἐφ' ὅσον αὐξάνει ἡ κυβερνητικὴ καὶ κοινωνικὴ πρόνοια, ἐπὶ τοσοῦτον ἐλαττοῦται ἡ ποσότης τῶν ἐγκλημάτων, καὶ τὰνάπαλιν.

B'

ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΑΙ ΦΥΛΑΚΑΙ ΛΩΖΑΝΝΗΣ

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν δύο κυριωτέρων σωφρονιστικῶν συστημάτων τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, ἴδωμεν ἤδη εἰδικώτερον τὸ ἐν τῇ δικαστικῇ πρωτεύουσῃ τῆς Ἑλβετίας, ἤτοι τὸ ἐν τῇ Λωζάννῃ, λειτουργοῦν σήμερον ὅπερ — ἐὰν δὲν σφάλωμαι — τυγχάνει ἐν τῶν καλλιτέρων καὶ δοκιμωτέρων σωφρονιστικῶν συστημάτων, δύναται δὲ καὶ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ μεταρρυθμίσωσι τὰς ἐαυτῶν φυλακὰς, ἐὰν αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην τοιαύτης μεταρρυθμίσεως.

Καὶ πρῶτον περὶ τοῦ καταστήματος τῶν φυλακῶν.

Ἡ σωφρονιστικὴ φυλακὴ Λωζάννης (maison pénitenciaire) παριστᾷ παραλληλόγραμμον 300 περίπου ποδῶν μήκους ἐπὶ 70 πλάτους. Κεῖται ἐπὶ τῆς κλιτύος λόφου τινός πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως, εἰς θέσιν εὐάερον. Αἱ δύο μεγάλαι αὐτῆς πτέρυγες ἀτενίζουσι πρὸς βορρᾶν καὶ μεσημβρίαν. Τὸ κέντρον τῆς οἰκοδομῆς προώρισται εἰς οἰκίαν τοῦ διευθυντοῦ καὶ τῶν ὑπαλλήλων. Ἐν αὐτῷ ὑπάρχει ἡ ἐκκλησία, τὰ γραφεῖα τῆς διευθύνσεως καὶ τὸ μαγειρεῖον. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τούτου ἐπεκτείνονται δύο πτέρυγες, ὧν ἐκάστη ἔχει ἀνάπτυξιν 400 ποδῶν. Ἡ ἀνατολικὴ περιλαμβάνει τοὺς ἐπὶ κακουργήματι κατα-

δικασθέντας, ἡ δὲ δυτικὴ τοὺς ἐπὶ πλημμυλῆματι. Εἰς ἐκάστην τῶν πτερυγῶν αὐτῶν λειτουργεῖ ἀνά ἓν ἐργοστάσιον ἔχον ὕψος 30 ποδ. ἐπὶ 18 πλάτους καὶ 86 μῆκους, φωτιζόμενα ἄνωθεν ἀκριβῶς ἀπέναντι τῶν ἐργοστασίων ὑπάρχει σειρὰ λευκῶν οἰκίσκων (cellules) διανεμομένων εἰς δύο ὁρόφους, καὶ τῶν ὁποίων αἱ θύραι ἀνοίγονται πρὸς τὸ μέρος τῶν ἐργοστασίων, ἐνῶ τὰ μικρὰ παράθυρά των ἀτενίζουσι πρὸς τὴν ἐξοχὴν. Εἰς τὸ ἄκρον ἐκάστου ἐργοστασίου κεῖται τὸ θεραπευτήριον καὶ τὰ δωμάτια τῶν ἐπιτηρητῶν φυλάκων. Τὰ πρὸς μεσημβρίαν ἐργοστάσια, καλῶς φωτιζόμενα, διαιροῦνται ἕκαστον εἰς δύο μέρη, προωρισμένα διὰ τὰς γυναῖκας τῶν δύο κατηγοριῶν, ἧτοι τῶν εἰς ἐπανορθωτικὴν ποινὴν καταδικασθεισῶν καὶ τῶν εἰς βαθμὸν κακουργήματος. Ἐπιτήρησις αὐστηρὰ ἐνεργεῖται ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν φυλακῶν, καὶ ἐπὶ τέλος σκοπία ἐπιτρέπουσι λεπτομερῆ ἐπιθεώρησιν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῶν ἐργοστασίων.

Ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν κελῶν ἀνέρχεται εἰς 200 περίπου, ὧν 44 γυναικεῖα. Ἐκαστος τῶν κρατουμένων ἔχει τὸ κελλίον του. Τὰ ἐπιπλά του σύγκεινται ἐξ ἀχυροστρωμνῆς, ἐνὸς προσκεφαλαίου, δύο σινδόνων καὶ ἐνὸς ἢ πλειοτέρων κλινοσκεπασμάτων, ἀναλόγως τῆς ὥρας τοῦ ἔτους· ἡ κλίνη κεῖται ὑπὸ τὸ παράθυρον, ἐπὶ πλεόν μικρὰ τις τράπεζα, εἰς σκίμπους, δύο ψῆκτρα, δύο κτένια, ἓν σάρωθρον, ἓν χειρόμακτρον, μία ὑδρία μετὰ λεκάνης, εἰς καθίσκος καὶ μία ἀμῖς συμπληροῦσι τὸ ὅλον τῶν ἐπιπλῶν ἐκάστου κελλίου.

Τὰ ἐργοστάσια τῶν ἀνδρῶν εἰσιν ἐφωδιασμένα δι' ἐργαλείων ὑφαντικῆς, ξυλουργικῆς, ὑποδηματοποιίας καὶ τινῶν μηχανῶν. Τὰ τῶν γυναικῶν ἐπίσης διὰ μηχανῶν ραπτικῆς καὶ ἐτέρων ἐργαλείων χρησίμων τῆ ραπτικῆς.

Τὴν ὅλην οἰκοδομὴν περιβάλλει τεῖχος 12 ποδ. ὕψους, ἀπέχον 60 μὲν πόδας τῶν δύο κυρίων προσόψεων, 15 δὲ ἐκατέρωθεν τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς πλευρᾶς. Τὸ μεταξὺ διάστημα χωρίζεται εἰς ὀκτὼ αὐλάς, δι' ἀναλόγων τειχῶν τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ὧν δύο ἀνήκουσιν εἰς τὸ κεντρικὸν κατάστημα. Ἡ μεσημβρινὴ αὐλὴ αὐτοῦ χρησιμεύει ὡς κυρία εἴσοδος, περικλείεται διὰ σιδηρῶν κιγκλιδῶν, ἐκατέρωθεν τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι δύο δωμάτια, χρησιμεύοντα τὸ μὲν εἰς οἴκησιν τοῦ θυρωροῦ τῶν φυλακῶν, τὸ δὲ τῶν χωροφυλάκων. Ἡ βόρειος, — ἧτις ἐστὶν ἡ τῆς ὑπηρεσίας — περιλαμβάνει τὸ ἀναβρυτήριον, τοὺς λουτήρας κ.λ.π.

Δύο τῶν πρὸς μεσημβρίαν περιβόλων εἰσὶν ὠρισμένοι διὰ τὰς γυναῖκας, δύο δ' ἕτεροι πρὸς βορρᾶν διὰ τοὺς ἀνδρας, χάριν περιπάτου. Ἐκαστος τῶν περιβόλων αὐτῶν κοσμεῖται διὰ μικροῦ ἀναβρυτηρίου, δεχομένου τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς μεγάλης δεξαμενῆς τοῦ καταστήματος, καὶ

πάντες εἰσὶ καλλιεργημένοι, μεταβληθέντες εἰς κήπους εὐθαλεῖς. Ἡ καλλιέργεια τούτων ἀνατίθεται ἐκάστοτε τοῖς φυλακισμένοις. Οὕτως, ἀνεξαρτήτως τῆς εὐαέρου θέσεως τοῦ καταστήματος, εἰς λόγος συμβάλλων ἐπὶ πλεόν εἰς τὴν ὑγιεινότητα τούτου εἶνε καὶ ἡ καλλιέργεια οὐ μόνον τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸ χώρου, ἀλλὰ καὶ τῶν περίξ ἀγρῶν, αἵτινες καλλιεργούμενοι ὑπὸ τῶν τροφίμων τοῦ αὐτοῦ καταστήματος, ἀνακουφίζουσι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν προϋπολογισμόν του.

Μετὰ τὴν συνοπτικὴν αὐτὴν περιγραφὴν τῆς οἰκοδομῆς, ριψωμεν ἤδη ἐν ἐταστικὸν βλέμμα ἐπὶ τοῦ λειτουργούντος ἐν αὐτῷ σωφρονιστικοῦ συστήματος, προτάσσοντες αὐτοῦ βραχείας τινὰς προκαταρκτικὰς παρατηρήσεις, ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ὑπ' ἐμοῦ ἐνεργηθεισῶν κατ' ἐπανάληψιν ἐπισκέψεων τῶν φυλακῶν τῆς φιλοξένου πόλεως κατὰ τὴν τριετὴ ἐν αὐτῇ διαμονήν μου.

Ὅτε τὸ πρῶτον ἐπισκέφθην μετὰ τοῦ ἀξιοτίμου προέδρου τῶν ἐν Λωζάννῃ ἐφετῶν κ. Gustave Correvoῦ τὰς φυλακὰς τῆς πόλεως ταύτης, παρετήρησα μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως ἐργαζομένους ἐν ἅπασιν τοῖς ἐργοστασίοις τοῦ καταστήματος πολλοὺς τῶν κρατουμένων. Ἡ φύσις τῶν ἔργων ποικιλίλουσα, ἀποβαίνει ἐπωφελῆς οὐ μόνον εἰς ἑαυτούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀπασχολοῦσαν αὐτοὺς κυβέρνησιν τοῦ Καντονίου. Μεταξὺ τῶν ὑποδηματοποιῶν, ὑφαντῶν, ξυλουργῶν, ραπτῶν καὶ ἄλλων, εἴλκυσεν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχήν μου εἰς τῶν καταδίκων, διαχειριζόμενος μικρὸν τι πιεστήριον. Πλησιάζας αὐτὸν καθ' ὃν χρόνον κατεγίνετο εἰς τὸ ἔργον του, εἶδον ὅτι ἐξετύπου ἐφημερίδα τῶν φυλακῶν, ὑπὸ τὸν τίτλον «Petit journal», συντασσομένην ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς ἱεροκήρυκος αὐτῶν, στοιχειοθετουμένην δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καταδίκου, μετὰ πολλῆς φιλοκαλίας. Ἐνῶ ἠτοιμαζόμεν ν' ἀποχαιρετίσω τὸν μύστην αὐτὸν τῆς τέχνης τοῦ Γουτεμβέργου, συγχαίρομενος αὐτῷ ἐπὶ τῇ ἐργασίᾳ του, εὐηρεστήθη νὰ μοὶ προσφέρῃ ἓν ἀντίτυπον αὐτῆς, ἐν ᾧ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἠθικοῖς καὶ ἐπανορθωτικοῖς παραγγέλμασι διὰ τοὺς φυλακισμένους ἀνέγων ἐν τῷ προγράμματι αὐτῆς καὶ τὴν ἐπομένην περίοδον, χαρακτηρίζουσαν ἀποχρόντως τὴν ὑπὲρ τῶν ἀποκλήρων αὐτῶν τῆς κοινωνίας ἐνδελεχῆ μέριμναν τῆς Ἑλβετικῆς Πολιτείας. . . «il n'est pas bon que le prisonnier soit tenu dans une ignorance complète de ce qui ce passe au dehors. . .» Οὕτως οἱ Ἑλβετοὶ δὲν ἐννοοῦσι νὰ ἐγκαταλείψωσι τοὺς ὀλισθήσαντας συμπολίτας των ἐν παντελεῖ ἀγνοίᾳ τῶν ἐκτὸς αὐτῶν συμβαινόντων, ὁ δὲ λόγος τῆς μερίμνης αὐτῶν ἐστὶ πρόδηλος. Ἡ περὶ ἧς πρόκειται ἐφημερίς ἐκδίδεταί κατὰ δεκαπενθημερίαν.

Πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ σήμερον κρατοῦντος ἐν ταῖς σωφρονιστικαῖς φυλακαῖς Λωζάννης συστήματος, εἶχον δοκιμασθῆ ἐκ περιτροπῆς πάντα σχεδὸν τὰ συστήματα. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος οἱ θαυμασταὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Howard εἰσῆγαγον κατὰ πρῶτον τὸ σύστημά του, ἔνευ ὅμως τοῦ κελλίου. Ἀπὸ τὸ 1803—1826 οἱ φυλακισμένοι συνήρχοντο ἐντὸς κοιτῶνων ἐργαζόμενοι ἐν κοινῷ, χωρὶς νὰ ὑποβάλλωνται εἰς σιγὴν. Ἀπὸ τοῦ 1826—1834 ἐπεκράτησε τὸ κελλιακὸν σύστημα καὶ ὁ νόμος τῆς σιγῆς, ἀλλ' ὑποχρεωτικὸς μόνον ἐν τοῖς ἐργοστασίοις. Κατὰ τὸ 1835 οἱ Ἑλβετοὶ ἐδοκίμασαν τὸ κελλίον ἐν ἀπομονώσει καὶ ἐν σιγῇ, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ ὡς τελευταίαν ἀπόπειραν τὴν ἠθικὴν ἐκφόβισιν (intimidation morale) ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς μορφάς, καὶ τοῦτο ὅπως πτοήσωσι τοὺς ἀδιορθώτους καὶ βελτιώσωσι τοὺς ἐνόχους.

Αἱ πρῶται δοκιμαὶ τοῦ σωφρονιστικοῦ συστήματος ἐν Ἑλβετίᾳ δὲν ὑπῆρξαν ἐπιτυχεῖς. Οὐ μόνον δὲν ἐπετεύχθη ἡ προσδοκωμένη βελτίωσις τῶν καταδικῶν, ἀλλὰ τὸναντίον ἐγεννήθη ἡ ὑπόνοια ὅτι ἡ εὐεξία τῆς φυλακῆς ἠνάγκαζε πλέον τοῦ ἐνός ἐκ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀπολυομένων νὰ διαπράττωσι νέα ἐγκλήματα ὅπως ἐπανέρχωνται καὶ ἐγκαθίστανται ἐκ νέου ἐν αὐτῇ. Τοιοῦτοτρόπως τὸ πειθαρχικὸν σύστημα ἀπέβαιεν ὀσημέραι αὐστηρότερον καὶ ἡ ἠθικὴ ἐκφόβισις καθ' ἐκάστην δραστηριωτέρα, ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ νὰ δαμάσῃ τοὺς ἀπειθεῖς καὶ ἀπογοητεύσῃ τοὺς ὑποτροπιάζοντας. Ὅποια δὲ ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς δραστηριωτέρας αὐτῆς ἠθικῆς ἐκφόβισεως; Ὡς πρὸς τὴν βελτίωσιν τῶν καταδικῶν, αὐτὴ ἡ στατιστικὴ φαίνεται παραδεχόμενη τὸ ἐναντίον. Ἐπὶ τέλους δὲ εἰς ὅλα τὰ κακά, ἅτινα συνεπάγεται τὸ σύστημα τῆς ἀπολύτου μονώσεως (confinement solitaire), νέον κακόν, τέως ἄγνωστον, προσετέθη ἐν ταῖς φυλακαῖς Λωζάννης. Ἡ παραφροσύνη κατέστη τοσοῦτον συνήθης ἐν ταῖς φυλακαῖς τῆς πόλεως ταύτης, ὥστε σπουδαίως ἐσκέφθησαν κατὰ τὸ 1842 νὰ οἰκοδομήσωσι μέρισμά τι διὰ τοὺς κρατούμενους παράφρονας.

Τὰ παρατηρηθέντα πολυάριθμα κρούσματα διανοητικῆς διαταραξέως, ὡς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Πενσυλβανικοῦ συστήματος, τῆς ἀπολύτου τουτέστι σιγῆς καὶ μονώσεως, ἠνάγκασαν τὸ Συμβούλιον τοῦ Καντονίου νὰ μεταβάλῃ τὴν ποινὴν τῆς ἀπολύτου μονώσεως.

Ἐν τοσοῦτῳ, μεταξύ τῶν δυσχερειῶν αὐτῶν, αἵτινες ἐφαίνοντο ἀνυπέβλητοι, καὶ μεθ' ὅλας τὰς διαψευθείσας ἐλπίδας των, οἱ Ἑλβετοὶ δὲν ἀπεθαρρύνθησαν, οὐδ' ἔρριψαν, ὡς ἀλλαχοῦ ἄλλοι, φύρδην μίγδην τοὺς καταδικῶν τῶν εἰς φυλακὰς ἔνθα τὰ σίδηρα, ὁ ραβδισμὸς καὶ αἱ μαστιγώσεις ἢ ὁ κόπανος τῆς καρραμπίνας τοῦ χωροφύλακος, ἀπονέ-

μοῦσιν ἀκωλύτως συνοπτικὴν διαδικασίαν καὶ δικαιοσύνην κατὰ πάσης ἀποπειρας ἐξεγέρσεως ἢ ἀποδράσεως. Οὕτω δὲ βραδύτερον, καίπερ ἀποφυγόντες ἐπιμελῶς τὴν ἀπόλυτον ἀπομόνωσιν, δὲν ἀφήκαν ὅμως τοὺς κρατούμενους νὰ βιώσῃ πάντες ὁμοῦ, οὐδὲ νὰ δαιτυῶνται ἐν κοινῷ.

Κατὰ τὸν ἰσχύοντα σήμερον κανονισμόν τῶν σωφρονιστικῶν φυλακῶν Λωζάννης, ὁ εἰς εἰρκτὴν καταδικασθεὶς ἅμα τῇ ἐν αὐταῖς εἰσόδῳ του, ἐγγράφεται εἰς τὸ μητρώον τοῦ καταστήματος, ὀδηγεῖται εἰτα εἰς τὸν ἐν αὐτῷ λουτήρα, περιβάλλεται τὴν ποινικὴν στολὴν τοῦ καταστήματος καὶ μεταφέρεται εἰς κελλίον, ὅπερ ὀφείλει νὰ κατέχῃ διαρκούσης τῆς πρώτης περιόδου, ἥτοι τοῦ πρώτου σταδίου τῆς καθειρξέως του. Ἀμέσως ἐπιδίδεται εἰς τὴν ὑποδειχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῶν φυλακῶν ἐργασίαν, ἣν ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ πρὸς ἐκλογὴν δ' αὐτῆς λαμβάνονται ὑπ' ὄψει ἐκάστοτε, καὶ ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶνε δυνατόν, αἱ δυνάμεις καὶ αἱ τάσεις τοῦ καταδικῶν.

Ἡ ἐργασία εἶνε ὑποχρεωτικὴ καὶ διενεργεῖται εἰς τρεῖς βαθμοὺς, ἀνταποκρινομένους εἰς τρεῖς τάξεις κρατούμενων :

α') Εἰς τὴν κατὰ μέρος ἐργασίαν μετὰ τῆς καθειρξέως τοῦ καταδικῶν νυχθημερὸν ἐντὸς κελλίου.

β') Τὴν ἐν κοινῷ ἐργασίαν καὶ ἐν σιγῇ εἰς μεγάλα ἐργοστάσια, διαρκούσης τῆς ἡμέρας, καὶ τὴν ἐν νυκτὶ καθειρξίν αὐτοῦ ἐντὸς κελλίου, ἢ ἐὰν ὑπάρχῃ περίπτωσις, εἰς κοιτῶνας ὑπὸ ἐπιτήρησιν.

γ') Τὴν ἐργασίαν εἰς μικρὰ ἐργοστάσια ἐντὸς τῶν διαφορῶν μερῶν τοῦ καταστήματος, ἢ ἐκτὸς αὐτοῦ, ἐν τοῖς ἐξαρτήμασιν. Οἱ τῆς τρίτης ταύτης τάξεως δὲν ὑποβάλλονται εἰς τὸν νόμον τῆς σιγῆς καὶ δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσι διευθύνοντες τὴν ἐργασίαν τῶν μαθητευομένων ἐκ τῶν συγκαταρούμενων. Ἐγκλείονται ὅμως καὶ οὗτοι, κατὰ τὴν νύκτα, ἐντὸς κελλίων ἢ εἰς συγκοιμητήρια ὑπὸ ἐπιτήρησιν.

Ἡ καθειρξὶς ἐντὸς κελλίου μετὰ χωριστῆς ἐργασίας, ἐπιβάλλεται τοῖς καταδικῶν κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τοῦ σωφρονισμοῦ, ἅμα τῇ εἰσόδῳ αὐτῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς, καὶ ἐπὶ χρόνον μὴ ὑπερβαίνοντα κατὰ κανόνα τοὺς ἐξ μῆνας. Ὁ χρόνος οὗτος δύναται νὰ συντμηθῇ ἢ καὶ ἀρθῇ ὀλοσχερῶς, τῇ γνωμοδοτήσει τοῦ ἱατροῦ ἢ τῆς ἐπιθεωρητικῆς ἐπιτροπῆς τῶν φυλακῶν, ἀναλόγως τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ κρατούμενου· δύναται ὅμως καὶ νὰ παραταθῇ ἐπέκεινα τῶν ἐξ μηνῶν ἐξαιρετικῶς, ἢ καὶ νὰ διαταχθῇ ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης καὶ Ἀστυνομίας (département de justice et police) συνεπεῖα ὠρισμένης καὶ δικαιολογημένης αἰτήσεως αὐτοῦ τοῦ καταδικῶν, ἢ ὅποτεν ἀπαιτήσῃ τοῦτο ἡ διατήρησις τῆς πειθαρχίας.

Οί εις ειρκτήν καταδικασθέντες υποβάλλονται εις άγωγήν προσωρινήν νά βελτιώση αυτούς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἡ Πολιτεία παρέχει αὐτοῖς τὰ ἐφεξῆς μέσα : α') τὸ τῆς θρησκείας· β') τὸ τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας· γ') τὴν ὑποχρεωτικὴν ἐργασίαν καὶ δ') πᾶν ὅ,τι ἀναγκαῖο αὐτοῖς πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑγείας των.

Διέρχονται διαδοχικῶς διὰ τῶν προμνησθεισῶν τριῶν τάξεων ἢ σταδίων, τῆς διαγωγῆς ἐκάστου ἐκτιμωμένης¹ κατὰ μῆνα ὑπὸ ἐπιθεωρητικῆς ἐπιτροπῆς (commission d'inspection) ἀπαρτιζομένης ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῶν φυλακῶν, τοῦ ἱερέως καὶ ἐνὸς μέλους τῆς ἐπὶ τῶν χαρίτων ἐπιτροπῆς, διοριζομένου ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως καὶ προεδρεύοντος αὐτῆς.

Ἡ ἐπὶ τῶν χαρίτων ἐπιτροπή, συνεργουμένη κατὰ τριμηνίαν, υποβάλλει διὰ τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης τὰς περὶ ἀπονομῆς χαρίτων προτάσεις τῆς πρὸς τὸ μέγα Συμβούλιον τοῦ Κράτους, ὅπερ καὶ ἀποφασίζει. Ἡ ἐπιτροπή αὕτη σύγκαιται ἀπὸ τὸν ὑπουργὸν τῆς Δικαιοσύνης, τὸν πρόεδρον τοῦ Ἐφετείου, τὸν γενικὸν Εἰσαγγελέα καὶ τέσσαρα ἕτερα μέλη, διοριζόμενα ἐπὶ διετίαν ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους. Ἡ ἐπὶ τῶν φυλακῶν ἐπιτροπή ἐνεργεῖ τὴν ἐπιβαλλομένην αὐτῇ ἐπιθεώρησιν κατὰ μῆνα, ἐξελέγχουσα τὴν διαγωγὴν τῶν κρατουμένων, ἐξετάζουσα τὴν ἐργασίαν των, σημειοῦσα ἐν τοῖς ἐλέγχοις ἐνὸς ἐκάστου τὸν ἀρμόζοντα βαθμὸν καὶ ἀποφασίζουσα περὶ τῆς προαγωγῆς αὐτοῦ εἰς ἀνωτέραν τάξιν, ἢ τῆς υποθιβάσεώς του εἰς κατωτέραν, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων. Τοιοῦτοτρόπως ἐκαστος τῶν ἐν ταῖς σωφρονιστικαῖς αὐταῖς φυλακαῖς κρατουμένων δύναται διὰ τῆς καλῆς αὐτοῦ διαγωγῆς, τῆς ἐργασίας καὶ τῆς εἰς αὐτὴν ἀφοσιώσεώς του, νά συντάμη τὸν χρόνον τῆς μεταβάσεώς του εἰς τὰ διάφορα στάδια, καὶ ἐπὶ τέλος φθάσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Νόμου προβλεπομένην προσωρινὴν ὑπὸ ὄρον ἀποφυλάκισίν του.

Ὁ θεσμὸς τῆς ὑπὸ ὄρον ἀποφυλάκισεως (libération conditionnelle) ὁ λειτουργῶν ἤδη εἰς τὰς σωφρονιστικὰς φυλακὰς Λωζάννης ὅσον καὶ ἀλλαχοῦ, ἐνῶ ἀνακουφίζει τὸν προῦπολογισμόν, παροτρύνει ἀφ' ἑτέρου τοὺς ὑπὸ σωφρονισμόν διατελοῦντας εἰς βελτιώσιν τῆς θέσεώς των, διεγείρων ταῦτοχρόνως τὴν ἀμιλλαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ τὸ σπουδαιότερον, ἀναχαιτίζει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς διαπράξεως νέων ἐγκλημάτων. Ἀναχαιτίζει δ' αὐτοὺς καθ' ὅσον ὁ ὑπὸ ὄρον ἀποφυλάκισθεις δύναται

¹ Ἡ ἐκτίμησις αὕτη δεικνυται διὰ σημείων, ἀναγομένη ἐπὶ τῆς διαγωγῆς τῆς ἐργασίας καὶ τῆς σχολικῆς προόδου κοινοποιεῖται δ' ἐκάστοτε εἰς τὸν κατάδικον ἢ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιδόσεως τοῦ οικείου ἐλέγχου.

νά ἐπανέλθῃ εἰς τὴν φυλακὴν πρὸς ἔκτισιν τοῦ ὑπολοίπου τῆς ποινῆς του, ἐὰν παραβῇ τοὺς ὅρους ὑφ' οὓς ἀπεφυλακίσθη, ἐὰν διάγῃ βίον ἀλήτου, ἐὰν δὲν δύναται νά πιστοποιήσῃ ὅτι κερδίζει ἐντίμως τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ὁ ἐν τῇ μεταξύ τῆς ἀποφυλάκισεώς του χρόνος δὲν δύναται νά μειώσῃ ἐκείνον τῆς ποινῆς του, ἐν περιπτώσει νέας αὐτοῦ φυλακίσεως. Ὁ θεσμὸς αὐτὸς οὐ τινος τοσοῦτον ἐπωφελήθησαν οἱ Ἄγγλοι, περιέστειλεν ἐπαισθητῶς τὰς ὑποτροπιάσεις.

Ὁ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἀπολυόμενος τῆς εἰρκτῆς ἐφοδιάζεται δι' ἐγγράφου ἀδείας δεικνυούσης τὴν διάρκειαν τῆς ποινῆς, ἣν ὑπολείπεται αὐτῷ νά ἐκτίσῃ, καὶ τὰς διατυπώσεις εἰς ἃς ὀφείλει νά ὑποβληθῇ. Τίθεται ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς Ἀρχῆς καὶ δύναται νά τῷ ἀπαγορευθῇ ἢ διαμονὴ του εἰς τινὰς περιφερείας ἢ κοινότητας. Ἀφ' ἑτέρου τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ οἱ ἐκ τῶν πειθαρχικῶν φυλακῶν ἐξερχόμενοι, δὲν ἐγκαταλίπονται εἰς τὴν τύχην των καὶ τὴν δυσπιστίαν τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ τίθενται ὑπὸ τὴν προστασίαν ἐταιριῶν (sociétés de patronages), αἵτινες, συνεχίζουσαι τὸ ἔργον τοῦ σωφρονιστικοῦ συστήματος, παρέχουσιν αὐτοῖς ἐργασίαν διὰ τῶν συστάσεων των.

Ὁ ἐν ταῖς σωφρονιστικαῖς φυλακαῖς δεικνυόμενος ἀπολαύει πρὸς τοῖς ἄλλοις, δίκην δωρεᾶς ἢ ἐλευθεριότητος, κατὰ τὸ μέτρον δὲ τῆς καλῆς αὐτοῦ συμπεριφορᾶς καὶ τῆς ἀφοσιώσεώς του εἰς τὴν ἐργασίαν, μέρος τοῦ προϊόντος αὐτῆς εἰς χρήματα, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ δαπανῶν. Τὸ χρηματίον αὐτὸ προσδιορίζεται ἐκάστοτε διὰ τινος διατιμῆσεως, παραλλάσσει κατὰ τὰς τάξεις, διατελεῖ δὲ ἀκατάσχετον καὶ ἀναπαλλοτρίωτον, χρησιμεῖον, κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ καταδίκου ἐκ τῆς φυλακῆς, πρὸς θεραπείαν τῶν πρώτων αὐτοῦ ἀναγκῶν καὶ νέαν πρόληψιν νέας αὐτοῦ πτώσεως.

Ἐκτὸς τοῦ χρηματίου, δύναται νά χορηγηθῶσι καὶ ἕτερα ἀμοιβαὶ τοῖς κρατουμένοις, χάριν τῆς καλῆς αὐτῶν διαγωγῆς καὶ τῆς ἐπιμονῆς των εἰς τὴν ἐργασίαν. Αἱ ἀμοιβαὶ αὗται συνίστανται—ἐκτὸς τῆς προαγωγῆς των εἰς ἀνωτέραν τάξιν—εἰς τὸ δικαίωμα τοῦ ἀλληλογραφεῖν μετὰ τῆς οἰκογενείας των καὶ δέχεσθαι τὰς ἐπισκέψεις αὐτῶν συνεχέστερον· εἰς τὴν ἄδειαν τοῦ διαθέτειν μέρος τῶν οικονομῶν των, αἵτινές εἰσιν ὑποχρεωτικαί, ὁ δὲ μὴ συμμεριζόμενος αὐτῶν ἐπαρκῶς δὲν δύναται νά μετᾶσχῃ τοῦ νομικοῦ εὐεργετήματος, τῆς προσωρινῆς τουτέστιν ἀποφυλάκισεως. Ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἀμοιβῆ χορηγεῖται αὐτοῖς, ἢ μετρίασις τῆς ποινῆς των κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$ καὶ ἡ, ὡς ἐρρήθη, προσωρινῆ ὑπὸ ὄρον ἀποφυλάκισίν των. Ταύτην ὅμως, ὡς καὶ ἐκείνην τῆς μετριάσεως τῆς ποινῆς, ἀποφασίζει τὸ Συμβούλιον τοῦ Κράτους, ἐπὶ τῇ πρα-

τάσει τῆς ἐπὶ τῶν χαρίτων ἐπιτροπῆς, διὰ τοὺς ἐκτίσαντας τὰ $\frac{3}{8}$ τῆς ποινῆς των.

Ἡ ἀπόλυσις ἄλλως δὲν ἐπιτρέπεται ἢ διὰ τοὺς εἰς ἀνωτέραν τοῦ ἐνὸς ἔτους εἰρκτὴν καταδικασθέντας, καὶ ὁσάκις οὗτοι παρέχουσιν ἀποχρώσας ἐγγυήσεις, ἐμπνεύσας τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐξερχόμενοι τοῦ σωφρονιστικοῦ καταστήματος, — καὶ ὅταν ἀκόμη ἢ ἐν αὐτῷ διαγωγῇ των ὑπῆρξε καθ' ὅλου ἄμεμπτος — δὲν θέλουσι καταχρασθῆ τοῦ χορηγουμένου αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ νόμου εὐεργετήματος.

Καὶ τοιαῦται μὲν αἱ παρεχόμεναι ἐν συνόψει ἀμοιβαί.

Αἱ παραβάσεις τῶν κανονισμῶν τιμωροῦνται, ἀναλόγως τῆς φύσεως καὶ σπουδαιότητος αὐτῶν, διὰ τῆς διαγραφῆς ἐνὸς ἢ καὶ πλειοτέρων σημείων ἐκ τοῦ ἐλέγχου, τῆς υποβιβάσεως τοῦ παραβάτου καταδίκου εἰς μίαν τῶν ὑποδεστέρων κλάσεων, τῆς καθειρξέως αὐτοῦ ἐντὸς δεσμωτηρίου ἢ ἐντὸς στενοῦ καὶ ζοφώδους κελλίου, μὴ παρεχομένου αὐτῷ ἢ μόνον ροφήματος καὶ ἄρτου, ἀντὶ τῆς συνήθους τροφῆς.

Αἱ περὶ διαγραφῆς καὶ υποβιβάσεως ποινῆς ἐπιβάλλονται ὑπὸ τῆς ἐπιθεωρητικῆς ἐπιτροπῆς, αἱ δὲ λοιπαί, ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῶν φυλακῶν, μὴ δυναμένου, κατὰ τὸν κανονισμόν, νὰ παρατείνῃ αὐτὰς πλεον τῶν ὀκτῶ ἡμερῶν. Ἐν περιπτώσει παρατάσεως τῶν πειθαρχικῶν αὐτῶν ποινῶν, ἀποφασίζει τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης προκειμένου δὲ νὰ ὑπερβῶσιν αὐταὶ τοὺς ἐξ ἡμερῶν, ζητεῖται ἢ συγκατάθεσις τοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους. Ὁ ἐνοχος ἀποδράσεως ἢ ἀποπειρας ἀποδράσεως, ὑποβάλλεται εἰς σιδηρὰ δεσμά, ἐπὶ χρόνον ὀριζόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Συμβουλίου, κατὰ ρητὴν τοῦ Νόμου διάταξιν.

Ἐκτὸς τῆς σωφρονιστικῆς φυλακῆς Λωζάννης ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Καντονίῳ Βῶ (Canton de Vaud) καὶ αἱ ἐφεξῆς: ἡ Κεντρικὴ λεγομένη (prison Central) διὰ τοὺς ἐπὶ πλημμελήματι καταδικασθέντας ἢ τῆς ἀγροτικῆς καὶ βιομηχανικῆς ἀποικίας· αἱ ἐξεταστικαί, αἱ πειθαρχικαὶ τῶν ἐφήβων — ἀρρένων καὶ θηλέων χωριστὰ — πρὸς δὲ τὰ κρατητήρια τῆς κοινότητος. Περὶ τοῦ καταστήματος τῶν ἀγροτικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἀποικιῶν, ὡς καὶ τοῦ πειθαρχικοῦ τῶν ἐφήβων, ἐπιφυλάσσομαι νὰ πραγματευθῶ βραδύτερον, ἀναπτύσσων τὸ σύστημα τῆς ἐν αὐτοῖς διδασκαλίας ὅσον καὶ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐργασίας.

Ἀνεξαρτήτως τῆς ἐργασίας, — ἣτις ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τοῦ σωφρονιστικοῦ συστήματος, — αἱ Ἑλβετικαὶ Πολιτεῖαι περὶ πολλοῦ ποιοῦνται τὴν συνδρομὴν τῆς θρησκείας πρὸς βελτίωσιν τοῦ ἐγκληματίου. Κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν οἱ κρατούμενοι μεταβαίνουν εἰς τὴν ἐν ταῖς φυλακαῖς ἐκκλησίαν, ἀκροώμενοι τῆς ἐπὶ τοῦτο διδαχῆς διακεκριμένου

ἱεροκλήρου, ἀναπτύσσοντος τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἐρμηνεύοντος διὰ γλώσσης σαφοῦς καὶ εὐλήπτου τὰς δέκα ἐντολάς, ἰδίᾳ δὲ καὶ πρὸ πάντων ἐπιμένοντος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἐκείνων, ἐν αἷς κρέμονται πάντες οἱ νόμοι καὶ οἱ προφῆται, καὶ ὧν ἡ θρησκευτικὴ τήρησις ἤθελε καταστήσει πάντη περιττὸν τὸ ἔργον τοῦ ποινικοῦ νομοθέτου καὶ τῶν ποινικῶν δικαστηρίων.

Τοιοῦτον ἐν συνόψει τὸ ἐν Λωζάννῃ κρατοῦν σωφρονιστικὸν σύστημα. Τὸ ἐν ταῖς φυλακαῖς Γενεύης (prison de l'Évéché) καίτοι μικτόν, διαφέρει τοῦ Λωζαννείου, μειονεκτοῦν αὐτοῦ κατὰ ταῦτα: Ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν κρατουμένων δὲν ὑπάρχει παρά μία τάξις δι' ὅλους. Τὸ σύστημα τῆς διαιρέσεως τῶν καταδίκων εἰς τρεῖς κατηγορίας, ὅπερ εἶδομεν λειτουργοῦν ἐν Λωζάννῃ καὶ ἀλλαχοῦ, δὲν ὑφίσταται ἐν Γενεύῃ, ἀργεῖ δὲ καὶ ὁ θεσμὸς τῆς προσωρινῆς ὑπὸ ὄρον ἀποφυλακίσεως, οὔτινος τοσοῦτον ἐπωφελήθησαν — ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας — καὶ ἕτερα τῶν Καντονίων τῆς Ἑλβετικῆς ἡμοσπονδίας. Τὸν θεσμόν αὐτὸν ἀναπληροῦσιν ἐν μέρει οἱ συμπολίται τοῦ Ρουσσῶ διὰ τῶν περὶ ἀπονομῆς χαρίτων, προτάσει τῆς ἀρμοδίας ἐπιτροπῆς (commission de grâce), ἐφ' ὧν ἀποφασίζει ἐκάστοτε τὸ μέγα Συμβούλιον τοῦ Καντονίου. Ἡ ἐργασία, ὑποχρεωτικὴ οὖσα ὡς ἀλλαχοῦ, ἐνεργεῖται διὰ λογαριασμόν τῆς κυβερνήσεως. Οἱ κατάδικοι ἐργάζονται ἐν κοινῷ ἐν τοῖς ἐργοστασίοις τοῦ καταστήματος, ὑποβαλλόμενοι εἰς τὸν νόμον τῆς σιγῆς, κλείονται δὲ ἐντὸς κελλίων, χωριζόμενοι κατὰ τὴν νύκτα.

Αἱ φυλακαὶ τῆς πόλεως ταύτης περιλαμβάνουσι τρία διαμερίσματα, διακρινόμενα ἕκαστον διὰ τῶν στοιχείων Α. Β. Γ. Τὸ τελευταῖον τῶν διαμερισμάτων αὐτῶν εἶνε προωρισμένον εἰδικῶς διὰ τοὺς ἐπὶ κακουργήματι καταδικασθέντας, καὶ περιλαμβάνει τοὺς μᾶλλον βαρυποίνους ἐκ τούτων. Εἰς ἕκαστον τῶν τριῶν αὐτῶν διαμερισμάτων λειτουργεῖ ἀνά ἐν εἰδικὸν ἐργοστάσιον. Αἱ περὶ ὧν πρόκειται φυλακαὶ εἰσιν ἀποκλειστικῶς διὰ τοὺς ἀνδρας, τῶν γυναικῶν ἀποτιουσῶν τὴν ποινὴν των εἰς ὅλως ἰδιαιτέρον κατάστημα (prison de St. Antoine).

Καταλήγων ἐνταῦθα, παρατηρῶ ἐν συμπεράσματι ὅτι, ἡ ἀξία παντὸς κανόνος ἀληθῶς σωφρονιστικοῦ κείται ἐν τούτῳ, α') εἰς τὴν αὐστηράν καὶ θρησκευτικὴν, ὡς εἰπεῖν, ἐφαρμογὴν του, καὶ β') εἰς τὴν ἀπαίτησιν καὶ ἀπόκτησιν πρὸ παντὸς πρακτόρων ἱκανῶν, ζηλοτύπων καὶ ἠθικῶν. Τὸ καλλίτερον σωφρονιστικὸν σύστημα θέλει κινδυνεύσει εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἀδεξίων ἢ ἀδιαφόρων. Τούτου ἕνεκα, ἐὰν ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος σκέπτηται σπουδαίως πρὸς μεταρρυθμίσιν τῆς οἰκτρᾶς ἀληθῶς καταστάσεως τῶν φυλακῶν τοῦ Κράτους δέον, αἰρομένη

ὑπεράνω κομματικῶν ἀπαιτήσεων, καὶ ἀποφεύγουσα πᾶσαν πίεσιν, ὀθενδήποτε προερχομένην, νὰ φροντίσῃ καὶ ἀναθέσῃ τὴν ἐπίβλεψιν αὐτῶν εἰς ἐπιθεωρητὴν παρέχοντα πάσας τὰς ἀπαιτούμενας ἐγγυήσεις ἠθικότητος, νοημοσύνης καὶ ἐργατικότητος, παρεχομένου αὐτῷ συνάμα τοῦ δικαιοῦματος οὐ μόνον τοῦ ὑποβάλλειν προτάσεις περὶ διορισμοῦ τοῦ ἀρμόζοντος προσωπικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναθέτουσα διὰ Νόμου εἰς αὐτὸν ἀπ' εὐθείας τὴν ἐκλογὴν τῶν συνεργατῶν του.

« Ἐὰν πρόκειται νὰ διατηρήσῃτε τὸ ὑπάρχον προσωπικὸν τῶν δεσμοφυλάκων—ἔλεγεν ὁ Faucher ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν κυβέρνησιν τῆς πατρίδος του, καθ' ὃν χρόνον ἡ Γαλλία ἐμελέτα νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ σύστημά της—ἐὰν πρόκειται νὰ διατηρήσῃτε αὐτό, ἢ τὸ ἀντικαταστήσῃτε διὰ παρομοίου φυράματος, προσθέτει ὁ γράφων, δὲν πρέπει νὰ σκέπτεσθε περὶ μεταρρυθμίσεως φυλακῶν. Ὁ κανὼν συνίσταται καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν νοημοσύνην τῆς ἐξουσίας, ἣτις τίθησιν αὐτὸν εἰς ἐνέργειαν. Οἱ λίθοι, οἱ μοχλοὶ καὶ τὰ σίδηρα οὐδαμῶς σωφρονίζουσι».

Ἀπαιτεῖται λοιπὸν δύναμις τις ἠθικοποιός, ζωοποιιοῦσα καὶ ἐξαγνίζουσα τοὺς ἐγκληματήσαντας. Καὶ τὴν δύναμιν αὐτὴν ὀφείλει ν' ἀνεύρῃ ἡ Κυβέρνησις, ἐὰν ἀληθῶς κήδηται τῶν συμφερόντων τῆς κοινωνίας, ἣν λυμαινεται πολλαχῶς πανταχόθεν τὸ ἐγκλημα. Πολιτικὸς τις ξένος, οὐτινος τὸ ὄνομα διήλασε τῆς μνήμης μου, εἶχε προτείνει ὅπως τὸ προσωπικὸν τῆς φυλακῆς, οὐ μόνον τῶν δεσμοφυλάκων, ἀλλ' ὅλων τῶν ὑπαλλήλων αὐτῆς ἀπαρτίζηται ὑπὸ μορφωμένων ἀνδρῶν. Ἐὰν ἡ ἰδέα αὕτη ἐγένετο ἀποδεκτὴ παρ' ἡμῖν, οἱ τοιοῦτοι ὑπάλληλοι ἤθελον χρησιμεύειν τοῖς καταδικαίσι ὡς ἠθικοὶ ἰατροί. Ἐἶνε ἐναντίον τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς φιλανθρωπίας, ἀντίκειται δὲ καὶ εἰς τὸ καλῶς νοούμενον συμφέρον τῆς κοινωνίας, νὰ ἐγκαταλείπωνται οἱ ἐγκληματήσαντες εἰς τὴν τύχην των. Ὅ,τι καὶ ἂν λέγωσι τινες καταρῶμενοι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὁ κακοποιὸς ἄνθρωπος δύναται νὰ βελτιωθῇ δι' ἐπανειλημμένων προσπαθειῶν ὑπὸ τῶν ὁμοίων του ἀνθρώπων, οἵτινες ἔχουσι τὸ καθήκον καὶ τὸ συμφέρον νὰ παράσχωσιν αὐτῷ τὴν βελτίωσιν ταύτην.

Ἡ τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν λυμαινομένη ἀπὸ τινος ἐπίφοβος ἀνάπτυξις τοῦ ἐγκλήματος, ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀρμόζοντος σωφρονιστικοῦ συστήματος. Ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν γένει κατάστασις τῶν φυλακῶν μας ἀποτελεῖ ὄνειδος τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, καὶ τὸ ὄνειδος αὐτὸ δέον νὰ ἐξαλειφθῇ διὰ καταλλήλων νομοθετημάτων.

Ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Βασιλείου, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ Συντάγ-

ματος καὶ ἐντεῦθεν, ἐνῶ οἱ νομοθεταὶ ἡμῶν ἐφιλοτιμήθησαν νὰ πλουτίσωσι τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν δι' ἀπειρίας Νόμων—ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φύσεως πολιτικῆς, — οὐδεμίαν νομοθετικὴν πρόνοιαν ἔλαβον δυστυχῶς περὶ ποινικῶν φυλακῶν καὶ εἰσαγωγῆς ἀνθρωπινωτέρου σωφρονιστικοῦ συστήματος. Οἱ πολιτικοὶ Νόμοι, ὡς ρυθμίζοντες ἐν τινι κοινωνίᾳ τὰς σχέσεις τὰς συμφεροντολογικὰς τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, ἔχουσι ἀναντιρρήτως τὴν σπουδαιότητά των, καὶ τινα σκοπὸν καθολικὸν τῆς τάξεως, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ὕλικῆς εὐημερίας τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ὅποια δύναται νὰ εἶνε ἡ σπουδαιότης αὐτῶν αὕτη παραβαλλομένη πρὸς πᾶν ὅ,τι θίγει τὴν ἡμετέραν τιμὴν, τὴν ἐλευθερίαν, αὐτὴν τὴν ζωὴν μας ;

Ἐξ ὅλων τῶν νόμων δὲν ὑπάρχει οὐδεὶς ἐξασκῶν ἐπίδρασιν ἀμεσώτεραν ἐπὶ τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἰδεῶν, ἐκτὸς τῶν ποινικῶν νόμων. Ἡ ἐφαρμογὴ τούτων ἐπομένως, καὶ ἡ ἐκτέλεσις ποινικῶν ἀποφάσεων, ἢ ἀπότισις τούτέστι τῆς ἐπιβαλλομένης ἐκάστοτε τῷ ἐγκληματήσαντι ποινῆς, ὁ τόπος, ὁ χρόνος καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀποτίσεως αὐτῆς, ἢ ἀνόρθωσις τοῦ προσβληθέντος δικαιοῦματος, καὶ ἐκείνου ὅστις προσέβαλεν αὐτό, ἀποτελοῦσι ζητήματα ὑψίστου κοινωνικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὀφείλοντα νὰ προκαλέσωσι τὴν σύντονον προσοχὴν καὶ τὰς ἐμβριθεῖς ἀποφάσεις τοῦ τε νομοθετικοῦ σώματος καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἀρχῆς.

Ἄς στειρεύσωσιν, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶνε ἀνθρωπίνως δυνατόν, τὰς πηγὰς ἔνθα ἀνανεοῦται τὸ μαστίζον τὴν κοινωνίαν μας ἐγκλημα, διὰ καταλλήλων νομοθετικῶν μέτρων. Ἄς ἐντείνωσι καὶ διπλασιάσωσι τὰς προσπαθείας των, διότι τὸ νόσημα ἔπαυσε πρὸ πολλοῦ ἀποτελοῦν ἐξαιρέσιν, ἐδημιούργησε δὲ κατάστασιν ἐπιδημικὴν λίαν ἐπικίνδυνον οὐ μόνον διὰ τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πολιτείαν αὐτήν.

Εὐστράτ. Ἰωαννίδης.

ΜΗ ΤΗΝ ΒΑΛΗΣ ΝΗΣΤΕΙΑ.....

Ἄν τὸ θυμάμαι ; λές κ' εἶνε σήμερα—ἀρχίνησε νὰ λή—ἂν κ' εἶνε ἡ σκοτεινότερη ἐνθύμησι ποῦ πέρ' ἀπ' αὐτὴ σταματάει τὸ θυμητικὸ μου.

Ἡμουνά μικρός, πολὺ μικρός κ' ἡ ἀδερφοῦλά μου ἡ Κοῦλα εἶχε δυὸ—τρεῖς μέρες νὰ ῥθῆ στὸ σκολεῖό, καὶ μοῦ φαίνονταν παράξενα, νὰ πηγαίνω στὸ σκολεῖό δίχως τὴ συντροφιά της.

Θὰ ἦταν φαίνεται ἄρρωστη.

ΤΟΜΟΣ ΙΒ'. Αὐγούστος.

Τὸ σκολειό μας ἦταν στὸ Μεσολόγγι. Ἄχ! τί ὠραῖος, τί ποιητικὸς τόπος! Θαρρεῖς πῶς τὸν βλέπω.

Νὰ ἡ μικροῦλα πόλι τοῦ Μεσολογγίου, ποῦ τὴν φυλάει σὰν δράκοντας ὁ Ζυγός, τὸ ὠραῖο ἐκεῖνο βουνό, τὸ ἀθάνατο κλεφτουργιᾶς λημέρι, ποῦ κάθε του λαγκαδιὰ ἀντιλαλεῖ ἀκόμα τῆς κλάψης τοῦ χαλασμοῦ τοῦ Μεσολογγίου καὶ κάθε του κοτρόνι εἶνε βαμμένο στὸ αἷμα γιὰ σημάδι τῆς ἀθάνατης ἐκείνης ἐποχῆς.

Νὰ ἡ μικροῦλα πόλι τοῦ Μεσολογγίου, ποῦ τὰ σπιτάκια τῆς καθρεφτίζονται στῆς λιμνοθάλασσᾶς τῆς τ' ἀτάραχα καὶ καθαρὰ νερά, ποῦ μέσ' ἀπ' αὐτά, ποῦ μονάχα παιγνιδιάρικο ψάρι ἢ ψαράτικο προί-ἀρι ταραΐζει, ξεπετιῶνται ματωμένα τὰ ἱστορικὰ νησάκια τῆς Κλεισσοβάς, τῆς Πλώστενας, τοῦ Βασιλαδιοῦ, ποῦ ἡ δόξα τους θὰ μένη ἀθάνατη στὰ φύλλα τῆς ἱστορίας.

Νὰ ἡ μικροῦλα πόλι τοῦ Μεσολογγίου, ποῦ τὴν κυττάζουν ἀπὸ μακρὰ μὲ ζήλεια ὁ Βοϊδιάς καὶ ὁ Πάππας τοῦ Μωριά, ὁ Αἶνος τῆς Κεφαλλονιάς, ὁ Ἄι-Στέφανος τοῦ Θιακιοῦ καὶ ὁ Μπούμιστος τοῦ Ξερόμερου.

Νὰ ἡ μικροῦλα πόλη τοῦ Μεσολογγίου, νὰ καὶ τὸ σκολειό μας.

Τὸ καῦμένο τὸ σκολειό!... Νάτο!...

Ἄνοιγω τὴν ξόπορτά του. Μπαίνω μέσα. Ἡ πόρτα κλεῖ ἀπ' τὸ βᾶρος μιᾶς πέτρας κρεμασμένης μὲ σκοινὶ πίσω ἀπ' τὸ φύλλο. Πέρνω ἓνα πλακοστρωμένο δρομούλη, ποῦ μὲ βγάνει σ' ἓνα σπιτάκι σκεπασμένο ἀπὸ περικοκλάδες. Αὐτὸ 'νε τὸ σκολειό μας.

Νὰ τὰ θρανία του, σκοληκοφαγωμένες σανίδες, ποῦ ἀκουμπᾶν σταῖς ἄκρες ἀπάνω σὲ μεγάλες πέτρες. Νὰ τὸ πιθάρι μὲ τὸ νερό, στέκεται ἐκεῖ στὴν ἄκρη μὲ τὴ σοβαρότη κολώνας δωρικοῦ ρυθμοῦ, σκεπασμένο μὲ μιὰ ταῦλα κι' ἀπάνω στὴν ταῦλα ἓνα ντενεκεδένιο ἀγγεῖο, ἡ διψοβύστρια μπικιόνα.

Ὅλα τὰ βλέπω ὅλα εἶνε στὴ θέσι τους.

.....

Ἄλλὰ περνοῦν ἡ μέρες κ' ἡ Κοῦλα δὲν ἔρχεται στὸ σκολειό.

Τί καλὴ ποῦν' ἡ καῦμένη... αὐτὴ μὲ κρατεῖ ἀπ' τὸ χέρι ὅταν παγαίνομε στὸ σκολειό· αὐτὴ μὲ τινάζει ὅταν καμμιὰ φορὰ πέφτω στὸ δρόμο καὶ λερώνομαι· αὐτὴ μοῦ δίνει τὰ σκοινιά τῶν παπουτσῶν μου ὅταν λυόνται· αὐτὴ μοῦ χαρακώνει τὴν πλάκα, αὐτὴ μοῦ δείχνει ταῖς γιῶτες—ἦτες.

Εἶνε νὰ μὴν τὴν ἀγαπᾶς πολὺ, πάρα πολὺ τέτοια ἀδερφοῦλα; Εἶνε νὰ μὴν καταλαβαίνης πῶς κάτι σοῦ λείπει, ὅταν δὲν τὴν νοιώθεις στὸ πλάι σου πηγαίνοντας στὸ σκολειό;

Ἄλλὰ γιατί δὲν ἔρχονταν στὸ σκολειό;

Ἡ μητέρα ἔλεγε πῶς ἦταν ἄρρωστη κ' ἐγὼ ποῦ μὲ ρωτοῦσε καθ' αὐγὴ ἢ δασκάλα «τί κάνει ἡ Κοῦλα;» τῆς ἀπαντοῦσα «εἶνε ἄρρωστη», δίχως νὰ ξέρω καλὰ—καλὰ τί θὰ 'πῆ αὐτὸ πῶλεγα.

Ἡ Κοῦλά μας ἦτανε ἄρρωστη.

Μιὰ νύχτα—Ἄχ! τί νύχτα ἦταν ἐκείνη—ξύπνησα ἀπ' τὰ πατήματα, ἀπ' τῆς φωνές καὶ τὸ κακό, ποῦ γένοταν μὲς στὸ σπίτι μας. Ἐκατάλαβα ὅτι κάτι κακό ἔτρεχε. Πετᾶχτηκα ἔτσι καθὼς ἤμουνα στὸ κρεβάτι καὶ πατῶντας στὰ νύχια—κι' ἐγὼ δὲν ξέρω γιατί πατοῦσα στὰ νύχια, ἀφοῦ γένονταν τόση ἀνησυχία—ἐμπῆκα μέσα στὴν κάμαρα τῆς μητέρας καὶ τί νὰ ἰδῶ!... Ὁ πατέρας, ἡ μητέρα, οἱ δύο θειάδες μας, ὁ μπάρμπας κι' ἓνας ψηλὸς μὲ γένεια, ποῦ οἱ ἄλλοι τὸν λέγαν γιατρό, ὅλοι αὐτοὶ εἶχαν περιτριγυρισμένο τὸ κρεβάτι τῆς Κούλας. Ἡ δούλα μας καὶ τὸ μαχτιδί τοῦ μαγαζιοῦ μας μπαιζόβγαιναν φέρνοντας γιατρικά.

Ἐμὲ δὲν μὲ κατάλαβαν. Ποῦ νὰ μὲ πάρουν χαμπέρι!

Καθὼς ἦταν ἀνοιχτὰ λίγο τὰ σκέλια τοῦ μπάρμπα, εἶδ' ἀπὸ 'κεῖ τὴ μητέρα καθισμένη στὸ κρεβάτι νὰ κρατᾶ τὴν Κοῦλα στὴν ἀγκαλιά τῆς, τὸν πατέρα μ' ἓνα κουτάλι τῆς σούπας γιομάτο γιατρικό νὰ κυττάξῃ νὰ τὸ χῶση στὸ κλεισμένο σφιχτὸ στόμα τῆς Κούλας καὶ μιὰ θειά μου μ' ἓνα κερὶ νὰ φέγγῃ.

—Ἄφισέ το!... λέει ἡ μητέρα τοῦ πατέρα, τὸ παιδεύεις ἄδικα, ἐνῶ ἓνα δάκρυ ἔσταξε ἀπ' τὰ βουρκωμένα μάτια τῆς.

Ὁ πατέρας, προσπαθώντας νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυα, ἄφισε τὸ κουτάλι ἀφοῦ τὸ στοματάκι τῆς Κούλας δὲν ἀνοίγε, ἡ θειάδες σφογγίζαν τὰ μάτια τους, ἡ μητέρα δάγκωνε τὰ χεῖλη γιὰ νὰ μὴ τὴν τσακίσῃ τὸ παράπονο, ὁ μπάρμπας συχνὰ ἔκανε «χούμ!» κι' ἐγὼ κύτταζα τὴν Κοῦλα, ποῦ στὸ παιδιάτικο τῆς πρόσωπο, τὸ κερὶ ποῦ κρατοῦσε ἡ θειά, ἔχυνε μιὰ παράξενη χλωμάδα.

Ὁ γιατρός ἔπιασε τὸ σφυγμὸ τῆς.

Πέρασαν κάμποσες στιγμές. Ὅλοι σωπαίναν περιμένοντες τί θὰ πῆ ὁ γιατρός καὶ μονάχα τὸ καντύλι, ποῦ ἔκαιγε ἐκεῖ ψηλὰ μπροστὰ στὰ κονίσματα, ἔτσιρτσιρίζε ἔτοιμο νὰ σβέσῃ.

Ἐλεγε, βλέπωντας τὸν πόνο ζωγραφισμένο στὸ πρόσωπο τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας, πῶς αὐτοὶ μπορούσε περισσότερο νὰ πεθάνουν παρὰ ἡ Κοῦλα, ποῦ στὸ ἀγγελικό τῆς πρόσωπο ὁ χάρος, βάζοντας τὴν κίτρινη τοῦ σφραγίδα, ἔχυνε μιὰ γλυκειὰ ἔκφρασις ἀγιώσύνης.

Ὁ γιατρός ἄφησε τὸ χέρι τῆς, τῆς σκέπασε τὸ πρόσωπο μ' ἓνα σεν-

τόνοι και με φανερή σκληροκαρδιά είπε — Τετέλεσται!

Τὸ τί ἔγινε τότε δὲν θέλω νὰ τὸ θυμηθῶ γιατί σπαράζεται ἡ καρδιά μου. Αἰστανόμουν νὰ μοῦ βαραίνει κάτι τὴν καρδιά, ὁ ἀέρας μου φαίνονταν λίγος καὶ πῆγα κι' ἀκούμπησα τὸ φλογισμένο μου μέτωπο στὸ γυαλί μιᾶς τσαμόπορτας, πῶβλεπε στὴ θάλασσα. Ἐρριζα ὄξω στὴ θάλασσα μιὰ ματιά χωρὶς νὰ βλέπω—καθὼς ἡ φωτογραφικὴ μηχανὴ —τὰ μάτιά μου πῆραν τὴν πλάκα καὶ τώρα ἔχω μιὰ εἰκόνα: ἐκεῖ κάτω πίσω ἀπ' τὸ μεγάλο βουνὸ τῆς Κεφαλλονίας βασιλεύει κατακόκκινο καὶ μεγάλο, μὰ πολὺ μεγάλο τὸ φεγγάρι.

Ἐδῶ κόβεται γιὰ λίγο τὸ θυμητικὸ μου.

Φαίνεται θὰ μὲ πῆρε ὁ ὕπνος.

Ἀπ' τὸ πρῶτ' θυμάμαι πάλι. Ἡ μητέρα μ' ἔστειλε μὲ τὸν Κώστα τὸ μαχτιδί μας στὸ σκολειό. Ἄχ! πόσες φορές μὲ φίλησε κλαίωντας πρὶν μὲ πάρη ὁ Κώστας.

— Γιατί κλαίεις μητέρα; τὴ ρωτάω μὲ δάκρυα.

— Ἄχ! παιδί μου! τὴν Κοῦλα δὲν θὰ τὴν ξαναϊδοῦμε· μᾶς ἔφυγε, ἀπαντάει ἡ μητέρα καὶ τὴν τσάκισε τὸ παράπονο.

— Ἐφυγε! ἐγὼ δὲ θέλω νὰ φύγῃ. Μίλα της, μητέρα, νὰ γυρίσῃ πίσω.

Ἄλλὰ ὁ Κώστας μ' ἄρπαξ' ἀπ' τὸ χέρι καὶ σέρνωντας—γιατί ἤθελα νὰ μ' ἀφίση νὰ πάω νὰ φωνάξω τῆς Κούλας— μὲ πῆγε στὸ σκολειό, μὲ τὴν παραγγελία στὴ δασκάλα νὰ μὲ κρατήσῃ ὅλη τὴν ἡμέρα ἐκεῖ.

Ὅλη τὴν ἡμέρα ἐκλαιγα, γυρεύωντας τὴν Κοῦλα κ' ἡ δασκάλα δὲν μπορούσε ἡ καυμένη νὰ μὲ παρηγορήσῃ.

— Μὴν κλαῖς, παιδί μου. Θ' ἄρθῃ ἡ Κοῦλα, μῶλεγε.

— Θέλω τὴν Κοῦλα, θέλω τὴν Κοῦλα! ἔλεγα κλαίωντας ἀδιάκοπα.

— Τὸ παληοκόριτσο! δὲ θάρθῃ κ' ἦρθε, λέει στὸ τέλος μὴ ξέρωντας τί νὰ πῇ ἡ δασκάλα.

— Μὴ τὴν βάλῃς νηστεία.

— Δὲ θὰ τὴν βάλω, παιδί μου.

Καὶ ἓνα δάκρυο, ποῦ τόση ὥρα ἡ δασκάλα κρατοῦσε στὴν ἄκρη ἀπ' τὸ ματόφυλλο, ἐκύλησε χοντρὸ ἀπάνω στὸ μάγουλό της.

Ἐδῶ σταματᾷ τὸ θυμητικὸ μου.

Τῆς προάλλες εἶδα στὸ δρόμο τὴ δασκάλα. Ποῦ νὰ μὲ γνωρίσῃ! Νᾶνε ἀπ' τότε εἴκοσι χρόνια περασμένα. Ἐγὼ ὅμως τὴ γνώρισα. Εἶνε ἡ ἴδια.

Ὅταν τὴν εἶδα, τὴν ἴδια ὅπως τὴν εἶξερα, τόσο πολὺ ἡ ὄψις της μὲ γύρισε στὴν ἐποχὴ ποῦ σὰς διηγίεμαι, ποῦ μοῦρθε νὰ τὴ σταματήσω στὸ δρόμο καὶ νὰ τῆς ἴπῳ παρακαλεστᾷ:

— Μὴ τὴν βάλῃς νηστεία.

* *

Εἶπε, ἀναστέναξε, ἑσταύρωσε τὰ χέρια, ἔγυρε τὸ κεφάλι στὰ στήθια κι' ἐκάρφωσε ἀκούνητα μάτια. . . . ποῦ; αὐτὸς μονάχα εἶξερε.

Δὲν ἔβλεπε τίποτε κι' ἔβλεπε πολλὰ.

Ἄχ! τί μᾶς χρειάζεται αὐτὸ τὸ θυμητικὸ; Δὲ μπορούσε τάχα νὰ λείπῃ; Γελαῶ; σοῦ παρουσιάζει κάθε δυστυχισμένη σου ἐνθύμησι γιὰ νὰ ποτίσῃ τὸ γέλοιο σου μὲ πίκρα, γιὰ νὰ σὲ φέρῃ σὲ θέσι νὰ αἰστᾷνεσαι βάρος στὴ συνείδησι γιὰτί γέλασες.

Προσπαθεῖς ἀπατώντας τὸν ἑαυτὸ σου νὰ παραδεχτῆς τὸν πόνο σου ὑποφερτό; καθὼς ὁ δαίμονας βάζει στὸ νοῦ τοῦ καλόγερου τᾶπρεπα γιὰ νὰ τὸν σκανταλίση, σοῦ παρουσιάζει κάθε εὐτυχισμένη σου ἐνθύμησι, γιὰ νὰ σοῦ δώσῃ νὰ καταλάβῃς ὅτι ὁ πόνος σου εἶνε ἀνυπόφορος.

Διώχνεις τὴ σκέψι, προσπαθεῖς νὰ σκεπάσῃς κάθε παληὰ ἐνθύμησι μὲ τὴ λησμονιά. . . . Τοῦ κάκου! αὐτὴ ξεφυτρώνει σὰν δαίμονας ὀλοζώντανη μπροστά σου.

Ἄνδρέας Μαρούλης

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΑΛΑΤΙΑΝΟΣ

Δὲν εἶχε συμπληρωθῆ ἔτος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Ρωμανοῦ, καὶ ἄλλον υἱόν της πολύτιμον ἐμελλε νὰ θρηνηθῇ ἡ Κέρκυρα προῶρως θανόντα, τὸν Ἀντώνιον Παλατιανόν, φίλον καὶ συνομήλικον ἐκείνου, πολίτην οὐτινος ὁ ἀθόρυβος ἀλλ' ἐνεργὸς βίος δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ἀμνημόνευτος.

Ἐξ ἐγκρίτου Κερκυραϊκοῦ οἴκου ὁ Ἀντώνιος Παλατιανὸς ἐγεννήθη τῇ 21 Φεβρουαρίου 1833¹ τρίτος τῶν ἐπιζώντων δύο ἀδελφῶν Γεωργίου καὶ Νικολάου, ἐν τρυφερᾷ δὲ ἡλικίᾳ, ἀπολέσας τὸν ἀγαθὸν πατέρα του Κωνσταντῖνον, ἀνετρέφῃ ὑπὸ τὴν ἐπιμελῆ ἐπιστασίαν τῆς ἐναρέτου νεαρᾶς μητρὸς Αἰκατερίνης τὸ γένος Πετρετῆ, καὶ ἀφοῦ διήνησε τὰ προκαταρκτικὰ μαθήματα ἐν τῇ πατρίδι, μετέβη ἔτι νεώτατος εἰς Ἴταλίαν τῷ 1852, καὶ ἐκεῖ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Πίζης, ἐπιδοθεὶς μετὰ ζήλου εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἰατρικῆς, ἀπέκτησε τὸ διδασκαρικὸν δίπλωμα ἰατροχειρουργοῦ τῇ 12/30 Ἰουνίου 1857.

Μετὰ τὰς πανεπιστημιακὰς σπουδὰς ἔμεινεν εἰσέτι ἐν Τοσκάνῃ, ἀσχολ-

¹ Τὸ βαπτιστικὸν ὑπὸ χρονολογίαν 30 Ἀπριλίου φέρει ὅτι ἦτο τὸ βρέφος ἡμερῶν 69.

λούμενος ἐπὶ διατίαν εἰς τὴν κλινικὴν, ὅπως λάβῃ τὸ δικαίωμα τοῦ μετέρχεσθαι τὴν εὐεργετικὴν τοῦ ἐπιστήμην ἐν Ἰταλίᾳ. Ἐν τούτοις κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ ἔτους 1859, τὴν Τοσκάνην καὶ τὰς ἄλλας ἰταλικὰς χώρας σφοδρότερον συνεκίει καὶ συνετάραττεν ἢ προσδοκία τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, πρὸς ὃν δεξιῶς καὶ θαρραλέως ἐξωπλιζέτο ἡ Σαρδικὴ Βασιλεία, ἰσχυρὸν κατὰ τῆς Αὐστρίας σύμμαχον ἔχουσα τὸν Γάλλον Αὐτοκράτορα. Διηγέρθη τότε καὶ εἰς τὸν νεαρὸν Ἕλληνα Ἀσκληπιάδην ἡ γενναῖος πόθος τοῦ ν' ἀποδώσῃ ἐμπράκτως εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν εἰς τὸν Ἕλληνικὸν ἀγῶνα συνδρομὴν τῶν τέκνων αὐτῆς. Διὸ μεταβάς εἰς Ταυρίνον κατετάσσετο εἰς τὸν Σαρδικὸν στρατὸν τὸν μετὰ τοῦ Γαλλικοῦ ἐλαύνοντα εἰς Λομβαρδίαν, διορισθεὶς ἀκόλουθος ἰατρὸς τῆ 20 Ἰουνίου/2 Ἰουλίου 1859. Ταχέως δὲ ἠττηθέντων τῶν Αὐστριακῶν ἐν Μαγέντη καὶ Σολφερίνῳ, ἐλευθερωθεῖσης τῆς Λομβαρδίας, συνωμολογήθη ἡ ἐν Βιλλαφράγκα ἀνακωχὴ (τῆ 29 Ἰουνίου/11 Ἰουλίου) προοιμιάζουσα τῆς ἐν Ζυρίχῃ εἰρήνης (τῆ 29 Ὀκτωβρίου/10 Νοεμβρίου 1859), δι' ἧς ὁ Ναπολέων Γ' ἀφίστατο τοῦ πολέμου, ἀφίνων ἀσυμπλήρωτον τὸ ἀρχικὸν του πρόγραμμα περὶ ἐλευθερώσεως τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τῶν Ἀλπεων μέχρι τοῦ Ἀδριατικοῦ. Ἐξηκολούθησαν δὲ μόνοι τὸν ἀγῶνά των οἱ Ἰταλοί, διὰ τῆς πανδήμου ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ ἐνώσεως ἐξεγέρσεως τοῦ λαοῦ τῆς μέσης καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, καὶ τῆς ὑπὲρ αὐτῶν ἐπεμβάσεως τοῦ Σαρδικοῦ στρατοῦ.

Καὶ εἰς τὸ δευτέρου τοῦτο στάδιον τοῦ πολέμου εἰσῆλθεν ὁ Παλατιανὸς ἀπὸ τῆς 12/24 Μαΐου 1860, προβιβασθεὶς εἰς ἰατρὸν τάγματός, καὶ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κιαλδίνην παρίστατο τῆ 6/18 Σεπτεμβρίου εἰς τὴν ἐν Καστελφιδάρδῳ θραῦσιν τοῦ Παπικοῦ ἀρχιστρατήγου Λαμορισιέρ, ἐν τῷ παρακειμένῳ Ἀγκῶνι, μετὰ δεκαήμερον κανονοβολισμὸν παραδιδόμενου. Ἀφοῦ οὕτως ἠλευθερώθησαν αἱ ἐπανεστατημέναι Παπικαὶ χώραι, ὁ πόλεμος ἐξηπλώθη εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἡ πολιορκία καὶ ἡ ἄλωσις τῆς Γαέτας, τῆ 1/13 Φεβρουαρίου 1861, ἐσήμανον τὸ τέλος τῆς ἐν Νεαπόλει Βουρβωνικῆς βασιλείας. Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ ἡμέτερος Παλατιανὸς ἐθραβεύθη διὰ τοῦ μεταλλίου τῆς Στρατιωτικῆς ἀνδρείας, διότι διεκρίθη κατὰ τὴν πολιορκίαν, ἐγκαρτερήσας ὑπὲρ τὰς εἰκοσιν ἡμέρας ἐν ταῖς πρώταις παραλλήλοις ἐκτεθειμένος εἰς τὸ ἐχθρικὸν πῦρ.

Οὕτως ἐντίμως διατρέξας ὅλον τὸν χρόνον τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερώσεως Ἰταλικοῦ πολέμου, ἦτο ὑπὸ τὰς σημαίας ὅτε ἰδρῦθη τὸ Ἰταλικὸν Βασίλειον, ἀναγορευθέντος Βασιλέως τῆς Ἰταλίας τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουήλ, τῆ 14/26 Φεβρουαρίου 1861, ὑπὸ τῆς ἐν Ταυρίνῳ συνελευθούσης

πρώτης τῷ ὄντι Ἰταλικῆς Βουλῆς. Ἠκολούθησε δὲ καὶ μετὰ ταῦτα τὸν Ἰταλικὸν στρατὸν εἰς Σικελίαν, ὅπου πολλοὺς κόπους καὶ κακουχίας ὑπέφερεν.

Ἔῤῥεν ἐν τούτοις σημάνει καὶ διὰ τὴν Ἑπτάνησον ἡ ὥρα τῆς διὰ τοσοῦτων μακροχρονίων καὶ καρτερικῶν πολιτικῶν ἀγῶνων παρουσιασθείσης ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, ὅτε ὁ Ἀντώνιος Παλατιανὸς ἐπανήρχετο εἰς τὴν πατρίδα πλήρης ἐλπίδων εἰς τὰς νέας αὐτῆς τύχας ὡς καὶ εἰς τὸ λαμπρὸν μέλλον τοῦ ἔθνους. Ἄλλ' ἅμα ἐπάτησε τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, κεντώμενος ὑπὸ τοῦ φιλοτίμου πόθου νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν στρατὸν τοῦ ἔθνους του, καὶ ἀφικνεῖτο εἰς τὰς κλεινάς Ἀθήνας, ὀδυνηρὸν παρουσιάζετο ἐνώπιόν του θέαμα, ἡ ἐμφύλιος στάσις τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰουνίου 1863. Βαθέως ἐλυπήθη ἡ φιλογενῆς του καρδιά, ζῶσαν ὅμως καὶ ἀκράδαντον ἔσωζε τὴν πεποιθήσιν ὅτι τὰ κακὰ θὰ παρέλθωσι καὶ τὰ ἐθνικὰ πράγματα θὰ διορθωθῶσι, καὶ δὲν ἐγκατέλειπε τὴν ἰδέαν νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ ἔθνος του στρατιωτικῶς. Ἀλλὰ δὲν ἔμελλε νὰ τύχῃ τοῦ σκοπομένου· διότι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, οὐδόλως λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὰς παραγομένας ἐξαιρετικὰς περιστάσεις ἐκ τοῦ μεγάλου γεγονότος τῆς Ἐνώσεως, δὲν ἤξιώσε νὰ δεχθῇ ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς Ἑλλάδος Ἕλληνας ἐξ Ἑπτανήσου τηροῦντας τὸν αὐτὸν βαθμὸν, ὃν ἔφερον εἰς τοὺς ξένους στρατοὺς ἐνθα ἦσαν βαθμολογημένοι πρὸ τῆς Ἐνώσεως. Καίτοι ὅμως τοιουτοτρόπως ἐκλείοντο εἰς αὐτὸν αἱ τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὁ Παλατιανός, ἀφοῦ καὶ ἡ ἰδιαίτερα πατρίς του περιελαμβάνετο ἤδη ἐντὸς τῶν ὅριων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, δὲν ἔκρινε πλέον δι' αὐτὸν ἀξιοπρεπὲς νὰ ὑπηρετῇ εἰς ξένον στρατὸν, καὶ διὰ τοῦτο, ἀφοῦ ἤδη ἀπὸ τῆς 29 Ἰουλίου/10 Αὐγούστου 1863 ἐπετύγχανε παρὰ τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως νὰ τεθῇ εἰς διαθεσιμότητα δι' οἰκογενειακοὺς λόγους, τῆ 9/21 Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους παρῆτετο τῆς ἐν τῷ Ἰταλικῷ στρατῷ ὑπηρεσίας.

Ὁ Παλατιανὸς καὶ ἰδιωτεύων ἐν τῇ πατρίδι, ἔδειξε πάραυτα τὴν ἰκανότητα καὶ ἀρετὴν του ἐν τῇ πράξει τοῦ βίου, ὡς πολίτης καὶ ὡς ἰατρὸς ἐφελκῶν τὴν γενικὴν ὑπόληψιν καὶ ἀγάπην. Ἐν τούτοις δὲ εἰς τὸ ἐν Γαέτα ἀπονεμηθὲν εἰς αὐτὸν μετάλλιον τῆς Στρατιωτικῆς ἀνδρείας ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις διὰ θεσπίσματος ἀπὸ 24 Ἰουνίου/6 Ἰουλίου 1865, προσέθετε τὰ μετάλλια τῆς Ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς Ἐνότητος τῆς Ἰταλίας διὰ τὰς ἐκστρατείας τῶν ἐτῶν 1860 καὶ 1861. Δὲν ἐβράδυνε δὲ ὁ Παλατιανός, ἂν καὶ ἰδιωτεύων ἐν ταῖς κόλποις τῆς οἰκογενείας του, νὰ δείξῃ φιλοτίμως τὴν πίστιν του εἰς τὸν Ἰταλικὸν ἀγῶνα, ὅτε ἐν ἔτει 1866 ἡ Ἰταλία συνταχθεῖσα μὲ ὠφέλιμον σύμμα-

χον τὴν Πρωσσίαν, ἔδραττε τὰ ὄπλα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Βενετικοῦ. Κηρυχθέντος τοῦ κατὰ τῆς Αὐστρίας πολέμου, ἐξεπλήρωσε τὸ καθήκον του ὡς ἐν ἀφῆσει ἀξιωματικὸς τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ, σπείσας νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του καὶ νὰ δράμῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ μόλις ἀρχάμενος ὁ πόλεμος, ἐτελείωσε διὰ τῆς ἐν Σαδόβα καταπληκτικῆς νίκης τῶν Πρώσων, δι' ἧς ἡ Ἰταλία προσέλαβε καὶ τὸ Βενετικόν. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ Παλατιανοῦ εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην τοῦ ἔτους 1866 ἐβεβαιώθη διὰ θεσπίσματος ἀπὸ 2/12 Ἀπριλίου 1867, μεθ' ὃ ἀνεδείχθη καὶ ἱππότης τοῦ Τάγματος τοῦ Στέμματος τῆς Ἰταλίας τῆ 24 Μαΐου/5 Ἰουνίου 1868.

Ὁ Παλατιανὸς μείνας ὀλίγιστον μόνον καιρὸν ἐν Ἰταλίᾳ, ἐπανῆλθεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου κατὰ τὰ ἔτη 1867 καὶ 1868 ἔλαβε δραστήριον μέρος εἰς τὰς τότε πατριωτικὰς ἐνεργείας διὰ τὴν διοργάνωσιν τῆς Κερκυραϊκῆς ἐθνοφυλακῆς καὶ ἰδίως εἰς τὸν λόχον τῶν πυροβολητῶν τὸν καταρτισθέντα ὑπὸ τοῦ πρώτου Δημάρχου Κερκυραίων Νικολάου Μάνεση καὶ ὑπὸ τοῦ τότε ἐν τῇ φρουρᾷ Κερκύρας ἀξίου λοχαγοῦ τοῦ Βασιλικοῦ Πυροβολικοῦ μακαρίτου Μιλτιάδου Λεβίδη. Ἀλλὰ ἡ ἐθνοφυλακὴ, ὡς πανταχοῦ ἀπεδείχθη, δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε θεσμὸς διαρκῆς ἐν τῇ νέᾳ διοργανώσει τῶν στρατῶν ὥστε ταχέως διελύθη.

Ἐνδιαφερόντως ἐμελέτησε καὶ τὸ τότε ἐν Κερκύρᾳ ἐπασχολοῦν τὰ πνεύματα ἀγροτικὸν ζήτημα, περὶ οὗ ἐξέδωκε καὶ τινα διατριβὴν ὑπαγορευομένην ὑπὸ συνδιαλλακτικῶν καὶ μετριοπαθῶν προθέσεων καὶ ἐκφράζουσαν ἰδέας φιλελευθέρους. Ἐν τούτοις ἐκαλεῖτο πρὸς στιγμὴν καὶ εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, διοριζόμενος διευθυντῆς τοῦ Σωφρονιστηρίου Κερκύρας τῆ 25 Ἰουνίου 1868. Πλὴν ταχέως παρητεῖτο τῆς θέσεως, δώσας καὶ διὰ τῆς διαγωγῆς του ὡς δημοσίου ὑπαλλήλου ἄριστα δείγματα τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ. Ἀπολαύων ἤδη τῆς ὑπολήψεως καὶ τῆς ἀγάπης τῶν συμπολιτῶν του, ἐξελέγετο τέλος ἀντιπρόσωπος Κερκύρας εἰς τὴν ἐν ἔτει 1879 συνελθοῦσαν Ἑλληνικὴν Βουλὴν, καὶ ἐν ταύτῃ εὐθὺς διέπρεπεν, ἐμβριθῶς συζητήσας καὶ ἀγορεύσας ἰδίως ἐπὶ οἰκονομικῶν ζητημάτων. Ὡστε ἤλπισεν ἡ πατρίς ὅτι ἀπέκτησεν ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ σὺν τῷ ἐπιστήμονι καὶ πρακτικῷ ἰατρῷ καὶ ἄριστον πολιτευτὴν, ὅτε φεῦ! ἀπροσδοκῆτως προσέβαλεν αὐτὸν νόσος τῶν ὀφθαλμῶν ἐπίφοβος, δεινοῦσα ἔτι μᾶλλον τὴν ἐκ γενετῆς πάσχουσαν ὑγίαν του, κλονισθεῖσαν ἤδη ἐκ τῶν κακοπαθειῶν τῆς ἐν Ἰταλίᾳ στρατείας. Ἐπομένως ἀπετρέπετο τοῦ πολιτικοῦ σταδίου, ἀναγκαζόμενος νὰ φροντίζῃ καὶ μεριμνᾷ περὶ τῆς ἐπιεικούς θεραπείας πρὸς διάσωσιν τῆς ὁράσεως. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ κατὰ Νοέμβριον

1880 ἀπεδήμει καὶ αὖθις ἐπὶ ἑξαμηνίαν ὅπως συμβουλευτῆ φίλον ἰατρὸν ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων ὀφθαλμολόγων τῆς Ἰταλίας, ὅπου καὶ εἰς ἐγχείρησιν ὑπεβάλλετο, μεθ' ὃ καὶ ἄλλας ἐγχειρήσεις ὑφίστατο ἐν Παρισίοις, προστρέξας καὶ εἰς τοὺς ἐκεῖσε διαπρέποντας εἰδικούς νοσολόγους.

Ἀνεκόπτετο οὕτω καὶ τὸ φιλόανθρωπον ἔργον τοῦ πρακτικοῦ καὶ ἐπιστήμονος ἰατροῦ, εἰς ὃ ὁ Παλατιανὸς καλῶς εἶχε προχωρήσῃ, δυσκόλους θεραπείας ἐπιτυχῶν, ὡς προσφάτως μάλιστα σώσας ἐκ δεινοτάτης προσβολῆς περιπλόκου τυφοειδοῦς πυρετοῦ νέον αὐτοῦ συγγενῆ.

Περὶ τῆς δυσχερεστάτης ταύτης θεραπείας συνέγραψεν ἐπιστημονικὴν διατριβὴν, ἐκδοθεῖσαν τότε ἐν Κερκύρᾳ ἰταλιστί, ἔπειτα δὲ ἑλληνιστί ἐν Ἀθήναις, ἐν τῷ Ἰατρικῷ περιοδικῷ «ὁ Γαληνός» καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν:

«Ἱστορικαὶ παρατηρήσεις καὶ σκέψεις τινὲς ἐπὶ περιπτώσεως ἀτακτικοῦ τυφοειδοῦς πυρετοῦ, ἃν παρηκολούθησε κακοήθης ἐλαιογενῆς πυρετὸς μορφῆς παγετώδους, ὑπὸ Α. Παλατιανοῦ, ἰατροῦ, Βουλευτοῦ Κερκύρας. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ν. Γ. Πάσσαρη, 1880».

Ἄλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ παθήματος τῆς ὁράσεως ὁ Ἀντώνιος Παλατιανὸς ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐπιδιώξῃ τὸ ἔργον ἐκεῖνο, ὅπερ ἔμελλε νὰ εἶνε ὁ κυριώτερος φιλοanthρωπικός του σκοπός. Ἐπεδόθη εἰς τὴν βαθεῖαν μελέτην τῶν διαφορῶν συστημάτων, ὅσα ἐφευρέθησαν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τυφλῶν καὶ καρπὸς τῆς μελέτης ταύτης ὑπῆρξαν τὰ ἐν ἔτει 1882 ἐκτυπωθέντα δύο πονημάτια, τὸ μὲν ἐπιγραφόμενον «Τυφλοὶ καὶ κωφάλαοι ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ Α. Παλατιανοῦ, πρώην Βουλευτοῦ, ἐν Κερκύρᾳ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου «ὁ Κοραῆς» I. Νακαμούλη, 1882» τὸ δὲ «Δοκίμιον περὶ ἐφαρμογῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τῆς ἀναγλυπτογραφίας Βράιλ πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν τυφλῶν ὑπὸ Α. Παλατιανοῦ. Ἐν Κερκύρᾳ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου «ὁ Κοραῆς» I. Νακαμούλη, 1882».

Μετὰ τὰ ἐν τῇ προηγουμένη πραγματείᾳ συντόμως ρηθέντα περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως τῶν τυφλῶν καὶ τῶν κωφάλαων καὶ ἐν γένει περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐκπαίδευσως αὐτῶν, τὸ δεύτερον τοῦτο πονημάτιον δεικνύει πληρέστατα τὸ σύστημα καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπὸ τῶν τυφλῶν διὰ τῆς ἀφῆς τῶν δακτύλων ἀναγνώσεως τοῦ ὑπὸ τοῦ περιδόξου Γάλλου Βράιλ (Braille) ἐπινοηθέντος ἀναγλύφου ἀλφαβήτου, ὅπερ ὁ ἡμέτερος Παλατιανός, μετὰ τὰς πρακτικὰς του μελέτας, κατῴρθησε

¹ Cenni storici e brevi considerazioni intorno un caso di febbre tifoidea a forma atassica susseguita da febbre miasmatica con caratteri perniciosi a forma algida. Corfù Tipi di G. Nacamuli. Editore, 1879.

νά ἐφαρμόσῃ ἐπιτυχέστατα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν διδασκαλίαν αὐτοπροσώπως ἐπιχειρῶν.

Διὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην, μετὰ τὰ ρηθέντα δύο πονημάτια ἐξέδωκεν ἐν Κερκύρα διὰ τῶν εἰδικῶν ἀναγλύφων χαρακτήρων τοῦ ἀλφαβήτου Βράιλ βιβλία πρὸς ἀνάγνωσιν διὰ τοὺς τυφλοὺς, δηλαδὴ γραμματικὴν, ἀριθμητικὴν καὶ ἄλλα σχολιακὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ βιβλία, ἐν οἷς καὶ κείμενά τινα συγγραφέων, τὰ πάντα ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ὁ Κοραΐς». Ἐτελειοποίησε δὲ τὸ Ἀλφάβητον τοῦ Βράιλ, ἐπιπροσθέσας εἰς τὰ σημεῖα τῶν γραμμάτων, τὰ σημεῖα τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων.

Τὰ ἔργα ταῦτα τοῦ Παλατιανοῦ, μετ' ὧν συνεδέετο καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ διδασκαλία ἀκομμάτου παιδός, τακτικῶς ἐπὶ ἔτη γενομένη, ἐγνώσθησαν καὶ ἐπληθήσαν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἂν καὶ ἐν Ἑλλάδι ἔμειναν σχεδὸν ἀπαρατήρητα.

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1883 ὁ Παλατιανὸς ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ προσκληθῇ, ἂν καὶ ξένος—καὶ ἦτο ὁ μόνος τοιοῦτος—εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ Ἐθνικὴν Σύνοδον τὴν ἀποτελουμένην ἐξ ἐπιστημόνων ἀσχολουμένων περὶ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν τυφλῶν. Μετὰ ταῦτα δὲ προσεκλήθη εἰς ἄλλην περὶ τῶν τυφλῶν σύνοδον ἐν Ἀμεστελδάμφ τῆς Ὀλλανδίας. Ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ κ. Φόρστερ, διευθυντὴς τοῦ ἐν Οὐορκεστρίᾳ (Worcester) περιωνύμου ἐκπαιδευτηρίου τῶν τυφλῶν, ὅστις ἦλθεν εἰς συχὴν μετὰ τοῦ Παλατιανοῦ ἀλληλογραφίαν, παρεδέχθη εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τῶν διὰ τοὺς τυφλοὺς ἑλληνικῶν βιβλίων τὴν ὑπὸ τούτου γενομένην τοῦ ἀλφαβήτου τελειοποίησιν.

Ἐπειράθη πρὸς τούτοις ὁ Παλατιανὸς δι' ὀριστικωτέρου βήματος τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰδρυσιν Σχολείου τῶν τυφλῶν¹.

Ἐἶχε περὶ τοὺς τότε χρόνους ἀνασυστήθῃ ἐν Κερκύρα ὑπὸ τὴν διηνεκῆ ἐπίτιμον προεδρείαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κερκύρας ἢ Φιλελεήμων Ἐταιρία «Ὁ Ἅγιος Σπυρίδων» πρὸς περίθαλψιν τῶν πτωχῶν καὶ στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν τῶν ἀπόρων παιδῶν. Ἐν ἔτει 1884 ὁ Ἀντώνιος Παλατιανός, ἐκλεχθεὶς τακτικὸς ἀντιπρόεδρος τῆς κοινωφελοῦς ταύτης ἑταιρίας, ἦν διὰ τῆς ἀρίστης αὐτοῦ διευθύνσεως καὶ διαχειρίσεως κατέστησεν αὐτοσυντήρητον, ἀπέβλεψεν ἔτι μᾶλλον εἰς τὸν ἀνέκαθεν τελικὸν σκοπὸν του, τὴν ἰδρυσιν σχολῆς τῶν τυφλῶν. Ἀμέσως λοιπὸν παρὰ τῇ σχολῇ τῶν ἀπόρων παιδῶν ἐπεχείρησεν αὐτοπροσώπως τὴν διδασκαλίαν τοῦ μνησθέντος ἀκομμάτου παιδός. Τὸν παῖδα δὲ τούτον

¹ Βιογραφικαὶ νύξεις περὶ Ἀντωνίου Παλατιανοῦ. Περιοδικὸν Foscolo, ἀριθ. 27—34. Δεκ./5 Ἰανουαρίου, 1888. Ἐν Κερκύρα.—Ἐφημερὶς «Φωνή», ἀριθ. 1203. 30 Ἰουνίου, 1888.

περὶ τὰ τέσσαρα ἔτη τοσοῦτον τελεσφόρως ἐδίδαξε τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν γραφὴν, τὴν ἀριθμητικὴν καὶ ἄλλα στοιχειώδη μαθήματα, ὥστε μὴ ὑπάρχοντος πλέον τρόπου νὰ τύχῃ ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως ἐν Κερκύρα, διὰ τῶν ἐπιμόνων προσπαθειῶν του κατώρθωσε νὰ σταλῇ εἰς δόκιμον τῶν τυφλῶν ἐκπαιδευτήριον ἐν Νεαπόλει (1886) ὡς ὑπότροφος τοῦ Πετριδείου Κληροδοτήματος, πολὺ εἰς τούτο συντελέσαντος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κερκύρας Εὐσταθίου. Ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν, ἐν ᾧ ὁ εὐφυὴς παῖς, περὶ τετραετίαν ἐν Νεαπόλει μαθητεύων, προέκοπτεν εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς τὰς τέχνας, ὥστε ἠλπίζετο ὅτι ἐπιστρέφων εἰς τὴν πατρίδα τελειοδιδάκτος μετ' ὀλίγα ἔτη, ἤθελε χρησιμεύσει ὡς παράδειγμα μαρτυροῦν ποίαν ἤθελε παράσχει ὠφέλειαν ἡ σύστασις τακτικοῦ καὶ πλήρους σχολείου τῶν τυφλῶν ἐν Ἑλλάδι, αἰφνιδίως ὁ θάνατος ἀπέσβεσε τὰς καλὰς προσδοκίας τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ φιλοστόργως μεριμνήσαντος καὶ κοπιᾶσαντος Παλατιανοῦ.

Ἐν τούτοις καίπερ τὰ μέγιστα λυπηθεὶς διὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ νέου μαθητοῦ¹, καίπερ τὴν ὑγίαν πάσχων, καὶ μάλιστα περὶ τῆς

¹ Οὗτος ἦτο ὁ Νικόλαος Δουκάκης ἐκ κόμης Συναραδῶν.

ἰδίας ὁράσεως ταραττόμενος, ἀνεδέχθη ἄλλην ὑπὲρ τῆς Κερκυραϊκῆς κοινωνίας ἐθνικὴν ἐνέργειαν.

Ἐν κρίσιμοις περιστάσεσι τοῦ ἐν Κερκύρα Ἀρσακείου Παρθεναγωγείου, ἕνεκα διενέξεως πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴν Διευθύνσιν παραιτηθείσης τῆς ἐνταῦθα ἐπιτροπῆς, διωρίσθη νέα (1884), μέλος δὲ ταύτης δραστήριον ὁ Παλατιανὸς μετ' ὀλίγα ἔτη ἐξελέχθη καὶ Πρόεδρος (1888). Περὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ τούτου ιδρύματος, οὗ τινος ἢ ἐν Κερκύρα ὑπαρξίς οὐχὶ μόνον συντείνει τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἑλληνοπρεπῆ μόρφωσιν τοῦ ἐν τῇ τόπῳ γυναικείου φύλου, ἀλλὰ καὶ πολλὴν ἔχει σημασίαν διὰ τὴν ἀπέναντι Ἠπειρον, πρόχειρον καὶ εἰς ταύτην προσφέρουσα τὴν ἀρμόζουσαν ἐθνικὴν ἀγωγὴν, εἰργάσθη ὁ Παλατιανὸς μὲ τὸν συνήθη ζήλόν του καὶ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν νοημοσύνην, συναντήσας ἐν αὐτῷ συμπράκτορα ὡς καθηγητὴν τὸν ἐκ νεότητος φίλον του Ἰωάννην Ρωμανόν, οὗτινος ὀλίγον ἔμελλε νὰ ἐπιζήσῃ, καὶ νέαν λύπην ἐπὶ τούτοις νὰ ὑποστῇ διὰ τὴν ὑπὸ τῆς Κεντρικῆς ἐν Ἀθήναις Διευθύνσεως ἀμετατρέπως ἀποφασισθεῖσαν κατάργησιν τῶν ἀνωτέρων τάξεων τοῦ ἐν Κερκύρα Παρθεναγωγείου. Μὴ δυνάμενος ὁμως ν' ἀνθεξῇ ὡς πρότερον εἰς τοὺς κόπους, ἀφοῦ κατώρθωσε διὰ σταθερᾶς βουλήσεως νὰ στερεώσῃ τὴν ἑναρξιν τῆς Φιλελεήμονος Ἐταιρίας διὰ τῆς συστάσεως καὶ ἀθίχτου τηρήσεως ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου, συνεχῶς αὐξανομένου, συμπροσωθέντος ἐντὸς πενταετίας (1884—1889) σχεδὸν

εις τεσσαράκοντα χιλιάδας δραχμῶν (39,149), παρητήθη τῆς διευθύνσεως ἐκείνης. Ἐμεινε δὲ μόνον ἀκατάβλητος μέχρι τέλους εἰς τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀρσακείου, φροντίζων καὶ ἐνεργῶν περὶ αὐτοῦ καὶ σχεδὸν καθ' ἡμέραν ἐπισκεπτόμενος τὸ κατάστημα καὶ παλαιῶν κατὰ τῆς ἐλευσίνης κολοβώσεως τῶν σχολιακῶν τάξεων μέχρι τῶν τελευταίων του ἡμερῶν, καθ' ἃς παροξυνθεῖσης τῆς ἐκ παιδικῆς ἡλικίας κατατροχούσης αὐτὸν ὀργανικῆς νόσου, μετέστη χριστιανικῶς εἰς βελτίονα ζωὴν μεταξὺ ὥρας πέμπτης καὶ ἕκτης μ. μ. τῆ 13 Φεβρουαρίου 1893.

Εἰς τὸν νεκρὸν του κηδευθέντα τὴν ἐπιούσαν, ἀπεδόθησαν στρατιωτικαὶ τιμαί, διὰ τὸν ἀργυροῦν Σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος, ἀπονεμηθέντα εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τῆ α' Δεκεμβρίου 1886, διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ παρὰ τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως, ἥτις ὡς εἶπομεν καὶ προηγουμένως ἐβράβευσεν αὐτόν, εἶχε προβιβασθῆ τῆ 4/16 Δεκεμβρίου 1891 εἰς ἀξιωματικὸν τοῦ Στέμματος τῆς Ἰταλίας.

Ἡ ἐν βαθυτάτῃ θλίψει γενομένη κηδεία του, ἀκολουθοῦντος πλήθους πολιτῶν πάσης τάξεως μετὰ τῶν ἐγγωρίων καὶ τῶν δημοσίων ἀρχῶν, ἐμαρτύρησε τὴν κοινὴν πρὸς τὸν ἀριστον ἄνδρα ἀγάπην καὶ ὑπόληψιν, μεθ' ἧς συνεφώνουν καὶ οἱ προσφερθέντες στέφανοι, ἐν οἷς ὁ τοῦ Συλλόγου τῶν ἱατρῶν, ὁ τῆς Φιλελεήμονος Ἑταιρίας, ὁ τοῦ ἐν Κερκύρα Ἀρσακείου Παρθεναγωγείου καὶ ὁ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς του.

Ἐν δὲ τῷ σεπτῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, τὰς πραγματικὰς ἀρετὰς τοῦ μεταστάντος ἐν τῇ ἀπλῇ ἀληθείᾳ εἰκόνισαν δι' εὐφραδῶν λόγων ὁ διακεκριμένος δικηγόρος κ. Φ. Ἀλβάνας, καὶ ὁ λόγιος καθηγητῆς τοῦ Ἀρσακείου κ. Π. Α. Οἰκονόμος, κατ' ἐντολὴν τοῦ Παρθεναγωγείου.

Ὁ νεκρὸς κατετίθετο εἰς τὸν ἐν τῷ Δημοτικῷ κοιμητηρίῳ οἰκογενειακὸν τάφον, περιπαθῶς θρηνούμενος ὑπὸ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν φίλων.

Οὕτως ἐξέλιπεν ἐκ μέσου ἡμῶν προσωπικότης χρησιμοπατῆ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διότι συνηρμολόγει ἐν αὐτῇ, ὡς διὰ τῶν ἔργων ἀπέδειξε, πρὸς τὰ προτερήματα τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας, θέλησιν δραστήριον καὶ σταθεράν.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας λαμπρῶς ἐπεσφράγιζε τὰς πράξεις τοῦ εὐεργετικῆ βίου τοῦ Ἀντωνίου Παλατιανοῦ ἡ δημοσιευμένη ιδιόγραφος διαθήκη του. Δι' αὐτῆς συνέστησε κληροδότημα ὑπὲρ ἐκείνων περὶ τῶν ὀποιῶν ζῶν τοσοῦτον ἐκῆδετο, διαθέσας τοὺς τόκους τεσσαράκοντα μετοχῶν τῆς Ἰονικῆς Τραπεζῆς πρὸς ἐκπαίδευσιν τυφλῶν παίδων ἐν τινι Εὐρωπαϊκῷ καταστήματι, μέχρις οὗ τοιαῦτα τῶν ἀομμάτων ἐκ-

παιδευτήρια ἰδρυθῶσιν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ, ὅτε ταῦτα θὰ προετιμῶντο.

Ἐνῶ τὰ ἔργα λαλοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν, περαινόμεν ἐπαναλαμβάνοντες καὶ ἡμεῖς τὸ προσφῶς ρηθὲν ἐπὶ τοῦ λογίου τοῦ θεανθρώπου: «Ἄφετε τὰ παιδιά ἐλθεῖν πρὸς με». Τὰ μικρὰ παιδιά προσῆλθον εἰς τὸν Παλατιανὸν ζῶντα καὶ ἀνέβλεψαν ἐν τῷ νοσητῷ κόσμῳ· ἡ δὲ φιλανθρωπία του δὲν εὗρεν ὄριον τὸν τάφον του, ἀλλ' ὑπερπηδήσασα αὐτόν, ἐξετάθη εἰς τὴν αἰωνιότητα!

Τοιοῦτος ὁ βίος καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἀντωνίου Παλατιανοῦ.

N. T. Βούλγαρις.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΟΥΒΙΝΣΤΑΙΝ*

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ' ΑΡΘΟΥΡ
(Alexandre M' Arthur).

(Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Χαρκλείας Ν.Μ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Ὁ Ρουβινστάιν ὡς ἄνθρωπος.

«Εὐχερῆς εἶνε ἡ περιγραφή μου», εἶπέ ποτε ὁ Ρουβινστάιν, «εἶμαι ἀπλῶς πολλὰ τρίχες καὶ ὀλίγη ρίς,»—ἡ δὲ περιγραφή αὕτη, καίπερ τραχεῖά πως, εἶνε ἀληθής.

Ὡς ὄψις, συμπεριφορὰ καὶ θάρρος ὁ Ρουβινστάιν δύναται νὰ καταταχθῆ μετὰ τῶν ὀλίγων, κατὰ τὴν κοινὴν ἔκφρασιν, «διακεκριμένων» διότι καὶ ἐκ τῶν καλλιτεχνῶν τῶν παρουσιασθέντων ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς σκηνῆς οὐχὶ πολλοὶ εἶχον παράστημα ἀξιοπρεπέστερον αὐτοῦ. Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἀριστα δύναται νὰ παραβληθῆ (τετριμμένη ἢ σύγκρισις) πρὸς κεφαλὴν λέοντος στηριζομένη ἐπὶ ἀνεπτυγμένων καὶ στερεῶν ὤμων. Περὶ τοῦ ὅλου προσώπου εἶνε δυσχερὲς νὰ δώσῃ τις ὀρισμὸν συμφωνοῦντα πρὸς τὴν γενικὴν ἀντίληψιν, διότι τὸ ἥμισυ τῶν γνωρίμων ἀποκαλεῖ αὐτὸν ὠραῖον, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ δυσειδῆ. Βεβαίως διὰ τοὺς ἀπαιτοῦντας χαρακτηριστικὰ κανονικότητος ἑλληνικοῦ τύπου ἢ καλλονῆς Ἀπόλλωνος, ὁ Ρουβινστάιν εἶνε δύσμορφος, ἀλλὰ διὰ τοὺς προτιμῶντας ἀνδρικὸν παράστημα, στόμα καὶ πρόσωπον ἐκφραστικὸν μετὰ πάγωνος κανονικοῦ καὶ μετώπου εὐρέος, ἀναπεπταμένου, ἐμβριθοῦς καὶ ἐξόχου ἀτομικότητος, ὁ Ρουβινστάιν εἶνε ἀπαράμιλλος.

* Φωνή, ἀριθ. 1447—5 Μαρτίου 1893.

* Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε φυλλῶδ. 11.

Πράγματι τὸ ὄλον παράστημα αὐτοῦ ἐκφράζει μεγαλοφυΐαν καὶ ἔκτακτον ἄνδρα, οὕτω δὲ ἡ δυσμορφία του, κατὰ τὴν ἐκφρασιν θιασώτιδος αὐτοῦ, εἶνε δυσμορφία ἔξοχος.

Ἰδιαιτέρως τις τρόπος ἀποκλίσεως τῶν βλεφαρίδων αὐτοῦ ἐπὶ τὰ δεξιά ἢ τ' ἀριστερά διδίδει παράδοξόν τινα ἐκφρασιν εἰς τὴν φυσιογνωμίαν του· ἡ γαλήνη τοῦ μετώπου του εἶνε ὅλως ἀντίθετος ταῖς πτυχαῖς πάθους καὶ ταῖς ὀρμαῖς ταῖς διαυλακούσαις τὰ περιὶ τὸ στόμα μέρη τοῦ προσώπου. Χάρις ταῖς μακρῶν βλεφαρίσιν δυσκόλως δύναται τις νὰ νοήσῃ τὸ χρῶμα τῶν ὀφθαλμῶν· ἀλλ' ὅταν — καὶ τοῦτο σπανίως — ἀνυψῶ τὰς βλεφαρίδας, βλέπει τις κυανοῦς ὀφθαλμοῦς ἐκτοξεύοντας ἀκτῖνας μεστὰς ἐκπλήξεως ἢ σαρκασμοῦ, διότι ἀξιοσημείωτον εἶνε ὅτι ὁ Ρουβινστάιν καθ' ὅσον κατέχεται ὑπὸ ὀλιγωτέρας ἐκπλήξεως ἢ σαρκαστικῆς διαθέσεως, τοσοῦτω μᾶλλον τηρεῖ κεκλεισμένα τὰ παράθυρα ταῦτα τῆς ψυχῆς, ὡς πᾶν ὀρθῶς ἀποκαλοῦνται οἱ ὀφθαλμοί.

Οὔτε μύστακα οὔτε γένειον φέρει. ἴδως δὲ τοῦτο ἐκ φιλαρεσκείας, διότι ἔχει τὸ στόμα καὶ τὰ μῆλα κανονικώτατα, διὰ τρόπου δὲ ἀνάδεικνύοντος τὴν ἐκφραστικὴν καλλονὴν τοῦ μετώπου αὐτοῦ τινάσσει πρὸς τὰ ὀπισθεν τὴν μακρὰν κόμην αὐτοῦ. Ἐν τέλει εἶνε τοιοῦτος οἷος ἔδει νὰ εἶνε καὶ δι' ἐνὸς βλέμματος αἰσθάνεται τις ὅτι ἔχει πρὸ αὐτοῦ ἔξοχον ἀτομικότητα, θερμουργὸν καὶ ἰδιοφυῆ καλλιτέχνην, ρεμβώδη καὶ ἐνθουσιώδη χαρκατῆρα. Μεγίστην ὁμοιότητα ἔχει πρὸς τὸν Βετώθεν, καὶ ἐν λίαν ἐπιτυχεῖ ἔλαιογραφίᾳ. γεγραμμένη ἐν Βιέννῃ ὑπὸ τοῦ Ἀούγενερ, ὅτε εἰσέτι ὁ Ρουβινστάιν ἦτο νέος, θὰ ἐξελάμβανέ τις αὐτὸν ὡς τὸν μέγαν ἐκ Βόννης μουσικοδιδάσκαλον. Εἶνε μέτριος τὸ ἀνάστημα, καλῶς καὶ εἰς τὸ σύμμετρον περιγεγραμμένος· ἡ μόνῃ ἐν τῇ περιβολῇ ἰδιοτροπία αὐτοῦ εἶνε τι ἀτημέλητον ἐν τῷ τρόπῳ τῆς περιθέσεως τοῦ λαιμοδέτου, τρόπῳ λίαν χαρακτηριστικῷ καὶ γνωστῷ.

Ὅταν εὐρίσκηται μεταξύ φίλων ἢ παρέχῃ διακρινομένην ἐπὶ ἐγκαρδιότητι φιλοξενίαν, εἶνε ἀφελῆς, χαρίεις περιποιητικός, ἀλλ' ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν οἱ λόγοι αὐτοῦ ἔχουσι σαϊξήρησιόν τινα φιλοπαιγμοσύνην, ἣν καὶ μεταχειρίζεται ὡς προσωπίδα πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐταστικῶν παρατηρήσεων καὶ τῆς περιεργείας τῶν πολλῶν. Ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ ὡς πάντων τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν, εἶνε μεστὸς ἀντιθέσεων καὶ κρᾶμα μεγάλων παθῶν καὶ ἰσχυρᾶς θελήσεως.

Οὐδεὶς ἔχει καρδίαν τρυφερωτέραν αὐτοῦ καὶ ἐπιρρεπεστέραν εἰς γενναίας ὀρμὰς, ἀλλ' ἐν τῷ δέοντι προβάλλει ἀκατάβλητον ἀντίστασιν εἰς αἰσθηματικὰς παραφορὰς. Τοῦτο ἔχει κοινὸν πρὸς τὸν Γκαϊτε καὶ ἐκληρονόμησε παρὰ τοῦ πάππου αὐτοῦ Ρόμαν Ρουβινστάιν. Πλειστακίς

καὶ ἀφειδῶς προσήρχετο ἐν πάσῃ περιστάσει ἀρωγὸς εἰς ἐνδεεῖς μουσικούς καὶ παντοειδῆς καλλιτέχνας, ἡγάπα δὲ νὰ πράττῃ τοῦτο ἐν κρυπτῷ καὶ μετὰ λεπτότητος καὶ τρόπου μὴ προσκρούοντος εἰς τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν. Ἐν τούτοις, ὅτε κατὰ τὸ 1887—88 ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ὁδείου τῆς Πετροπόλεως, ἀφωσιώθη εἰς τὸ ἔργον χωρὶς, προκειμένου περὶ τοῦ προσωπικοῦ, νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν συναισθήματα. Ἐσπούδαζον τότε ἐν τῷ Ὁδείῳ ἐπέκεινα τῶν ὀκτακοσίων νέων, ἐγγραφέντες ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, εὐπαιδευτοῦ καὶ ἀγαπητοῦ μακαρίτου Καρόλου Δαβίδωφ· ἐκ τῶν ὀκτακοσίων ὅμως τούτων σπουδαστῶν μόλις τὰ δύο τρίτα εἶχον προσόντα ἐγγραφῆς, ὁ δὲ Ρουβινστάιν ἠναγκάσθη ν' ἀποκλείσῃ τῆς σχολῆς μέγα μέρος αὐτῶν ἐν γνώσει ὅτι οὕτω ταῖς ἀφήρει τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, διότι σχεδὸν πάντες ἦσαν ἐνδεεῖς καὶ ἠλπίζον διὰ τῆς μουσικῆς νὰ πορισθῶσι τὰ πρὸς ζωάρκειαν. Τινὲς τούτων μάλιστα εἶχον διανύσει καὶ ἔτη τινα σπουδῆς ἐν τῷ Ὁδείῳ. Οὐδὲν ἦττον ὁ Ρουβινστάιν εὗρεν αὐτοὺς κατωτέρους καὶ τοῦ μετρίου καὶ δὲν ἐνέδωκεν εἰς θεήσεις καὶ ἐκλιπαρήσεις διακοσίων νέων ἀποστερουμένων οὕτω τοῦ μόνου βιοποριστικοῦ μέσου ἐφ' οὗ ἐστήριζον ἐλπίδας.

Βεβαίως σκληροκαρδίως τις θὰ ἔπραττε τοῦτο καὶ οὔτε θὰ ἐσκέπτετο περὶ τῆς πράξεώς του. Εἰς Βίσμαρκ καὶ θὰ ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ τριαυτῇ πράξει—ἀσφαλῆς καὶ ἀμέριμος ἐν εὐρεῖ τινι πύργῳ,—ἀλλὰ δι' ἄνθρωπον ἔχοντα τὴν συμπαθῆ καὶ γενναϊόφρονα καρδίαν τοῦ Ρουβινστάιν τὸ τοιοῦτον ἦτο πράξις ὀδυνηρὰ καὶ ἀποτέλεσμα σιδηρᾶς θελήσεως καὶ ἀκάμπτου συναισθήματος καθήκοντος.

Ὁ Ρουβινστάιν κέκτηται πάντα ταῦτα, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἔχει καὶ ἰδιοτροπίας ὅσας καὶ γυνή. Δὲν εἶνε ὡς ὁ Λίστ κρᾶμα ἠλεκτρισμοῦ καὶ ἰδιοτροπίας, φαντασία, ὡς ἐρρήθη, τῶν θεῶν, ἀποσταλεῖσα εἰς τὸν κόσμον ὅπως γοητεύῃ καὶ ἐπιπλήττῃ τοὺς θνητούς· ἀλλ' ἐνίοτε ὑπερακοντίζει καὶ τὸν Λίστ. Ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ὁ Ρουβινστάιν ὀρητικώτερον παρεσύρετο ὑπὸ τοιοῦτου ἰδιοτρόπου ἤθους, χωρὶς ὅμως καὶ ὀλοσχερῶς νὰ ὑποδουλώται. Ἐξέθηκεν αὐτὸν εἰς πάντα ἀνεμον, ἔκαμψε καὶ ἐβασάνισεν ἀλλὰ δὲν ἀπετύφλωσε, δὲν ἐθραυσεν αὐτόν. Ἄνευ ἰδιοτροπιῶν δὲν θὰ ἦτο Ρουβινστάιν, δὲν θὰ ἦτο ἡ καλλιτεχνικὴ δύναμις ἡ διὰ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὀρμῆς τῆς μεγαλοφυΐας ἐνθουσιάσασα καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην μυριάδας ἀκροατῶν, καὶ εἰς μυριάδας καρδιῶν ἀφυπνίσασα αἰσθήματα ἐκστάσεως καὶ θάμβους.

Ὁ θερμουργὸς νοῦς, λέγει ὁ Βούρκε, συνοδεύεται κατ' ἀνάγκην ὑπὸ σφοδρῶν παθῶν, ὡς τὸ ἰσχυρὸν πῦρ ὑπὸ θερμῆς· ἀλλ' ὁ Ρουβινστάιν κατὰ τὸν τρόπον νὰ συγκρατῇ τὰς ἑαυτοῦ ὀρμὰς καὶ πράττων τοῦτο συνεκρά-

τει και τὰς τῶν ἄλλων. Οὐχ ἤττον ὅμως ἐὰν ἐπέδρα ἐπ' ἄλλων, οὐδέποτε ἔπραττε τοῦτο πρὸς ἴδιον ὄφελος· τὸναντίον ὅπουδήποτε ἠδύνατο και δικαίως νὰ πράξῃ τοῦτο, ὡς π. χ. ὑπὲρ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὑπὲρ τῆς ἐκτελέσεως τῶν συνθεμάτων και τῶν μελοδραμάτων αὐτοῦ αἰσθημά τι ὑπερηφανείας τὸν παρόρμα εἰς ἀντίθετον ὁδόν. Τοῦτο εἶνε και τὸ ἀδύνατον μέρος ἐν τῷ καθ' ὅλα τὰ ἄλλα ἐξαιρέτως ἰσχυρῷ χαρακτήρι αὐτοῦ, και εἶνε πράγματι ἀδυναμία. Ὁ πεινῶν και πεινῶν μόνον και μόνον διότι θ' ἀναγκασθῇ νὰ ζητήσῃ ἢ νὰ λάβῃ ὅ,τι προθύμως θὰ τῷ προσέφερον, εἶνε βεβαίως ὑπερήφανος ἄνθρωπος και δύναται νὰ εἴπῃ μετὰ τοῦ Πατριάρχου: οὐδὲν ἐκ τῶν σῶν λήψομαι, ἵνα μὴ εἴπῃς, ἐποίησα τὸν Ἀβραάμ. πλούσιον! Και ὅμως τοῦτο εἶνε ἀδυναμία χαρακτήρος. Οἱ ἄνθρωποι ἐγένοντο διὰ ν' ἀλληλοδοῦνται και στηρίζονται οἱ μὲν ἐπὶ τῶν δέ· ὁ δὲ θέλων νὰ χρησιμεύῃ μόνον ὡς στηρίγμα, χωρὶς νὰ στηριχθῇ που και αὐτὸς ἔχει δόσιν ἰδιοτροπίας και ὑπερηφανείας, ἣτις κατ' οὐσίαν εἶνε ἀδυναμία.

Ἡ ἰδιοσυγκρασία τοῦ Ρουβινστάιν, εὐαίσθητος και νευρική, ὅτε μὲν ἀφαρπάζει αὐτὸν εἰς ὕψη ἐκστάσεως, ὅτε δὲ βυθίζει εἰς σκότη ἀπογνώσεως· τὸ δὲ τελευταῖον τοῦτο στοιχεῖον εἶνε και τὸ ἐπικρατοῦν ἀπὸ τινος χρόνου και προάγον αὐτὸν νὰ διαβεβαίωσιν τοὺς φίλους αὐτοῦ ὅτι εἶνε κυνικός ἢ ἀπαισιοδόξος. Κατ' οὐσίαν ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ εἶνε ὅπως ἀντίθετος· μάρτυς δὲ ἡ μουσική και ὁ ἠχηρὸς γέλως αὐτοῦ. Ὅτε ὁ Σωπενάουερ λαλεῖ ἡμῖν μετὰ τοῦ τόνου τῆς πικρᾶς ἀγωνίας τῆς ἀπαισιοδοξίας, γινώσκουμεν ὅτι ἐκφράζει ὅ,τι αἰσθάνεται· ὅτε ὁ Σουίφτ μετὰ τῆς δηκτικῆς εἰρωνείας και τοῦ μὴ μειδιῶντος προσώπου αὐτοῦ παρίσταται πρὸ τῶν ὀμμάτων ἡμῶν, και χωρὶς νὰ λαλήσῃ ἐννοοῦμεν τὴν πικρὰν αὐτοῦ ἀπαισιοδοξίαν· προκειμένου ὅμως περὶ τοῦ Ρουβινστάιν, οὐδέποτε. Μικρὰ τις ἀποτυχία, ἐλαφρά τις ἐναντιότης εἰς σχέδιά του ἀρκοῦσιν ὅπως ἀναβῶσιν ἅπαντες οἱ ἀτμοὶ τῆς ἀθυμίας αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο και οὐδὲν ἕτερον ἐγκτεῖται ἡ ἀπαισιοδοξία αὐτοῦ.

Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Ρουβινστάιν εἶνε εὐτυχής, ἀλλ' ἀπὸ τούτου μέχρι τῆς ἀπαισιοδοξίας ἡ ἀπόστασις εἶνε μεγάλη. Κατ' οὐσίαν ὁ Ρουβινστάιν εἶνε ἀπλῶς κεκορευμένος (blasé), ὡς ἦτο ὁ Raleigh ὅτε ἔγραψε τὰς ἐξαισίους ἐκεῖνας γραμμαῖας, μεστὰς μελαγχολίας, κόρου και ἀπογοητεύσεως ἐπερχομένης μετὰ τὴν πλήρωσιν παντὸς πόθου. Τοιοῦτοι εἶνε χαρακτήρες τινες, και δι' αὐτοὺς ὁ βίος καθίσταται πράγματι ἀηδής, ἐν μὴ και ἄθλιος.

Πεντήκοντα ἔτη καλλιτεχνικοῦ βίου, τοῦ ὁποῖου ἴδια τὸ περὶ τὴν τεχνικὴν δεξιότητα μέρος ἦτο μακρὰ σειρὰ ἐνθουσιωδῶν θριάμβων, με-

στὴ λαμπρὰς δράσεως και τῆς παρομαρτούσης αὐτῆ ἀπαυδήσεως και κοπώσεως, δὲν εἶνε τι δυνάμενον νὰ καταστήσῃ φιλόσοφον ἄνδρα ἔχοντα τὴν θερμὴν και ἀεικίνητον φαντασίαν τοῦ Ρουβινστάιν· οὐδ' εἶνε ὁ Ρουβινστάιν φιλόσοφος. Πᾶν ὅ,τι ὁ βίος δύναται νὰ παράσχῃ εἰς ἄνθρωπον ἀπήλαυσε αὐτὸς, ἀλλὰ δὲν ἐθεώρησε τοῦτο ἰκανοποιητικόν· ὡς οὐδ' ὁ Βετῶβεν, ὁ Σωπὲν ἢ ὁ Σοῦμαν ἠρκέστησαν εἰς ὅ,τι ἀπήλαυσαν. Ἄλλ' ὁ Ρουβινστάιν εἶνε ἀτυχέστερος αὐτῶν, διότι οὐδὲν πέραν τοῦ βίου τούτου προσδοκᾷ και ὅταν συμπύπτη λόγος περὶ κληρικῶν μειδιᾷ.

«Υπάρχουσι, λέγει, δύο τάξεις ἀνθρώπων ἐν τῇ κοινωνίᾳ: οἱ ἀπατῶντες ἑαυτοὺς και οἱ ἀπατῶμενοι ὑπὸ τῶν ἄλλων» εἰς τοῦτο συνοψίζεται ἅπαντα ἡ πίστις αὐτοῦ.

ὑπὸ κοινωνικὴν ἐποψὴν ὁ Ρουβινστάιν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀξιαγάπητος, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, σύντροφος· ἀκροᾶται εὐχαρίστως τινὸς διηγουμένου ἱστορικόν τι τερπνόν και δὴ και ἀφθόνως ἠρτυμένον δι' ἀστείότητων· εὐχαρίστως παίζει χάριν διασκεδάσεως παιγνιοχάρτα ἢ σφαιριστήριον, οὐδέποτε δ' εἶνε τοσοῦτο περιχαρὴς ὅσον ὅταν δύναται νὰ εἴπῃ φιλόφρονα λόγον πρὸς εὐμορφον γυναῖκα, οἰαδήποτε και ἂν εἶνε αὐτῆ, αὐτοκράτειρα, βασίλισσα ἢ χωρική. Ἡμέραν τινὰ εὐρισκόμενος ἐν Λονδίῳ προσεκλήθη ὑπὸ τῆς πριγκιπίσσης τῆς Οὐαλίας· παρουσιάσθη εἰς τὴν Α. Β. Ὑψηλότητα ἔχων εἰς τὰ χεῖλη τὴν ἀπροσδόκητον φιλοφρόνησιν ὅτι ἦτο κατατελεγγυμένος ἐπὶ τῷ ὅτι βλέπει αὐτὴν οὕσαν ὠραίαν ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε, ταυτοχρόνως δὲ ἔκυψεν ὅπως ἀσπασθῇ τὴν χεῖρα ἣν ἡ Α. Β. Ὑψηλότης ἀπέσυρε λέγουσα ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ δὲν ὑπάρχει τοιοῦτον ἔθιμον. — «Πᾶρ' ἡμῖν τὸναντίον, ὑπέλαβεν ὁ Ρουβινστάιν, εἶνε νόμος».

Ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ αὐτοῦ ὁ Ρουβινστάιν εἶνε ἀφελής, ἀπείριτος, φιλόφρων και ἡμιλητικός, μετὰ συναισθήματος ὅμως πάντοτε τῆς ἀξίας αὐτοῦ, μετὰ τῆς προθυμίας εἰς τὸ φαίνεσθαι χρήσιμος και μετὰ τινος προσοχῆς εἰς ἀπληραϊωμένας ἐθιμοτυπίας. Εἶνε φιλόπατρις ἐξ ὅλης ψυχῆς, ἡ δὲ φιλοπατρία του δὲν εἶνε κενὴ λέξις πρὸς ἐπίδειξιν μεγάλων αἰσθημάτων, ἀλλ' ἱερὸν καθήκον, ὅπερ ἐκτελεῖ πιστῶς και ἐνδελεχῶς. Κεκτῆται ποικίλας γνώσεις ἐπὶ παντὸς θέματος· λαλεῖ εὐχερῶς τὴν γαλλικὴν, ἀγγλικὴν, γερμανικὴν και ρωσικὴν, ἐννοεῖ δὲ τὴν ἰσπανικὴν και ἰταλικὴν. Αἱ προσφιλεῖς αὐτῷ ἀναγνώσεις εἶνε ποιητικὰ και ἱστορικὰ συγγράμματα. Ἐκ τῶν μυθιστοριογράφων κατ' ἐξοχὴν προτιμᾷ τὸν Ζολά, ἐκ δὲ τῶν ποιητῶν τοὺς Γκαῖτε, Χάινε, Μυσσέ, Πούσκιν, Λέρμοντωφ, Σκότ, Βύρων, Μίλτων, Μούαρ, Βώρνε (Burns), και ὑπὲρ τομοῦ 15'. Αὐγουστος.

πάντα ἄλλον τὸν Σαίξπηρ. Οὐδέποτε ἀναγινώσκει φιλοσοφικά συγγράμματα, θεωρεῖ δὲ τὸν Πλάτωνα, Κάντιον, Ἀριστοτέλην καὶ Κόντ ὡς ἄνδρας ἀπολέσαντας τὸν χρόνον αὐτῶν.

Ὡς φίλος εἶνε ἀπαραμίλλου πίστεως καὶ θερμότητος. Καίτοι ἀποκαλεῖ ἑαυτὸν μισάνθρωπον, διαψεύδει διὰ τῶν πράξεων τὴν τοιαύτην ιδιότητα. Θέμα ἀνεξαντλήτου ἀστείότητος παρὰ τοῖς φίλοις αὐτοῦ εἶνε ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν προικῶν ἃς παρέσχεν εἰς πτωχὰς κόρας καὶ τὰ χρήματα ἅπερ ἀφειδῶς πρὸς τοῦτο ἔδαπάνη, ὅτε ἐπανήρχετο ἐκ τῶν μουσικῶν περιοδειῶν αὐτοῦ μετὰ πλήρους βαλαντίου.

Ἡ μεγάλη αὐτοῦ λύπη εἶνε νῦν ὅτι ἀναγκάζεται νὰ προσέχη καὶ καλῶς νὰ μετρή τὰς δαπάνας αὐτοῦ, διότι ὁ μέγας καλλιτέχνης ἔχει οικογένειαν καὶ δὲν δύναται ν' ἀνταποκρίνηται μετὰ τῆς ἐπιθυμητῆς αὐτοῦ γενναιότητος εἰς τὰς ἀπειραρίθμους ἐκλιπαρήσεις ὑφ' ὧν πολιορκεῖται. Καὶ ὅμως ὁ Ρουβινστάιν κέκτηται φήμην ἑκατομμυριούχου. Βεβαίως καθ' ὅλον τὸ καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ στάδιον πολλὰ ἐκτῆσατο, ἀλλ' ἐγίνωσκε καὶ πῶς νὰ δαπανήσῃ αὐτά, ὡς πρὸ αὐτοῦ ἔπραξαν ὁ Λιστ καὶ ὁ Μάριο.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων περιέργων ιδιοτήτων τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ρουβινστάιν εἶνε καὶ αἱ προλήψεις αὐτοῦ. Εὐάριθμοι μὲν εἶνε, ἀλλὰ σταθεραὶ δὲν θέλει π. χ. νὰ ταξειδεύσῃ ἢ νὰ ἐξέλθῃ εἰς περιοδείαν καθ' ἡμέραν παρασκευὴν ἢ δευτέραν, ἡμέρας θεωρουμένης ἀποφράδας ὑπὸ τῶν Ρώσων. Οὐδαμῶς ἄπορον ὅτι ὁ Ρουβινστάιν ὡς Ρώσος ἔχει καὶ τινὰς τοιαύτας προλήψεις· ὅπως ὅποτε ὅμως ἐκπλήττεται τις λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὸν σιδηροῦν αὐτοῦ χαρακτῆρα· ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Σωπὲν καὶ ὁ Μότσαρτ εἶχον προλήψεις καὶ ὅτι ὁ ἄγγλος ποιητὴς Τζόνσον ἐκάνονε πάντοτε τὰ βήματα οὕτως ὥστε νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸ δωμάτιον προβάλλον τὸν δεξιὸν πόδα. Ὁ Σωπὲν πολλάκις ἐνόμιζεν ὅτι περιστοιχίζεται ὑπὸ πνευμάτων, ὡς ὁ Μπενθενοῦτο-Τσελλίνη, ὁ Τάσσοσ καὶ ὁ Σέλλεϋ. Ὁ Ρουβινστάιν ὅμως κέκτηται νευρικὸν σύστημα πολλῶ ὑγιέστερον καὶ σθεναρώτερον τοῦ Σωπὲν, τούτου δ' ἕνεκα καὶ αἱ ἐλάχισται προλήψεις αὐτοῦ φαίνονται ἡμῖν παράδοξοι. Συνάμα δ' ὑπάρχει ἐν τῷ χαρακτῆρι αὐτοῦ δόσις ρωμαντικότητος καὶ ἀγάπης πρὸς τὸ μυστηριώδες μεγαλεῖον τῆς φύσεως καὶ τοῦτο ὡς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἄλλην αὐστηρότητα τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ παρέχει αὐτῷ χάριν, ἐν ἡλικίᾳ δὲ ἐξήκοντα περίπου ἐτῶν διατηρεῖ αὐτὸν ἐν αἰσθηματι νεαρῷ, ἱκανῶ ν' ἀπολαύῃ καὶ ἐκείνων πρὸς ἃ ἔστιν ὅτε καὶ ἡ νεότης ἀναισθητεῖ, νὰ τέρπηται ἐν τῷ ποιητικῷ μέρει

τοῦ βίου καὶ νὰ ἐπαναπαύηται ἐν τῇ αἰθρίᾳ καὶ γαλήνῃ τῆς οἰκείας ταῖς ἐξόχοις διανοίαις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Ὁ Ρουβινστάιν νῦν (1888—89).

Νῦν ὁ Ρουβινστάιν διάγει ἡρεμον καὶ ἡσυχον βίον καὶ ὅσον ἔνεστιν ἄμοιρον γεγονότων. Ἐγείρεται καὶ προγευματίζει τὴν πρωίαν περὶ τὴν ἐβδόμην ὥραν καὶ ὅταν διαμμένη ἐν Πετρούπολει, ἔνθα καὶ διέρχεται τὰ τρία τέταρτα τοῦ ἔτους, μεταβαίνει περὶ τὴν ἐνάτην εἰς τὸ Ὠδεῖον.

Δις τῆς ἐβδομάδος παραδίδει μαθήματα κλειδοκουμβάλου, δις τῆς ἐβδομάδος διδάσκει τάξιν δι' ἐκτέλεσιν καθ' ὅλου ἀρμονίας καὶ δις τάξιν ὀρχήστρας. Τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου ἐπιτηρεῖ τὴν γενικὴν πορείαν τῶν μαθημάτων, δέχεται δὲ μετὰ μεσημβρίαν ἀπὸ τῆς μιᾶς μέχρι τῆς δευτέρας ὥρας τοὺς θέλοντας νὰ ὑποβάλωσιν αὐτῷ παράπονόν τι ἢ παρατήρησιν. Αὐτοπροσώπως ὀδηγῶν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μαθητῶν τῶν μετεχόντων τῶν ἀνὰ δεκαπενθημερίαν διδομένων ἐν τῷ Ὠδεῖῳ μουσικῶν ἐσπερίδων, παρίσταται εἰς ἀπάσας τὰς ἐξετάσεις. Τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τοῦ Ὠδεῖου — ἐκ τῶν δυσκολωτέρων ἐν Εὐρώπῃ — συνετάχθη ὑπ' αὐτοῦ· νῦν δὲ ἐνδόμυχος πόθος τοῦ Ρουβινστάιν εἶνε νὰ μεταβῆ προσεχῶς εἰς Κίεβον πρὸς ὀργάνωσιν μεγάλης ὀδικῆς σχολῆς. Μόλις περὶ τὴν πέμπτην μ. μ. ἐξέρχεται τοῦ Ὠδεῖου, εἰς ὃ ὅμως μεταβαίνει ἐνίοτε καὶ τὰς ἐσπέρας ὥστε μόνον ἐν Πέτερσοφ τῷ παρέχεται χρόνος ἀσχολίας εἰς συνθέματα.

Ἀπὸ τινος χρόνου σπανίως δέχεται προσκλήσεις εἰς μουσικὰς ἐσπερίδας· μεταβαίνει ὅμως εἰς οἰκίας παλαιῶν φίλων, μάλιστα δὲ εἰς τὸ μέγαρον τῆς Μεγάλης δουκίσσης Αἰκατερίνης, θυγατρὸς τῆς Μεγάλης δουκίσσης Ἐλένης, ἐν ᾧ συχνάκις θέλγει τοὺς παρεστῶτας δι' ἐκτέλεσεων αὐτοῦ. Ὁ ἐξοχος καλλιτέχνης, καίπερ τηρῶν οἶκον ἀνοικτὸν εἰς ἐπισκέψεις, σπανίως ἢ καὶ οὐδέποτε μεταβαίνει εἰς γεύματα ἄλλων· γευματίζει δὲ κατ' οἶκον περὶ τὴν ἕκτην ὥραν, περιστοιχιζόμενος πάντοτε ὑπὸ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ συνδαιτυμόνων, ἐν οἷς κυρίως καλλιτέχνη καὶ μάλιστα οἱ κατὰ καιροὺς ἐπισκεπτόμενοι τὴν Πετρούπολιν. Μετὰ τὸ γεῦμα, ὁσάκις δὲν ὀφείλει νὰ μεταβῆ εἰς συναυλίαν ἢ εἰς τὸ Ὠδεῖον, διέρχεται τὴν ἐσπέραν παίζων Βιστ ἢ Πρεφεράνς, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ προσφέρεται τέιον καὶ περὶ τὴν ἐνδεκάτην παρατίθεται δαῖπνον, καίτοι ὁ Ρουβινστάιν δὲν ἐσθίει πλέον κατὰ τὴν ὥραν ταύτην, μεθ' ἧς οἱ δαι-

τυμόνες, γινώσκοντες τὰς συνηθείας τοῦ βίου τοῦ οικοδεσπότη, ἀποσύρονται.

Τοιοῦτος ὁ ἡμερήσιος βίος τοῦ Ρουβινστάιν. Σπανίως μεταβαίνει εἰς τὸ θέατρον ἢ καὶ εἰς τὸ μελόδραμα, διότι παραδόξως πῶς οἱ ἐπὶ τῶν θεάτρων οὐ μόνον τὰς αὐτὰς δυσχερείας πρὸς παραρῆν θεωρείου προβάλλουσιν εἰς τὸν Ρουβινστάιν, ἀς καὶ εἰς τὸ λοιπὸν δημόσιον¹, ἀλλ' οὐδὲ σκέπτονται κἄν νὰ τῷ παραχωρήσωσι θεωρεῖον καὶ ὅταν διδάσκηται ἔργον αὐτοῦ! Ὅποια διαφορὰ! Ἄλλως θὰ εἶχε τὸ πρᾶγμα ἂν ὁ Ρουβινστάιν διέμενεν ἐν οἰκίῳ ποτε πόλει τῆς Γερμανίας, ἐν Λονδίῳ, Νέα Ὑόρκῃ ἢ ὑποδήποτε ἀλλαχοῦ ἐκτὸς τῆς Πετροπόλεως. Δύναται τις εὐχερῶς νὰ φαντασθῇ ὅτι ἀλλαχοῦ—ὡς τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν μελοδραμάτων «Νέρωνος», «Δαίμονος» καὶ «Σουλαμίτ» ἐν Ἀμβούργῳ, — ὁ μέγας καλλιτέχνης θὰ ἐτιμάτο ὡς ἔδει, καὶ τὸ δημόσιον διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν τιμῆς θὰ ἐτίμα ἑαυτὸ καὶ τὴν ἑαυτοῦ χώραν.

Νῦν ὅτε ἔληξε τὸ στάδιον τοῦ Ρουβινστάιν ὡς κλειδοκυμβαλιστοῦ, διότι εἶνε ἀδύνατον θεατρῶνης νὰ σαγηνεύσῃ πλέον καὶ πείσῃ ὅπως ἐμφανισθῇ ἐκ νέου πρὸ τῶν παλαιῶν θαυμαστῶν τὸν «Λέοντα κλειδοκυμβαλιστὴν Ἀντωνίου Ρουβινστάιν», τὸ μόνον ὑπολειπόμενον καὶ περὶ οὗ θὰ ἐνδιαφέρηται τὸ δημόσιον, εἶνε τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ταῦτα, ἐφ' ὅσον μελέτη καὶ χρόνος καθιστῶσι γνωστότερα, χωρὶς νὰ ἐπισκιάσωσι τὴν φήμην τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν ὡς κλειδοκυμβαλιστοῦ, ἐπὶ μακρὸν θὰ ἐπιζήσωσιν αὐτοῦ, διότι ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ ἐταυτίσθησαν δύο ἐξοχοὶ ἰδιοφυαί τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος, ἢ τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν ὡς κλειδοκυμβαλιστοῦ, οὗ τὸ θαυμάσιον στάδιον ἐν ὅλῃ τῇ λαμπρότητι μεγαλοπρεποῦς δύσεως ἡλίου αἴρεται νῦν ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁμμάτων, καὶ ἢ τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν ὡς συνθέτου, οὗ ἢ μεγαλοφυαία, ἄγνωστος τοῖς πολλοῖς, ἀνατέλλει νῦν θαλερὰ καὶ φαεινὴ ἐν τῷ στερεώματι τῆς ρωσικῆς τέχνης καὶ θὰ διαμείνῃ ὡς τὸ περιφανέστερον καλλιτεχνικὸν φαινόμενον τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος.

¹ Εἶνε σχεδὸν ἀδύνατον νὰ προμηθευθῇ τις θεωρεῖον ἢ ἔδραν ἐν τῷ Μελοδράματι τῆς Πετροπόλεως· δεόν νὰ ἐγγράψῃ αἴτησιν πολλὰς ἡμέρας πρὸ τῆς παραστάσεως καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἔχῃ τὴν εὐχάριστον νὰ λάβῃ ἀρνητικὴν ἀπάντησιν. Οἱ ὑπάλληλοι τοῦ θεάτρου πωλοῦσιν ἀκριβὰ ὅλας τὰς θέσεις εἰς πράκτορας, οὗτοι δὲ πάλιν τὰς μεταπωλοῦσιν εἰς τιμὰς ἔτι ἀνωτέρας. Καὶ αὕτη ἡ δημοσιογραφία δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα ἐλευθέρως εἰσόδου.

ΕΚ ΤΟΥ ΙΝΔΙΚΟΥ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΣ

ΝΑΛΟΥ ΚΑΙ ΔΑΜΑΙΑΝΤΙΑΣ

(Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς προσεχῶς ἐκδοθησομένης ἐμμέτρου ἐκ τοῦ ἰνδικοῦ πρωτοτύπου μεταφράσεως τοῦ κ. Ι. Καρολίδου, δ. φ. καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ).

Ἄφ' οὗ ὁ Νάλος ἀπολέσας τὴν βασιλείαν καὶ περιελθὼν εἰς ἐσχάτην πενίαν ἐπλανήθη μετὰ τῆς περικαλλεστάτης ἀνάσσης Δαμαιαντίας ἐπὶ πολὺ ἐν δάσει μεγάλῳ καὶ φοβερῷ, καταλείπει ταύτην αἴφνης ὑπνώττουςαν ἡμίγυμνον καὶ μόνην. Ἐκείνη δ' ἐξεγερθεῖσα τοῦ ὕπνου καὶ πικρὸν ἐπὶ πλεῖστον ὀδυραμένη, ἀφ' οὗ μετὰ ψυχικῆς ἀλγηδόνος ἀπήγγειλε πρὸς τὸ ὄρος, εἶτα δὲ πρὸς τὸν ἐκλιπόντα σύζυγον τοὺς κάτωθι ἐν παρενθέσει στίχους, χωρεῖ προσωτέρω ἐν τῷ δάσει καὶ καθεξῆς ὅπως περιγράφεται διὰ τῶν ἀκολουθῶν ἔπειτα στίχων :

(Ἡρώων ἄνθος, εἰ τυχὸν ἐνθάδε κεκρυμμένος τυγχάνεις ἢ φυλλώματι πυκνῷ κεκαλυμμένος, αὐτίκα νῦν ἐμφάνηθι καὶ δός μοι σωτηρίαν καὶ ταχινήν, ἀντιβόλῳ! δεινῶν παραμυθίων. ὦ! πότε τὴν ἐρίβρομον, ἠδυμενῆ τοῦ Νάλου. «Δαμαιαντία» τὴν φαιδρὰν ἀσμένη, τοῦ μεγάλου, φωνὴν ἀκούσομ' ἄνακτος, τὰ δεινὰ ἀποσθεννύσαν ἢ γλυκερὰν τοῖς ἀλγεινοῖς ἐλπίδα κεραυνύσαν; ὦ ποθεινόν μοι πρόσωπον! ὦ Νάλε! τὴν ἀθλίαν ἐπιφανεῖς μοι κούφισον ἐπὶ στιγμῇ καρδίαν!)
 Λαλήτας' οὕτως ἢ κλεινὴ πρὸς τὸ χαρίεν ὄρος ἐχώρησεν ὡς ἄγγελος ἢ νύμφη σαρκοφόρος εὐθυνομένη πρὸς βορρᾶν· ἀφ' οὗ δὲ τρεῖς ἡμέρας καὶ νύκτας ἴσας ἔδραμεν ὁρώσα τοὺς ἀστέρας, εἰς τέλος ἠθεάσατο περικαλλῆ δρυμῶνα τὴν ὄψιν ἐπουράνιον, ἐπιτερπῆ ζενῶνα, μονὰς ὁσίων ἀσκητῶν, ἐγκράτειαν ἀσκούντων, τὴν δὲ διάνοιαν ἀγνῶν, ἐξ ὕδατος βιούντων

καὶ ἐξ ἀέρος, ἐδώδην τὰ φύλλα ποιουμένων,
 φλοιούς ἐσθῆτα καὶ θηρῶν δοράς ἐνδυομένων,
 τὴν εἰς τὸν Πόλον ἄγουσαν ὄδον ἐπιθυμούντων
 τῇ διανοίᾳ θεωρεῖν, σοφῶν, εὐδαιμονούντων,
 καὶ κύκλον εἶδ' ἀσκητικῶν ὠραίων ἐδωλίω
 μεστὸν πιθήκων καὶ λοιπῶν παντοδαπῶν θηρίων.
 Ἴδούσα ταῦτ' ἀνέπνευσεν ἡ εὐοφρος, ἡ θεία,
 ἡ καλλιμελανόκομος ἀγνή Δαμαιαντία,
 ἡ κάλλει διαπρέπουσα, μαστῶν, ποδῶν, ὀδόντων,
 ὀμμάτων, αἴγλη φαινή καὶ χάριτι λαμπόντων.
 Μεθ' ὑποκλίσεως ἀφ' οὗ προσεῖπε τοὺς ὄσιους
 ἡ καλυκῶπις ἀσκητὰς, τοὺς ἀρετῇ πλουσίους
 καὶ εὐσεβεῖα, προσηνώς, παρίστατ' αἰδουμένη
 μετριοφρόνως ἡ σεμνή, χαμᾶζε κεκλιμένη.
 Οἱ δ' ἀσκηταὶ τιμῆς αὐτῇ δικαίας μεταδόντες
 καὶ μειλιχίῳ τῇ φωνῇ τὸ «χαῖρε» προσειπόντες,
 ἠδέως ἐπυνθάνοντο τὸν πόθον τῆς καρδίας
 καὶ τίνας ὄφειλον αὐτῇ τελεῖν ὑπηρεσίας:
 «τίς εἶ, καλλίστη δέσποινα, καὶ τίς ἐπιθυμία
 προσήγαγέ σε» — λέγοντες — «ἐνθάδε, μακαρία;
 ὡς εὖ παρέστης! μὴ τι σὺ θεὰ τοῦ βαθυσκίου
 δρυμῶνος ἢ τοῦ ποταμοῦ τυγχάνεις ἢ τοῦ δίου
 τοῦδ' ὄρους; τὴν ἀλήθειαν ἡμῖν εἰπέ ποθοῦσι
 μαθεῖν.» Ἐκείνοις ἡ Φιμίς¹, βαθέως ἀποροῦσι
 «οὐχὶ τοῦ δάσους» — εἶπ' — «ἐγὼ θεὰ τοῦ δασυσκίου
 τυγχάνω τοῦδε, κύδιστοι σοφῶν, οὐδὲ τοῦ δίου
 τοῦδ' ὄρους ἢ τοῦ ποταμοῦ· γυναῖκα γυνῶτέ μ' οὔσαν
 ἀπλῆν, ἐκ τύχης ἀγαθῆς ἐνθάδε παρελθοῦσαν.
 Ἐγὼ μὲν ἀφηγήσομαι τὰ κατ' ἐμέ βραχέως,
 αὐτοὶ δ' ἀκούσατ', ὄλβιοι, τῆς ἀτυχοῦς ἠδέως.
 Ὁ τῶν Νισάθων ἡγεμῶν ἐστὶν ἐμὸς εὐνέτης
 ὁ Νάλος ὄνομα, σοφὸς καὶ δίκαιος ἡγέτης.
 Ὀλέσας οὗτος ὑπ' αἰσχροῦς ἐπιβουλῆς ἀχρείων
 ὁμοπαικτῶρων τὴν ἀρχήν, ἀνθρώπων ἀνοσίων,
 καὶ τὴν οὐσίαν ἐντελῶς, ἀπέλιπέ με μόνην
 ὡς ὑπ' ἀνέμου χαλεποῦ σεισθεῖσαν ἀνεμώνην.

¹ Τ. ἔ. θυγάτηρ Φίμου (Bhimas) τοῦ βασιλέως ἐν Ἰνδία.

Ἐγὼ δ' αὐτὸν ἐπιποθοῦσ' ἰδεῖν, ὀδυρομένη
 περιπλανῶμαι ποταμούς καὶ δάση καὶ τεμένη
 καὶ λίμνας, ὄρη σκιερὰ καὶ νάματα, ζητοῦσα
 τὸν εὐγενῆ πολεμιστὴν, ἀπανταχοῦ σκοποῦσα.
 Ὄραθη πού ποθεν ἐλθὼν ἐς τόδε τῶν ἀγίων
 τὸ θεῖον οἰκητήριον ὁ Νάλος, ὁ μυρίων
 ἐστερημένος ἀγαθῶν, οὐ χάριν ἢ δειλαία
 ἀνά τὸ δάσος τόδε νῦν ἀλώμαι δειμαλῆα,
 τὸ μέγα καὶ τεράστιον; Ἐὰν ἐντὸς ὀλίγου
 μὴ τύχῃ χρόνου, βράχμανοι, τοῦ ποθινοῦ συζύγου,
 εὐδαιμῶν ἔσομ' ἀληθῶς τὸ ζῆν ἀπολιποῦσα
 καὶ ἐκουσία τόδε γῆ τὸ σῶμα παραδοῦσα:
 διότι τί μοι πρὸς τὸ φῶς ὠδὶ χωρὶς ἐκείνου,
 καὶ πῶς μεθέξω τοῦ λοιποῦ ταιαύτης ἐπωδύνου
 ζωῆς ἀεὶ τὸν σύμβιον ἀπολοφυρομένη
 καὶ θαλερῶν ἐνδεδεχεῖ δακρύων ἀρδομένη
 ροῆ;» Τοιαῦτα τῇ κλεινῇ καὶ θαλερᾷ τοῦ Φίμου
 μεμψιμοιρούση θυγατρὶ σαφῶς ἐξ ὁμοθυμοῦ
 βουλῆς οἱ θεοὶ βράχμανοι, δεινοὶ τῶν ἐσομένων
 προγνωστικοὶ καὶ τῶν μακρὰν ἐπόπται τελουμένων
 ἐν ἀφανεί: «τρισόλβιον ἐρατεινή! τὸ μέλλον»
 — ἀπήντων — «ἔξεις καὶ γλυκὺ ταχέως ἐπιτέλλον
 εὐδίας ἄστρον, εὐτυχῆς ἐν οὐ πολλῷ γενήσῃ
 τὸν ἡγεμόνα σύζυγον ἰδοῦσα, καὶ συζῆση
 ἀγαλλομένη τοῦ λοιποῦ καὶ θυμαρῆς ἐκείνου
 κεκοσμημένῳ στέμματι καὶ ξίφῃ δεσποσύνῳ,
 ἀπηλλαγμένῳ τῶν δεινῶν καὶ τῶν ἀμαρτημάτων,
 ἀνατροπεῖ δὲ φθερῷ τῶν δυσμενῶν ἀρμάτων,
 τοῖς ὑπηκόοις χάρματι καὶ φέγγει γενομένῳ,
 δικαιονόμων ἀληθεῖ βραβεῖ καθισταμένῳ.
 Τοιαῦτά σοι προλέγομεν ἡμεῖς ἐν ἀληθείᾳ,
 καλλίστη, προγινώσκοντες τὸ μέλλον εὐσεβεῖα».
 Εἰπόντες οὕτως οἱ σοφοὶ τῇ διὰ βασιλίδι,
 ὡς μεταπόντιος ὀλκᾶς ἐν μέσῃ καταιγίδι
 ἀπὸ τῆς γῆς ἀνάρπαστοι σὺν τῷ πυρὶ τῷ θείῳ
 ἀπαξάπλως ἐγένοντο καὶ τῷ θελξικαρδίῳ
 τῶν ἐδωλιωνόρμαθῳ. Τὸ γεγονὸς ἰδοῦσα
 τὸ θαυμαστὸν ἡ βασιλὶς ἡ νέα καὶ παθοῦσα

τῆς διανοίας παραχῆν: «ἄρ' ὄψιν ἐνυπνίου
 ἔθεασάμην» — ἔλεγεν — «ἢ φάσμα τι τοῦ θεοῦ ;
 ὦ ! τίς ποτ' ἦν ἡ δύναμις ἡ τόδε μοι ποιούσα
 τὸ παρά δόξαν ὄραμα ; ποῖ δ' ὄχρετ' ἀπιούσα
 ἡ τῶν ὁσίων ἄγυρις μετὰ τῶν ἐδωλίων
 καὶ ὁ χαρίεις ποταμὸς ὁ ὑπ' αἰθεροβίων
 ἐπιφοιτῶμενος πτηνῶν, ὁ διαυγῆς καὶ δῖος,
 καὶ ποῖ τῶν δένδρων ὁ χορός, ὁ πάγκαλος καὶ θεῖος,
 ὁ ποικιλία τῶν καρπῶν ἡδύς καὶ τῶν ἀνθέων
 τῇ ἀρμονίᾳ τερπωλὴν τοῖς ὄμμασ' ἐπιχέων ;»
 Τοιαῦτα χρόνον ἡ Φιμίς πολὺν ἐν τῇ καρδίᾳ,
 ἀνακυκλοῦσα καὶ δεινῆ παλαίουσ' ἀπορία
 διὰ τὸν Νάλον ἦν ὠχρὰ καὶ ἔστενε βαθέως
 θερμοῖς τὴν ὄψιν ἄρδουσα δακρύοις, ὅτ' ἠδέως
 τὸ δένδρον εἶδεν ἄσωκον² ἀνθοῦν ἐν τῷ δρυμῶνι,
 ὡσεὶ τις εἶδ' ἀμαρυγὴν ἐσχάρας ἐν χειμῶνι,
 κεκοσμημένον ὀφθαλμοῖς, ἠχοῦν ταῖς μελωδίαις
 πτηνῶν ποικίλων, εὐειδέες, ἀρέσκον ταῖς καρδίαις,
 καὶ προσελθοῦσα, δάκρυσι τὰ βλέφαρ' ἀρδομένη
 ἐθρήνει, πένθει τὴν φωνὴν ἐπικεκαλυμμένη :
 «ὦ ! πόσον ἔστιν εὐδαιμον ἀνθοῦν ἐν τῷ δρυμῶνι
 τοδὶ τὸ δένδρον ὅμοιον ὀρέων ἡγεμόνι !
 ὦ δένδρον ἡδίστον ἰδεῖν ! ὁμώνυμον εὐθέως
 κατὰστασόν με προσιδὸν τὴν ἀνολθον ἠδέως !
 ἄρ' εἶδες, ὦ Βιτάσωκε, τὸν Βιρασένα γόνον
 τὸν ἥρωα μοι σύζυγον ἡμίγυμνον καὶ μόνον ;
 φυτὸν εὐδαιμονέστατον, ἀμέτοχον ἀνίας !
 ἀπόπεμψόν με τοῦ δεινοῦ καὶ τῆς ἀμηχανίας
 ἀπόλυτόν με τῆς δεινῆς ! Ἐπώνυμον, ὦ θεῖον !
 γενοῦ μοι, δένδρον Ἄσωκε, τὴν λύπην ἀποσεῖον.»
 Ἀπολιπῶσα τὸ φυτὸν εἰς ἔτι δεινότεραν
 εἰσῆλθε χώραν ἡ κλεινὴ καὶ δυσεξοδωτέραν.
 Ἐκεῖ δ' ἑώρανάματα³ καὶ ρύακας ἡδίστους
 τὴν ὄψιν, ὄρη, σπήλαια, καὶ ποταμοὺς μεγίστους.

¹ Ἀντὶ τοῦ κανονικοῦ ὄθ' ἠδέως (ὅτε ἠδέως) ἐν γνώσει ἐτέθη τὸ ὅτ' ἠδέως.

² Ἄσωκον = ἄλυπον ἐκ τοῦ α τοῦ στερητικοῦ (τοῦ αὐτοῦ παρ' Ἰνδοῖς καὶ παρ' Ἑλλησι) καὶ τοῦ Cocos (σάκας) = λύπη.

καὶ δένδρα μυριόφυλλα καὶ λόφους καὶ θηρία
 καὶ κελικέλαδα πτηνά, πολυπληθῆ, μυρία !
 Μετὰ πορείαν δὲ μακρὰν ἀνέτυχε πλουσία
 ἐμπόρων ἡ χαρίεσσα μεγάλη συνοδία,
 πληθὺν ἐχούση θαυμαστὴν ἀρμάτων, ἐλεφάντων,
 καμήλων, ἵππων, ποταμὸν αὐτίκα διαβάντων
 εὐρύν, ἠρέμα ρέοντα, καλάμοις ἐστεμμένον,
 τὰς ὄχθας, νήσοις ἐραταῖς διακεκοσμημένον,
 μεστὸν ἰχθύων, ὄφρων καὶ χελωνῶν ποικίλων
 ἀλαιέτων καὶ νησῶν καὶ κορωνῶν κωτίλων
 ἠχοῦντα κελადήμασιν. Ἴδοῦσ' αὐτὴν ἡ νέα
 τοῦ Νισαθέου¹ σύζυγος εἰσῆλθε θαρραλέα.

Ἡ ΜΕΓΑΛΗ ἙΣΑΡΑΚΟΣΤΗ

ΕΚ ΤΩΝ ΕΘΙΜΩΝ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Θρησκευτικὴ χαλάρωσις — Τὰ κούλουμα — Εἰρτυσμα — Χαρτίνη Ἑσαρακοστή —
 Ἐφτὰ καλόγρηαις — Προηγιασμένα καὶ γονυκλισία — Βιολέττες τοῦ σταυροῦ.

Ἡ πρὸ τοῦ πάσχα νηστεία καὶ αἰ κατὰ τὸ τεσσαρακονθήμερον αὐ-
 τῆς διάστημα ἐκκλησιαστικαὶ τελεταὶ καὶ τὰ πρὸς ταῦτα σχέσιν ἔχον-
 τα οἰκογενειακὰ καὶ κοινωνικὰ ἔθιμα, δὲν ἔχουσι σήμερον ἦν ἄλλοτε
 εἶχον σημασίαν. Τὸ ρεῦμα τοῦ νεωτερισμοῦ καὶ ἡ πρὸς τὰς ὑλιστικὰς
 θεωρίας ροπή, οἷς μάλιστα πλεῖστοι οὐχὶ εὐσυνειδήτως καὶ βασίμως
 ἐπονται, παρασύρουσι δυστυχῶς ὁσημέραι τὴν παλαιότεραν θερμὴν θεο-
 σέθειαν καὶ ὑποτιμῶσι τὴν ἀξίαν καὶ ἀποστολὴν τῆς θρησκείας· ὅταν
 δὲ ἡ οὐσία ἀρχηται ἐκλείπουσα, ὅταν αἱ βάσεις κλονίζονται καὶ ρή-
 γνυνται, μένουσιν ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον εἰς ξηροὶ τύποι, ἀπλᾶ τῶν πάλαι
 ἔχνη, ὠχρὰ καὶ ἀσθενῆ γεγηρακότος στελέχους ἄνθη, μέλλοντα οὐχὶ
 μετὰ μακρὸν νὰ δώσωσιν ὕλην τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἀρχαιολογίᾳ.

Ἡ Μεγάλη τεσσαρακοστή, ἡ τόσον ἄλλοτε παρὰ τῷ λαῷ ἱερὰ χρο-
 νικὴ περίοδος, τῆς παρ' ὄλων τηρουμένης αὐστηρᾶς νηστείας, τῶν μα-
 κρῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν ἀκολουθιῶν, τοῦ κηρύγματος ἱεροκηρύκων, ἡ
 διδάχων κατὰ τὴν χαρακτηριστικωτάτην λαϊκὴν λέξιν, διὰ τῶν ἰδίων
 ἀρετῶν καὶ παραδειγμάτων ἐνισχυόντων τὴν πίστιν καὶ τὴν πρὸς τὴν

¹ Τοῦ Νάλου, βασιλέως τῆς πόλεως Νισάθων.

διδασκαλίαν των πεποιθήσιν¹, τῆς ἀνυποκρίτου κατανύξεως, τῆς γενικῆς τῶν μυστηρίων μεταλήψεως, τῆς τόσης συρροῆς λαοῦ ἐκκλησιαζομένου, καὶ τῶν τόσων ἄλλων ἐν τε τοῖς ναοῖς, τοῖς οἴκοις καὶ τῷ βίῳ ἐν γένει ἐξαιρετικῶν ἐκδηλώσεων ἀκραδάντου πίστεως πρὸς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ τὴν σώτειραν τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων κιβωτόν, διέρχεται ἀπὸ τινων ἤδη ἐτῶν ψυχρά, ἄνευ σχεδὸν διακριτικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἀφορμῆν λυπηρῶν συναισθημάτων καὶ ἀναμνήσεων παρέχουσα τοῖς φιλοθρήσκους. Τὴν βραχεῖαν εἰσαγωγὴν ταύτην ποιοῦμενοι, διασώζομεν ἐν δέλτοις, τὰ τῶν ἐπιζομένων νῦν ἢ πρό τινας κατὰ τὴν Μεγάλην τεσσαρακοστὴν, ὡς καὶ τόσα ἄλλα τῆς ἰδιαίτερας ἡμῶν πατρίδος ἔθιμα, ἵνα παράσχωμεν καὶ τοῖς μέλλουσι συμπατριώταις ἡμῶν, καὶ τοῖς τῶν πατρῶν ἐρευνηταῖς, ἐκεῖνοις μὲν οὐχὶ δυσάρεστον καὶ ἀνωφελὲς ἀνάγνωσμα, τούτοις δὲ ἐν ἔτι ἀντικείμενον μελέτης.

Τὰ κούλουμα, ἡ γνωστὴ βακχικὴ ἑορτὴ, οὐδὲν παρ' ἡμῖν ἔχει τὸ ἰδιάζον ἢ ἄξιον πολλοῦ λόγου. Ἄλλοτε τὴν ἡμέραν ταύτην διήρχοντο ἐν ἐκδρομαῖς οἰκογενειῶν καὶ φίλων εἰς τὰς ἐξοχὰς τὰς εἰς τὰ περίξ τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, ὅπου συνεισιτῶντο καὶ ἐχόρευον ἐστεμμένοι μὲ ἀγριολούλουδα τῆς ἀνοιξέως, μὲ φύλλα πράσου, σκορόδου καὶ κρομμύου χλωρῶν, τρώγοντες τὰ νηστήσιμα φαγητὰ ὀκλαδὸν ἐπὶ τῆς χλόης. Τώρα ὀλίγοιτο ἀκολουθοῦσι τὸ παλαιὸν ἔθιμον, ἅπαντα δὲ ἡ ἑορτὴ περιστρέφεται εἰς ἓνα καλὸν μεταμεσημβρινὸν περίπατον² καὶ τίποτε ἄλλο. Αἱ προσωπίδες δὲν ἐπιτρέπονται πλέον, οἱ μεταμφιεσμένοι ὅμως εἰσι πολλοί. Εἰς τὰς συνεστιάσεις σύνθητες παλαιὸν ἄσμα ἀκόμη ἀδόμενον εἶνε τό:

«Ἐβγῆκ' ἡ πράσα στὸ βουνὸ
κι' ἐκούνι τὴν ὄρὰ τῆς
Καλῶς ἦλθ' ἡ σαρακοστὴ

¹ Τοιούτους ἱεροκῆρυκας πολλοὺς εἶχεν ἡ νῆσός μας καθ' ὅλους τοὺς πρόφην χρόνους. Πλὴν τῶν γνωστῶν μεγάλων θεολόγων καὶ ἐκκλησιαστικῶν ρητόρων Ἦλ. Μηνιάτου, Ἀνθ. Μαζαράκη, Κωνσταντ. Τυπάλδου, ἐκῆρυσσον τὸν θεῖον λόγον κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, οἱ Χαρ. Τυπάλ. Ποβερέτος, Χαρ. Λαγγούσης Φλώριος καὶ Διον. Ἀραβαντινός, οὐχὶ μὲν κάτοχοι εὐρείας θεολογικῆς παιδείας ἀλλ' ἄνδρες πολλῶν ἀρετῶν καὶ ἐκ φύσεως ρήτορες, ἄριστα ἐπενεγκόντες ἀποτελέσματα καὶ μέχρι σήμερον τηρήσαντες ὄνομα σεβαστόν. Χειρόγραφα τῶν λόγων των σώζονται πολλά. Τὸ ὕφος καὶ αἱ ἰδέαι κατὰ τὸ πλεῖστον προσεγγίζουσι πρὸς τὰ τοῦ Μηνιάτου.

² Ἦδη τὰ κούλουμα τελοῦνται εἰς τὸ Μίλι (ἐν Ἀργοστολίῳ), εἰς τὸν Κεχριῶνα (ἐν Ἀηξουρίῳ) καὶ εἰς τὸν Τριάλον (ἐν Λειβαθοῖ).

μὲ τὰ λαχανικά της
καὶ μὲ τὰς πρασινάδες της
καὶ μὲ τὰ ἑγιαλικά της»¹.

Εἰς τοὺς οἴκους ἀπὸ πρωῒας τὰ ἔπιπλα καὶ τὰ ἀγγεῖα, μάλιστα τὰ τοῦ μαγειρείου καὶ τῆς τραπέζης, εἶνε εἰς ἀναστάτῳσιν. Τὰ ἐρμάρια, αἱ ὀψοθήκαι τρόπον τινὰ ἀπολυμαίνονται. Ἐκτακτος καθαριότητος διὰ ζέοντος ὕδατος καὶ στάκτης ἐνεργεῖται εἰς αὐτὰ. Ἡ τοιαύτη καθαρτικὴ ἐργασία, ἥς ἔνεκα καὶ ὅλην τὴν ἐβδομάδα ἀπὸ ταύτης καθαρὰν καλοῦμεν, λέγεται Ἐάρτυσμα, ἀφαιρέσεις δηλαδὴ καὶ καθαρισμὸς ἀπὸ παντὸς ἀρτύματος, ἥτοι πασχαλίου φαγητοῦ, ἢ λειψάνου τῶν ἀπόκρεων. Εἰς πολλὰς οἰκίας, ἐν τῷ ἐστιατορίῳ μάλιστα, ὑπερθεν τῆς τραπέζης καὶ εἰς τὰ ἐργαστήρια ἀρτῶσι χάρτινον ὁμοίωμα τῆς σαρακοστῆς ἐν μορφῇ γυναικὸς ἐπτάποδος, κρατούσης διὰ τῆς μιᾶς τῶν χειρῶν κάνιστρον μὲ ἑγιαλικά, διὰ τῆς ἄλλης δὲ πράσον καὶ σταυρόν. Οἱ ἐπτά αὐτῆς πόδες παριστῶσι τὰς ἐπτά μέχρι τοῦ πάσχα ἐβδομάδας, ἀνὰ πᾶν δὲ Σάββατον ἐσπέρας, συμπληρουμένης τῆς ἐβδομάδος, κόπτουσιν ἓνα τῶν ποδῶν κατὰ σειρὰν ἀρχόμενοι ἀριστερόθεν, τὸ δὲ μέγα Σάββατον ἅμα τῷ κομματίῳ καίουσι τὴν χαρτίνην εἰκόνα— ἦν καὶ καλογραίαν ἐνίοτε ὀνομάζουσι.

Τοιοῦτό τι περίπου πρὸ πολλῶν ἐτῶν συνειθίζον ἐν Ἀργοστολίῳ ἰδίως ἀλλ' ὑπὸ ἄλλο σχῆμα. Ἐκαμνον ἐπὶ χονδροῦ χάρτου διάγραμμα ὅπερ ὠνόμαζον ἐφτὰ καλόγρηαις, δηλ. τὰς ἐπτά ἐβδομάδας τῆς τεσσαρακοστῆς. Διέφερε δὲ τῆς χαρτίνης σαρακοστῆς καὶ διότι ἐκόπτετο ἡ ἐμελανοῦτο ἐκάστην ἐσπέραν ἀνὰ ἐν τετραγωνίδιον ἐμφαῖνον μίαν τῶν τεσσαράκοντα ἐννέα ἡμερῶν καὶ τῆς τοῦ πάσχα συμπεριλαμβανομένης. Τοιοῦτοτρόπως τὰ μεταξὺ τῶν καθέτων καὶ τῶν ὀριζοντίων τοῦ παραλληλογράμμου τετράγωνα παρίστανον τὰς ἡμέρας, ἐκάστη δὲ σειρὰ ἀπὸ τῆς ἄνω ἀρχομένη μεταξὺ τῶν παραλλήλων ὀριζοντίων παρίστανεν ἐκάστην ἐβδομάδα· πολλοὶ μάλιστα ἔγραφον ἐπὶ ἐκάστου τετραγώνου τὸ ὄνομα τῆς ἡμέρας, εἰς δὲ τὸ τῆς δευτέρας καὶ τὴν ἐβδομάδα ὡς ἐν τῷ ἐν τῇ ἐπομένῃ σελίδι διαγράμματι:

¹ Αἰγιαλικά τὰ ἀλλαχοῦ θαλασσινά.

A' εβδομάς Δευτέρα	Τρίτη	Τετάρτη	Πέμπτη	Παρασ.	Σάβ.	Κυριακή
B' εβδομάς						
Γ' εβδομάς						
Δ' εβδομάς						
E' εβδομάς						
Σ' εβδομάς						
Z' εβδομάς						Λαμπρά

Τὸ πρῶτον σάββατον, καθ' ὃ γίνεται παρ' ὅλων ἡ κατάλυσις τοῦ ἐλαίου, καλεῖται παρὰ τῷ λαῷ «πάσχα τῆς λαδιάς». Καθ' ὅλην τὴν τεσσαρακοστὴν ἐτελοῦντο ἄλλοτε ἐν ὅλῃ τῇ ἐκκλησιαστικῇ πομπῇ αἱ προηγιασμένα. Εἰς τὰς μεγάλας ἐκκλησίας αἱ λειτουργίαι αὐταὶ ἔληγον κατὰ τὴν μεσημβρίαν, ἱερεῖς δὲ ἐκράτουν τὰς λαμπάδας κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν ἀγίων, σήμερον ὅμως τελοῦνται ἐν ἐρήμοις ναοῖς ἄνευ πομπῆς καὶ λίαν ἔνωρις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς πολλοὺς δὲ ναοὺς καὶ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, παρωδουμένης οὕτω τῆς ἐν τῷ ἑσπερινῷ ὕμνῳ περικοπῆς «ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν». Συνήθεια ὅμως ἐπικρατεῖ ἔτι νῦν γίνεσθαι οὐ μόνον γονυκλισία τῶν ἐκκλησιαζομένων κατὰ τὴν μεγάλην εἴσοδον, ἀλλὰ καὶ κρύπτωσιν οὗτοι καὶ τὸ πρόσωπον μεταξὺ τῶν χειρῶν κύπτον εἰς τὸ δάπεδον.

Ἡ λοιπὴ τεσσαρακοστὴ οὐδὲν ἔχει τὸ ἄξιον μνείας εἰμὴ τὰς ἐν τοῖς ναοῖς κατὰ τὴν κυριακὴν τῆς Σταυροπροσκυνήσεως βιολέττας (Ἰα). Εἰς ἀργυροῦν δίσκον πλήρη ἐξ αὐτῶν μετὰ τρία λιανοκῆρια ἀνημμένα, φέρεται ὁ σταυρὸς ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ προτίθεται εἰς προσκύνησιν, τὰς βιολέττας δὲ ταύτας φέρουσιν οἱ ἐκκλησιαζόμενοι δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰς τὴν κομβιοδόχην των ἢ ἐντὸς τοῦ ὑποκαμίσου των καὶ τὸ ἑσπέρας φυλάττουσιν εἰς τὸ εἰκονοστάσιον τοῦ οἴκου των, θεωροῦνται δὲ αἱ βιολέτται αὐταὶ καθὼς καὶ ὁ βασιλικὸς τοῦ σταυροῦ, τὰ βῆλα ὁ ἀμνός, καὶ τὰ ἀπὸ ἀγίων εἰκόνων ἄνθη, ἀποκρυστικά τῶν κακῶν πνευμάτων καὶ νό-

σων ἀλεξιτήρια, χρήσιμα εἰς ἐξορκιστίας, δι' αὐτῶν δὲ λιθανίζουσι τοὺς ἀσθενεῖς περιερχόμενοι τὰς κλίνας αὐτῶν.

Πολλὰ τὰ κατὰ τὴν Μ. ἐβδομάδα ἐπιζόμενα ἐν τοῖς ναοῖς καὶ τοῖς οἴκοις, ταῦτα ὅμως ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας πραγματείας, ἣν ἐδημοσιεύσαμεν εἰς προγενέστερα φυλλάδια τοῦ «Παρνασοῦ».

Ἐν Ληξουρίῳ.

Ἡλίας Α. Τσιτσέλης.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΣΤΑΦΙΔΟΣ

ΕΝ ΕΠΙΤΑΝΗΣΩΙ ΚΑΙ ΙΔΙΩΣ ΕΝ ΖΑΚΥΝΘΩΙ

Ὁ Φώσκολος, γνωρίζων τὸ κέρδος, ὅπερ διὰ τῆς θελήσεως τοῦ σταφιδοκάρπου εἶχεν ἡ γενέτειρα αὐτοῦ πατρὶς Ζάκυνθος, εἰς τὸ ἑλληνοπρεπὲς αὐτοῦ ποίημα *Le Grazie* ἄδει:

Bella è Zacinto! Alei versan tesori

Le anglische navi

καθότι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ ἀγγλικά πλοῖα ἤρχοντο πρὸς φόρτωσιν τοῦ εὐεργετικοῦ τούτου καρποῦ, οὐ τὸ μονοπώλιον εἶχε καὶ ἔχει ἡ Ἑλλάς. Ἡ ἰδέα ὅμως ὅτι πηγὴ πλούτου εἶνε ἡ σταφίς, ὑπῆρξε καὶ πρὸ τοῦ Φωσκόλου. Δημοτικὸν δίστιχον λέγει:

Μαύρ' εἶνε, ναί, ἡ σταφίδα μας, μὰ γίνεται χρυσάφι

Ὅπου σκορπιέται σὰν νερὸ σούλο τ' ὠραῖο νησάκι.

ἔτι δὲ οἱ περιηγηταὶ Spon καὶ Wheler¹ ἐπισκεφθέντες τὴν Ζάκυνθον τὸ 1675 καὶ ἰδόντες τὸ κέρδος τὸ ἐκ τοῦ σταφιδοκάρπου προερχόμενον ἀπεφάνθησαν ὅτι ὁ Βοτῆρος δικαίως ὠνόμασε τὴν Ζάκυνθον Χρυσὴν νῆσον, ἀφ' οὗ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἠδυνήθησαν ν' ἀνεύρωσι τὸν τρόπον νὰ φυτεύωσιν ἀμπέλους, αἵτινες, παράγουσαι σταφίδας, παράγουσαι χρυσόν. Ἐτερός τις περιηγητής, ὁ Chandler², ἔκρινεν ὅτι δὲν ἦτο ὑπερβολὴ ἂν ἡ νῆσος αὕτη ἐκαλεῖτο χρυσή. Ἐκ τῶν Ἰονίων νήσων, πρώτη ἡ Ζάκυνθος, ὡς κατωτέρω ὁ ἀναγνώστης θέλει ἶδει, ἐκαλλιεργήσε τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἀμπέλου, ἧς τὸν καρπὸν ἔθεσεν εἰς τὸ ἐμπόριον. Ὁρθῶς ὁ καθηγητὴς Ἰωσήφ Πάρτς³ λέγει ὅτι ἀπρωϊμώτερον ἢ ἐν

¹ Voyage κτλ. τόμ. Α', σελ. 33.

² Voyage κτλ. τόμ. Γ', σελ. 428.

³ Die Insel Zante (Patemanns Geograph. Mittheilungen ἐν Γόττφ. 1891 φιλ. VII, σελ. 174).

»ταῖς ἄλλαις νήσοις ἀναπτυχθεῖσα ἐν Ζακύνθῳ ἢ γεωπονία, δικαιοῖ πλη-
 »ρέστατα τὸ τιμητικὸν ἐπίθετον δι' οὗ οἱ Ἴταλοι ἐκόσμησαν τὸ τιμαλ-
 »φές τοῦτο κειμήλιον τῶν κτήσεων αὐτῶν Fior di Levante». Περὶ
 τῆς ἀξίας ὅμως τοῦ σταφιδοκάρπου καὶ τῆς ἐν γένει καλλιέργειας, πάν-
 των καλλίτερα ἐξεφράσθη ὁ τελευταῖος τῶν προβλεπτῶν τῆς Ζακύνθου,
 Φραγκῖσκος Βραγαδῖνος, ὅστις ἔγραφε τὸ 1797 «..... Ὁ σταφιδό-
 » καρπος (uva passa) εἶναι ἀληθὲς μεταλλεῖον, οὐ μόνον τῶν ἡμετέρων
 » νήσων Ζακύνθου, Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης, ἀλλὰ καὶ τοῦ Μωρέως
 » καὶ ἐνίων γειτονικῶν τόπων. Ἡ Τουρκία δὲν ἐνόησεν ἀκόμη τὸν
 » θησαυρὸν τοῦτον. Ὁ χρυσὸς ὁ ὁποῖος εἰσπράττεται ἐκ τοῦ φόρου καὶ
 » ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔρχεται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἶναι πηγὴ ζωογονοῦσα
 » (che dà vita) τὴν κυβέρνησιν καὶ πάντας τοὺς κατοίκους. Οἱ κάτοι-
 » κοι τῶν νήσων ὡς ἐκεῖνοι τῶν ἀπέναντι μερῶν, διὰ τῆς καλλιέργειας
 » θὰ εὐπορήσωσιν. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀκόμη κατηρτισμένοι διὰ τὴν βιο-
 » μηχανίαν (manifatture) ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, θὰ εἶναι ἡ σταφίς τὸ
 » μόνον καταφύγιον διὰ τὰς ἀνάγκας των. Ὁ Θεὸς ὤρισεν ὅπως τὸ
 » φυσικὸν τοῦτο χάρισμα εἶναι ἀποκλειστικῶς τῶν τόπων τούτων, οὐς
 » ἀποκαλῶ χρυσοῦς τόπους, τόπους μακαρίους. Μετὰ τὴν σταφίδα
 » ἔρχεται τὸ ἔλαιον καὶ ὁ οἶνος. Ὡστε τὰ μέρη ταῦτα, ὡς εἴπομεν,
 » ζῶσι σήμερον διὰ τῆς καλλιέργειας καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, ἂν δὲν
 » ἀπατώμαι, ἐξ αὐτῆς θὰ ζῶσι»¹. Ὁ τελευταῖος τῶν γενικῶν προβλε-
 πτῶν τῆς Ἑπτανήσου, ὁ ἀείμνηστος Widmann², γράφων τὸ 1795
 πρὸς τὴν κυβέρνησίν του, ἔλεγεν ὅτι «ἡ σταφίς ἦτο τὸ μᾶλλον ἀξιοση-
 μείωτον τῶν ὑπολογισθέντων βοηθημάτων» (il più considerabile fra
 i calcolati sovvegni). Ἡ σταφίς ἐν Ἑνετίᾳ ἐθεωρεῖτο εἰσόδημα ἐκ
 τῶν καλῶν τοῦ κράτους καὶ τὸ ἐπισημότερον τῶν ἡμετέρων νήσων³,
 διὸ συγκατελέγετο μεταξὺ τῶν καλλιτέρων ἐμπορευμάτων τῆς ἐποχῆς⁴.

Ὁ ὀξυδερκὴς ἐνετὸς προβλεπτῆς Βραγαδῖνος δὲν ἠπατάτο, διότι ἐκ
 τῆς καλλιέργειας καὶ σήμερον περιμένομεν τὸ πᾶν καὶ ἐκ μόνων τῶν
 προϊόντων τῆς σταφίδος, τῶν ἐλαιολάδων, τῶν οἴνων, τοῦ καπνοῦ καὶ
 τῶν σῦκων ποριζόμεθα ἐκ τῶν ἐξωθεν ἐπέκεινα τῶν ἐβδομήκοντα πέντε

¹ Filza Diversa (Ἀρχαιοφυλακεῖον).

² Discorso apologetico σελ. 251, ὅρα καὶ τὰς σελ. 297, 316, 317, 325.

³ Πρβλ. Geografia storico-politica della Repubblica de Venezia, ἐν Βενετίᾳ
 1795, σελ. 7, 37.

⁴ A. M. Triulzi. Bilancio dei pesi e misure di tutte le piazze mercantili
 dell' Europa, aggiuntovi li cambi ed il valore in corso e varie altre notizie
 utili κτλ. Ἐν Βενετίᾳ, 1794, ἐκδ. Δ', σελ. 190.

ἐκατομμυρίων δραχμῶν ἐτησίως¹ καὶ ἡ μόνη σταφίς εἶναι διὰ τὸ τα-
 μείον τοῦ Κράτους τὸ σπουδαιότατον τῶν στηριγμάτων. Ἀφοῦ λοιπὸν
 τοιαύτην σημασίαν ἔχει ἡ σταφίς εἰς τὰς οικονομικὰς ἡμῶν ἀνάγκας,
 δικαίως εἰς κεφαλήν ποιητῆς ὑμῶν τὴν σταφίδα λέγει ὅτι πρὸς αὐ-
 τὴν πάντες ἀτενίζομεν καὶ πάντες αἰσθανόμενοι μέγαν πόθον δι'
 αὐτὴν².

* *

Τὴν σημασίαν τῆς σταφίδος τὴν ἐνόησεν ἀμέσως καὶ ὁ λαὸς πρὸ
 διακοσίων ἐτῶν, ὡς πιστοποιοῦσι στίχοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἵτινες
 ἂν καὶ ἄξεστοι, εἶναι σπουδαιότατης ἱστορικῆς ἀξίας³.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ δημοτικὴ ποίησις στερεῖται πτήσεως, ἔνεκα
 τῆς ἀληθοῦς ἀπεικονίσεως καὶ τῆς πιστῆς ἄμα δὲ καὶ εἰλικρινοῦς ἐκ-
 δηλώσεως τῶν αἰσθημάτων τῆς καρδίας, ἐξ ἧς ἐξήλθε καὶ ἔνεκα τῆς
 πραγματικῆς παραστάσεως τῶν ἀντικειμένων. Πολλάκις ὁ λαὸς προσω-
 ποποιεῖ, μεγαλοουργεῖ καὶ παραμερφώνει κατὰ τὴν ἐκτίμησιν, ἦν εἰς τὰ
 ὄντα ἢ εἰς τὰ ἀντικείμενα δίδει ἢ φαντασία αὐτοῦ. Οὕτως ἐπειδὴ ἡ
 σταφίς ἐπέδρα εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας ἐφαν-
 τάζετο ὁ λαὸς ὅτι ἔχει ὁ καρπὸς οὗτος μεγάλην δύναμιν. Δίστιχον εἰς
 ἐνετικὴν διάλεκτον λέγει :

L' uva passa gha la forza del Doge de Venezia,
 Dà la vita, dà la morte, putela fà la vecchia.

ἦτοι «ἡ σταφίς ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ Δόγου τῆς Βενετίας, δίδει τὴν
 ζωὴν, δίδει τὸν θάνατον, κάμνει νέαν τὴν γραιῖαν».

Γνωστὸν εἶναι τὸ ἀπόφθεγμα Cefalonia-Melanconia. Ὁ λαὸς ὅμως
 τῆς Ζακύνθου τόσην δύναμιν ἐδίδεν εἰς τὴν σταφίδα, ὥστε ἐνόμιζεν ὅτι
 ἡ δύνατο νὰ μεταβάλῃ καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν ἐνὸς τόπου ἢ μᾶλλον
 ἐφρόνει ὅτι διὰ τοῦ κέρδους τῆς σταφίδος ἡ δύνατο οἱ φρόνιμοι Κε-
 φαλλῆνες νὰ γίνωνται ἀλλέγροι, εὐθυμοί.

Διὰ νὰ σὲ πάρω δὲν μπορῶ, δὲν δύναμαι ὁ καυμένος
 ἀπὸ τ' Αὐγούστου τῆ βροχῆ εἶμαι δυστυχισμένος.

Ὁ πτωχὸς δὲν ξέρει τί θὲ νὰ κάμῃ σὰν δὲν ἔχη

Τῆς Παναγιᾶς μας τάξε τση, τοῦ χρόνου νὰ μὴ βρέχη

¹ Σ. Π. Σκιαδᾶ. Ἡ Ἑλλάς ἐν Εὐρώπῃ, σελ. 25—26.

² Ἡ Σταφιδούλα, τραγουδάκι Κεφαλληνός τινος. Ἐδημοσιεύθη τῷ 1849 ἐν
 Κεφαλληνίᾳ ἀνευρύμως, ἀλλ' ὁ ποιητῆς εἶναι ὁ Ἀντώνιος Μελισσινός, γράφας καὶ
 ἄλλας ποιήσεις καὶ πεζὰ τινὰ μικρά. Ἡ Σταφιδούλα εἶναι ποιημάτων ἐξ 75 ἑξα-
 στίχων.

³ Φάκελλος Ἄρ. 14 παρὰ τῇ Δημοτικῇ Φωσκολιανῇ Βιβλιοθήκῃ. Οἱ δι' ἄστε-
 ρίσκου σημειούμενοι στίχοι εἶναι ἐκ τοῦ φακέλλου τούτου.

Τοῦ "Αι Νικόλα τάξε του, καράβια νὰ μᾶς ἔρθουν
 Νὰ πάρουν τὴ σταφίδα μας, τσεκίγια νὰ μᾶς δίδουν
 Τότε θὰ γίνῃς ταῖρι μου θὰ πᾶμε στὴ Φραγγιά
 Καὶ θε νὰ ἰδοῦμε οἱ δύο μαζί καὶ αὐτὴ τὴ Βενετιά·
 Ἡ σταφιδούλα, ἀπὸ μελαγχολία σὲ ἀλλεργία
 Στὴ στιγμή βάζει καὶ τὴν φρόνιμην Κεφαλληνία.

"Όταν ἡ βροχὴ κατέστρεφε τὴν σταφίδα, ἀπήλπιζε καὶ τοὺς ἔραστὰς
 ἐπὶ Ἐνετοκρατίας, διὸ καὶ τὸ ἀπόφθεγμα :

Τὸν Αὔγουστο ὑπανδρεύομαι
 Τὸν Αὔγουστο ξεπανδρεύομαι ¹.

Ἄφοῦ ὁ λαὸς τόσῃν δύναμιν πρὸ αἰῶνων εἰς τὴν σταφίδα ἀπέδιδε,
 παρεκάλει τὴν Παναγίαν νὰ γείνη περισσοτέρα σταφίς καὶ διὰ τὴν
 σταφίδα ἔφερε περισσότερα τάματα.

Κάμε στάρι, Παναγιά,
 Νὰ σοῦ κάμω τὰ σπερνά·
 Κάμε λάδι καὶ κρασί
 Καὶ σοῦ τάζω ἓνα φλωρί
 Νὰ τὸ δώσω τοῦ παπᾶ
 Γιὰ νὰ κάμῃ λειτουργιά.
 Ἡ σταφίδα νᾶν πολλή
 Καὶ νὰ μὴ πέσῃ βροχή,
 Καὶ σοῦ τάζω ἕξι ἄρνια
 Κ' σταφίδα ἕξι σακκιά ².

Καὶ νὰ μὴ πέσῃ βροχή. Ἡ βροχὴ εἶνε καὶ ἦτο τὸ φόβητρον.
 Πλεῖστα συμβόλαια ἰδίως τοῦ δεκάτου ἔκτου καὶ δεκάτου ἑβδόμου
 αἰῶνος λέγουσιν ὅτι ὁ δεῖνας νὰ πληρώσῃ ὑποχρεοῦται τὸν Σε-
 πτέμβριον, ἂν δὲν βρέχεται ἡ σταφίδα. Δὲν ἦτο μόνον ἡ βροχὴ τὸ
 φόβητρον τῶν κτηματιῶν, σταφιδεμπόρων καὶ χωρικῶν, ἀλλ' ἐν γένει
 τοῦ λαοῦ καὶ ἰδίως τοῦ ἐργατικοῦ. "Ότε ἡ βροχὴ κατέστρεφε τὴν στα-
 φίδα, οὐδεὶς ἐπλήρωνεν, οὐδὲ τὸ δικαστήριον ὑπεχρέωνε τοὺς ὀφειλέτας.
 Οἱ Εὐγενεῖς καὶ οἱ κτηματῖαι ἐν γένει ὡς καὶ οἱ σταφιδέμποροι καθ'
 ὄλον τὸ ἔτος, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, δὲν ἐπλήρωνον ἐργάτας τινάς, ὡς τὸν
 ὑποδηματοποιόν, ράπτῃν κλπ. περιμένοντες τὴν συγκομιδὴν, κατα-
 στραφείσης δὲ τῆς σταφίδος, ἔλεγον βάλτα μὲ τὸ Θεό, διὸ καὶ τὸ
 δίστιχον.

Ἄ χάρος καὶ ἡ ὀλόμαυρη σταφίδα ἴμοιους μᾶς κάνει,
 Κ' ὁ πτωχὸς καὶ ὁ πλούσιος τσεκίγια, ἂν βρέχῃ, χάνει.

¹ Τὸ ἦκουσα εἰς τὰς Πάτρας.

² Τὸ ἔγραψα καθ' ὑπαγόρευσιν γέροντος τοῦ χωρίου Γαλάρου. Θὰ εἶνε παλαιὸν
 δημοτικόν, διότι οἱ νέοι τὸ ἀγνοοῦσι.

"Όταν ἡ βροχὴ ἦτο καταστρεπτικὴ καὶ γενικὴ, τότε παρηγοροῦντο
 ἄδοντες:

Μὴ κλαῖς, καυμένη Ρούμελη, καὶ μὴ βογγᾶς, Μωρηᾶ,
 Σκόρπισε σ' οὐλοὺς ὁ Αὔγουστος βροχὴ καὶ σφοδρά.

Ἔως ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐπὶ πέντε περίπου μῆνας δὲν βρέχει, ὅπερ εὐ-
 νοϊκὸν εἶνε διὰ τὴν σταφίδα. Οἱ ἀμπελοουργοὶ χαίρονται ὅταν ἀκούσωσι
 τὸν πρῶτον τερετισμὸν τῶν τεττίγων, διότι τότε μαυρίζουν ὑπὸ τὰς
 θερμὰς ἀκτῖνας τοῦ Ἰουνίου αἱ ρᾶγες τῆς σταφίδος. Τὸ πρῶτον ἄμα
 ἀκούουσι τὸν τερετισμὸν ἄδουσι τὸ γνωστόν:

Τρίτσικας ἐλάλησε
 Μαύρη ρῶγα ἐσκάρισε.
 Τᾶκουσε ὁ γέροντας
 Κ' ἔσκασε χορεύοντας.
 Τ' ἄκουσε καὶ ἡ γρηᾷ Εἰρήνη
 Κ' ἔσκασε μὲς τὸ γαδίσι.
 Τ' ἄκουσε καὶ ὁ γέρω Λιάς
 Κ' ἔσκασε μὲς τὴ γωνιά.

Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν φαντασίαν αὐτοῦ ἀξίαν δίδει εἰς ὅ,τι ἀγαπᾷ,
 εἰς ὅ,τι ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ συμπίπτει κατὰ τὸν και-
 ρὸν τῆς ὀριμάνσεως τῆς σταφίδος νὰ παύῃ ἡ ἐποχὴ τῶν φύλλων, ὁ
 λαὸς τὴν δύναμιν ταύτην ἀποδίδει καὶ πάλιν εἰς τὴν σταφίδα, διὸ,
 ὅταν ὀριμάσῃ, ἀμέσως φέρεται εἰς τὴν οἰκίαν καὶ ἄλλοι μὲν ρίπτουσιν
 αὐτὴν ὑπὸ τὴν κλίνην, ἄλλοι δὲ ἐπὶ τῆς κλίνης, ἄλλοι δὲ εἰς τὰς δια-
 φόρους γωνίας τῆς οἰκίας λέγοντες:

"Όξω φύλλοι, ἔξω κορέσι
 Ν' ἄμπουν οἱ νοικοκυραῖοι.

Εἰ τυχὸν πνεύσῃ ἄνεμος προαγγέλων βροχὴν, ὀργίλοι οἱ χωρικοὶ
 ἀναφωνοῦσι τὸ γνωστόν:

Τὸ ἐμάθαν οἱ γαρμπίδες
 Πῶς ὀρμάσαν ἡ σταφίδες.

Διαρκούντως τοῦ τρύγου, οἱ ἐργαζόμενοι, ἐπὶ Ἐνετοκρατίας, ἔψαλλον :

Ἐμπρός, τρυγᾶμε μ' ἀτεντζιόνε ¹, τάξι καὶ ἡσυχία
 Τορνέσια ² θάχουμε καὶ φέτος πολλὰ, μὰ πολλὰ.

¹ ἀτεντζιόνε=προσοχή.

² Τορνέσια. Ἐδῶ ἐνοσεῖται ἀπλῶς χρήματα. Ἴσον θάχουμε χρήματα. Ἐπὶ
 Ἐνετοκρατίας τὴν σημασίαν τῶν ἐν γένει χρημάτων εἶχον καὶ τὰ πέριπερα, στά-
 μενα, μπέτζι, παράδες. Ἀκολούθως τὴν αὐτὴν σημασίαν ἔλαβον καὶ τὰ γρόσια,
 ἄβολα, λεπτά. Σήμερον εἶνε ἐν χρήσει μόνον δὲν ἔχω ἢ ἔχω παράδες ἢ λεπτά.

Τί χαρά για μᾶς, για τή Βενετιά και Τουρκιά
Τί χαρά ποῦ τὸ φρούτο ἴ πάει καλά, μὰ καλά.

Οἱ μὴ ἐργαζόμενοι ἔψαλλον:

Οὔλοι μὲ τάξι, παιδιά, μὲ τάξι νὰ τὴ τρυᾶτε,
ἄφ' τὸ καλάθι μ' ἀτενζιόν στ' ἄλώνια νὰ τὴ βάλτε
Τὴ ὀλομαύρη, θεική, ὀλόχρυση σταφίδα
ὀποῦ ὀλουωνέ μας εἶν' θάνατος ζωὴ και ἐλπίδα.

Ὁ λαὸς φαντάζεται τοὺς μῆνας τοῦ ἔτους ὡς δώδεκα ὠραιοτάτους νέους κατοικοῦντας οἰκίαν ἐκτεταμένην εἰς τοὺς πρόποδας ὄρους². Ὁ Αὐγουστος εἶνε και ἰππεὺς ἀνδρείος, κατὰ τοὺς πρὸ δύο αἰῶνων Ἑλληνας:

Μὲ τ' ἄσπρο τ' ἄτι του, ὁ Αὐγουστός μας ἀρματωμένος
Τὸν γαρμπή δὲν ἀφίνει ποῦ ἄγριος και θυμωμένος
Τρεχάτα τὴν σταφίδα ἔρχεται νὰ μᾶς τὴ κλέψη
Στὸν ἄδη νὰ τὴ φέρη, οὔλους μας νὰ καταστρέψη.

Ἐπι δὲ ὁ λαὸς παρήγγελλε νὰ φέρωσι τὸ προσήκον σέβας εἰς τὸν φύλακα Αὐγουστον.

Διαβάταις ποῦ περνᾶτε, και τ' ὠραῖο φρούτο κυτᾶτε
Τὸν παλληκάρι Αὐγουστον, ὄλοι σας προσκυνᾶτε,
Ποῦ μὲ χρυσὸ σπαθὶ στὸ χέρι μέρα νύχτα στέκει
Μὴ μᾶς πλακώση ἢ βροχή και ἑκατὸν μάτια ἔχει.
Φυλάει τὴ Ζάκυνθό μας, Ἰθάκη, Κεφαλονιά,
ἔχει και τὸ νοῦ του, στὴ Ρούμελη και στὸ Μωρηά.

Ὁ τρυγητὸς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιτυγχάνει. Ἡ σταφὶς πωλεῖται και ὁ λαὸς ἐκ μέσης καρδίας ἀναφωνεῖ εἰσέτι:

Αὐγουστε, καλέ μου, μῆνα
Νᾶσουν δύο φοραὶς τὸ χρόνο!

Ἐπι Ἑνετοκρατίας τὸ τελευταῖον τραγοῦδι ἦτο τὸ ἐξῆς:

Λαμπρὰ ἐσηκώθηκε ἐπωλήθηκε ὅλη ἡ σταφίδα
Ἡ σωτηρία τῶν πτωχῶν και τῶν πλουσιῶν ἐλπίδα
Πάει, πάει και ἡ Φιέρα³ μας θὰ φύγουν και οἱ Κεφαλονίταις

¹ Ὁ καρπός.

² Ν. Γ. Πολίτου. Μελέτη περὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, τόμ. Α', σελ. 34—36.

³ Φιέρα=ἐμποροπανήγυρις. Εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Ἑνετικῆς Πολιτείας ἐγένοντο ἐμποροπανηγύρεις (προβλ. Α. Μ. Triulzi ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 191—193) ὡς και εἰς ἄλλας πολλὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας τῶν ἰταλικῶν ἐμποροπανηγύρεων ἐπίσημος ἐγένετο ἡ τῆς μικρᾶς πόλεως Sinigaglia ἐνθα μετέβαινον οὐ μόνον Ἰταλοί, ἀλλὰ Ἑλληνας, Γάλλοι, Ἀγγλοί, Γερμανοί, Ἑλβετοί κλ. (προβλ. Zuccagni—Orlan-

Οἱ πολλοὶ ξένοι μας, καλοὶ Ἰγγλέζοι και οἱ Μωραΐταις.
Παντοῦ χαρὰ εὐαγγέλια, παντοῦ τρέχουν φλωρία
Οὔλοι φιλοῦνται και εὔχονται τέτοια καλὴ φρουτιὰ⁴.

*
*

Ἐνῶ ἡ σταφὶς ἐνέπνευσε τὴν δημοτικὴν Μοῦσαν και θεωρεῖται ὡς ἔχουσα μεγάλην σημασίαν ἀπὸ τῶν αἰῶνων, ὀλίγα ἀσφαλῶς περὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς γνωρίζομεν, ἰδίως δὲ περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς, τοῦ τόπου, ἐνθα τὸ πρῶτον ἐκαλλιεργήθη, περὶ τῆς πρώτης ἐμφάνισεως αὐτῆς εἰς τὸ ἐμπόριον, περὶ τῆς ὀνομασίας κορινθιακῆς και τέλος περὶ τῶν διαφορῶν αὐτῆς περιπετειῶν ὅτε ἡ Ἑλλάς ἦτο ὑπόδουλος. Ἐκ τῶν πραγματευομένων περὶ τοῦ σταφιδοκάρπου διακρίνονται ὁ ἡμέτερος Στέφανος Ξένος² και ὁ Γερμανὸς κ. Ἰωσήφ Πάρτς³, ἀλλ' ὁ πρῶτος δώσας πολλὴν σημασίαν εἰς τοὺς περιηγητὰς μὲ ὅλην τὴν καλὴν διάθεσιν ἣν εἶχε, περιέπεσεν εἰς τινὰς ἀνακριθείας, ὁ δὲ ἐμβριθέστερον ἐξετάζει τὸ ζήτημα, ἀλλ' ἡ μελέτη αὐτοῦ ἀξιολογώτερα θὰ ἦτο ἐν περὶ σφόδρον κατεγίνετο εἰς ἀνεύρεσιν και ἄλλων ἐγγράφων.

Ἡμεῖς διηγούμενοι τὴν ἱστορίαν τῆς σταφίδος ἐν Ζακύνθῳ, ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων ἐγγράφων και ἀξιόπιστων συγγραφέων, φυσικὸν εἶνε εἰς τὴν ἐξιστόρησιν νὰ ἀναφέρωμεν τινὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς σταφίδος ἐν Κεφαλληνίᾳ, Ἰθάκῃ και ἰδίως ἐν τῇ τότε Τουρκοκρατούμενῃ Ἑλλάδι, ὡσάκις τὰ ἐγγράφα, ἅτινα ἔχομεν ὑπ' ὄψιν, δίδωσιν

dini, Geografia storica dell'Italia e delle sue isole, τόμ. IV, VI, IX, X, XI και Pomba - Enciclopedia ἐν λέξει Fiera και Macgregor' Tariffa, Italy σελ. 121).

¹ Πρὸς κατανόησιν τοῦ ἐξαστίχου τούτου λέγομεν ὅτι κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ἐγένετο ἐν Ζακύνθῳ μεγάλη ἐμποροπανήγυρις λήγουσα τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τὸ μεγαλεῖτερον δ' ἐμπόριον ἐγένετο ἀπὸ τοὺς Κεφαλλῆνας, οἵτινες ἤρχοντο ἐπίτηδες και ἤνοιγον λαμπρὰ καταστήματα και μετὰ τὴν ἐμποροπανήγυριν ἐπανέκαμπτον εἰς τὴν πατρίδα των. Πλεῖστοι ἤρχοντο ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου και Στερεᾶς Ἑλλάδος πρὸς πώλησιν παντοίων τοῦ τόπου των προϊόντων και πρὸς ἀγορὰν εἰδῶν πολυτελείας και ἄλλων χρησίμων τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἡ ἐγχώριος κυβέρνησις προσεπάθει ὅπως ἡ ἐμποροπανήγυρις ἀποβαίη ζωηρὰ και ἀξιοπρεπής, ἅμα δὲ ὅπως μὴ ἀδικῶνται οἱ ξένοι (Filza Diversa Sanità 1550—1600 και Φάκελλοι Diversorum παρὰ τῷ ὑπὸ τὰ δικαστήρια ἀρχεῖφ). Ἡ Ζάκυνθος οὕτως ἦτο ἐπὶ πολλὰ ἔτη κέντρον ἐμπορίου. Ἐπίσης πολλοὶ ἐκ τῶν γειτονικῶν μερῶν ἔφερον ἐν Ζακύνθῳ νὰ πωλήσωσι τὸν σταφιδοκάρπον, και ἀκολούθως ἐφόρτωνον τὰ πλοῖα ἐμπορευμάτων ἐκ Ζακύνθου, ὡς πιστοποιοῦσι τὰ ἐγγράφα τοῦ τελωνείου Ζακύνθου τῶν χρόνων ἐκείνων, σωζόμενα ἐν τῷ Ἀρχαιοφυλακείῳ.

² Ἱστορία τοῦ Σταφιδοκάρπου. Ἐν τῇ Φιλολογικῇ Ἀκροπόλει, φυλ. 10—11.

³ Κεφαλληνία και Ἰθάκη, γεωγραφικὴ Μονογραφία μετάφρ. Α. Γ. Παπανδρέου, σελ. 251—268.

ἡμῖν ὕλην. Οὕτως αἱ ἀσθενεῖς αὐταὶ ἱστορικαὶ σημειώσεις, θὰ εἶνε μικρὰς συμβολῆς εὐσυνείδητος, εἰς τὸν μέλλοντα νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ σταφιδοκάρπου.

* *

Κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ὅτε ἡ Ζάκυνθος ἀπετέλει μέρος τοῦ βασιλείου τοῦ Ὀδυσσεύος, θεωρεῖτο ὡς νῆσος ὑλήεσσα¹, συνεπῶς καὶ ὁ Βιργίλιος τὴν ἐκάλεσε *nemorosa*². Σημειωτέον ὅτι ὁ λατῖνος ποιητῆς δὲν τὴν ἐστόλισε διὰ τοῦ ἐπιθέτου *silvosa*, ὅπως ἐκφράσῃ ὅτι ὁ τόπος ἦτο δασώδης κατὰ τὴν κοινὴν ἔκφρασιν. Μεταξὺ *nemus* καὶ *silva* ὑπάρχει διαφορὰ, ὥστε καὶ ὁ λατῖνος γραμματικὸς Φέστος λέγει *nemora significat silvas amoenas*. Οὐχ ἦττον ὁμοίως, ὅπως δὴποτε καὶ ἂν μεταφράσωμεν ἢ καὶ ἂν ἐρμηνευθῇ τὸ ὑλήεσσα ἢ *nemorosa* ἢ Ζάκυνθος δὲν εἶνε πλέον ἀξία τοιαύτης προσωνομίας, ἀφ' οὗ τὰ ὄρη αὐτῆς νῦν εἶνε γεγυμνωμένα καὶ ἐστερημένα τῶν δασῶν, ἀπερ τὸ πάλαι ἐσκίαζον αὐτήν, διὸ καὶ ὁ πολὺς Tommaséo³ ἀποφαινεταὶ ὅτι τοῦ ἐπιθέτου τούτου εἶνε νῦν ἀξία ἡ Κεφαλληνία. Ὁρθὴ ἡ σκέψις αὐτοῦ. Ἡ νῦν Κεφαλληνία, ὀνομαζομένη κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους παιπαλόεσσα⁴, ἐπρομήθευεν ἐπὶ Ἐνετοκρατίας τὴν ξυλείαν διὰ τὸ φρούριον καὶ δι' ἄλλας ἐργασίας⁵. Ἐπίσης ἡ Κεφαλληνία ἐπρομήθευε ξυλείαν εἰς ξένους, διὸ καὶ ἀποικία ὑπῆρξεν ὑλοτόμων καὶ ξυλουργῶν (*marangoni*), οἵτινες ἀπηλλαγμένοι ἦσαν τοῦ βάρους τῆς φρουρᾶς ἐπὶ τῶν σκοπιῶν τῶν ὀρίων καὶ πάσης ἄλλης στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ὑποχρεούμενοι μόνον εἰς τὴν ὑλοτομίαν καὶ ξυλουργίαν διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ στόλου καὶ τῶν φρουρίων. Ἐνίοτε μὲν πολλὴ ἐργασία ἀνετίθετο εἰς αὐτούς, ἀλλὰ συνήθως παρήρχετο τὸ ἔτος χωρὶς τὸ κρᾶτος νὰ ἐνασχολῇ αὐτούς διαρκῶς. Τῷ 1517 ἐκόπησαν ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Κεφαλληνίας πολλὰ ξύλα διὰ τὸ φρούριον τῆς Ζακύνθου, ὡς καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις καὶ ἰδίως πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῆς πόλεως τῷ 1574⁶.

Οὐδεὶς εἰσέτι κατέγεινε περὶ τῆς καρπώσεως τῆς γῆς Ζακύνθου, ἔνα μάθωμεν ἂν ὑπῆρχον δάση εἰς τὴν νῆσον κατὰ τὸν μεσαίωνα—ἔχομεν

¹ Ὀδυσ. Α, 246. Ι, 24. ΙΙ, 123. Τ, 131.

² Aeneid. ΙΙΙ, 270.

³ *Storia Civile nella letteraria*, 1872, σελ. 485.

⁴ Ὀδυσ. Δ, 671, 845. Ο, 29.

⁵ *Libri Ordini* κτλ. Ἀρχαιοφυλακείῳ.

⁶ Marino Sanuto, *Diario* ΙΙΙ, ΙV, XXIII—Πάρτε, *Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη* κτλ. σελ. 230—232.

ὁμοίως πεποιθήσιν ὅτι, κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἄμα δὲ καὶ πονηροὺς ἐκείνους χρόνους ἢ νῆσος δὲν ἦτο ἐστερημένη δασῶν. Τῷ 1490 κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὁ Ἀνδρέας Λαμπίρης, διότι εἰς θέσιν Stelati, τῆς περιφερείας Σκινιαρίων ἔκαυσε τὸ δάσος: «Per aver brusado tutto lo bosco»¹. Ὡς ἐννοεῖ καὶ ὁ ἀναγνώστης Stelati θὰ εἶνε Στὰ ἐλάτνη καὶ κακῶς ἐν τῇ ἀποφάσει ἐγράφῃ Stelati. Ἡ Ἐνετία ἐτιμώρησε τὸν καταστροφέα τοῦ δάσους, καθότι ἡ συνετὴ ἐκείνη Κυβέρνησις, μέχρι τοῦ τέλους τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, εἰδείξε πρόνοιαν καὶ διὰ τὰ δάση², πεπεισμένη οὖσα ὅτι τὰ δάση διευκολύνουσι τὴν φυτουργίαν καὶ ἐκ τῶν μισμαμάτων πρὸς τούτοις καθαρίζουσι τὴν ἀτμόσφαιραν³.

Ὁ Παῦλος Μερκάτης⁴, ὁ Margot καὶ Reuter⁵, ὁ Davy⁶, ὁ Coquand⁷, ὁ Strickland⁸, ὁ Landerer⁹, ὁ Fuchs¹⁰, ὁ Riemann¹¹, ὁ Ἀλέξιος Perrey¹², ὁ Domenico Mazziari¹³, ὁ

¹ Ἀρχαιοφυλακείον ὑπὸ τὰ δικαστήρια.

² Πρβλ. G. Dandolo—*La Caduta della Repubblica di Venezia* τόμ. Α' κεφ. Γ.

³ Πρβλ. Caimi, *Cenni sull' importarza e coltura dei boschi* σελ. 31.—March, *Nature and man* κεφ. ΙΙΙ—Becquerel *Des climat* σελ. 9.

⁴ *Saggio storico statistico della città ed isola di Zante*, 1811. Ὁ συγγραφεὺς μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ πονήματος αὐτοῦ, ἐπήνεγκεν ἀξιολόγους προσθήκας εἰς τὸ χειρόγραφον, ὅπερ ὀρθῶς ποῶν ὁ ἀπόγονος αὐτοῦ κ. Π. Μερκάτης, πρόξενος τῆς Γαλλίας, ἐδώρησεν εἰς τὴν Δημοτικὴν Φωσκολιανὴν Βιβλιοθήκην.

⁵ *Essai d'une flore de l'île de Zante*, 1838.

⁶ *Notes and Observations on the Ionian Islands*, 1824.

⁷ *Description géologique des gisements bituminifère et petrolifères de Setemitza dans l' Albanie et de Chieri de dans l'île de Zante*, 1868.

⁸ *On the geology of the island of Zante*, 1833.

⁹ *Bergöl in Zante*, 1874.

¹⁰ *Die Pliocänbildungen von Zante und Korfu*, 1877.

¹¹ *Recherches Archéologiques sur les Iles Joniennes*, ΙΙΙ, Zante—1880.

¹² Ὁ Ἀλέξιος Perrey δημοσιεύσας τῇ 1863 τὴν *Mémoire sur les Tremblements de terre dans l'île de Zante* τοῦ Δ. Βαρβιάνη καὶ υἱοῦ αὐτοῦ Βασιλείου, προσέθεσε πολλὰς καλὰς παρατηρήσεις. Ὡς εἶπομεν, οἱ Βαρβιάνη ἦσαν πατήρ καὶ υἱὸς καὶ οὐχὶ ἀδελφοί, ὡς ἐκ παραδρομῆς λέγει ὁ Πάρτε ἐν τῇ περὶ Ζακύνθου πραγματείᾳ αὐτοῦ. Περὶ τῶν σεισμῶν Ζακύνθου πολλὰ ἔγραψε καὶ ὁ κ. W. Forster, διευθυντῆς τῆς ἐν Ζακύνθῳ Ἀνατολικῆς Τηλεγραφικῆς ἐταιρίας.

¹³ Ὁ ἰταλὸς Domenico Mazziari ἐπιμελητῆς τοῦ βοτανικοῦ κήπου τῆς Κερκύρας, ὁ συντάξας τὴν *Κερκυραϊκὴν Χλωρίδα*, ἧς μέρος ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ κερκυραϊκῷ περιοδικῷ *Ἰόνιος Ἀρθολογία* (1834—1835). (Πρβλ. Giuseppe Periccioli Borzesi da Siena *Guida istorica delle Isole Ionie*, Corfù, 1835, σελ. 65) ἐρχόμενος εἰς Ζάκυνθον, κατέγεινεν εἰς τὴν περισυλλογὴν τῆς *Χλωρίδας Ζακύνθου*

Partsch¹ και άλλοι πολλοί επιστήμονες έλαβον ως αντικείμενον τῶν μελετῶν αὐτῶν τὴν Ζάκυνθον. Οὐχ ἦττον ὅμως οὐδεὶς εἰσέτι κατέγεινε νὰ μελετήσῃ ὅπως δημοσιεύσῃ ἐπιστημονικὴν γεωγραφίαν², καὶ ἐξετάσῃ πολλά, ἅτινα οἱ μέχρι τοῦδε καταγινόμενοι ἢ ἀτελῶς τὰ ἡρεῦνησαν ἢ παρημέλησαν καὶ οὕτω περὶ πολλῶν πραγμάτων ὑπάρχει ἀμφιβολία ἢ ἀγνοία. Ἀναντίρρητον τυγχάνει ὅμως ὅτι ἡ Ζάκυνθος ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐκ τῶν ἀμπελοκοσμητῶν χωρῶν. Ὁ οἶνος αὐτῆς ὅμως δὲν ἦτο διαβεβοημένος, ἀφοῦ παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ βλέπομεν «χαριέστατος δ' οἶνος εἰς παλαιῶσιν ὁ Κερκυραῖος, ὁ δὲ Ζακύνθιος καὶ ὁ Λευκάδιος διὰ τὸ γύψον λαβεῖν καὶ κεφαλῆς ἀδικούσιν³» ἄλλως τε οὔτε ὁ Βιργίλιος⁴ οὔτε ὁ Πλίνιος⁵ οὔτε ἄλλοι τις τῶν ἀρχαίων κατέταξε τὸν οἶνον τῆς Ζακύνθου εἰς τὴν χορείαν τῶν

μετερχόμενος τὸν διδάσκαλον, ἐπάγγελμα ὅπερ μετήρχειτο καὶ ἐν Κερκύρα. Ὅτε ἐπωλεῖτο ἡ βιβλιοθήκη τοῦ μακαρίτου Ζακυνθίου ἱατροῦ Νικήτα Ἐ. Ζερβοῦ, τοῦ ἐκδόσαντος ἐν Montpellier τῷ 1865 πραγματεῖαν ὑπὸ τὸν τίτλον *L'art et la science en Médecine*, εἶδομεν φακέλλους τινὰς περιέχοντας χόρτα καὶ ἄνθη ἀπεξηραμμένα, ὧν τὰ πλεῖστα ἦσαν ἐκ Ζακύνθου. Τινὲς φάκελλοι ἐσημείουν ὅτι περιουλεῖσθαι ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ζερβοῦ, ἄλλοι δὲ ὅτι ἦσαν ἐκ τῶν πολλαπλῶν τῆς συλλογῆς τοῦ Mazziani. Αἱ συλλογαὶ αὗται, ὅτε ἡ βιβλιοθήκη ἐπωλεῖτο, ἦσαν ἐν κακῇ καταστάσει. Τινὲς ἦσαν λυταί, εἰς ἄλλας ἢ ἐπιγραφὴ εἶχε πέσει· εὐτυχῶς εἰς τινὰς ἢ ἐπιγραφὴ εὐρίσκειτο ἐπὶ τοῦ ἰδίου φακέλλου.

Εἰς τὰ ἀνέκδοτα *Χρονικά* τοῦ μακαρίτου Βαρδιάνη ὑπάρχει μικρὰ τις *Χλωρίς* Ζακύνθου (φυλ. 191-192) καθὼς εἰς τὰ αὐτὰ *Χρονικά* ὑπάρχουσι μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις γινόμεναι ἡμέρα τῆ ἡμέρα παρὰ τοῦ ἰδίου Βαρδιάνη ἐπὶ τινὰ ἔτη. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν ἐπὶ αὐτῶν τῶν σημειώσεων εἰδικῶς τίς κατεγίνετο πρὸς σύνταξιν μικρᾶς μελέτης.

¹ *Die Insel Zante*, μετὰ χάρτου, ὅστις εἶνε ὁ πληρέστερος τῶν μέχρι τοῦδε, οὐχὶ ὅμως καὶ τέλειος.

² Ὁ γνωστός διὰ πολλὰς ἀξιολόγους μελέτας πολῦτιμος φίλος κ. Ἀντώνιος Μηλιαράκης πρὸ πολλοῦ καταγίνεται εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς γεωγραφίας Ζακύνθου, δι' ἐλπίδος δ' ἔχομεν ὅτι τάχιστα θὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν μελέτην καὶ δημοσιεύσῃ αὐτήν, ὅπως πληρώσῃ τὴν μεγίστην ἔλλειψιν. Ἱστορίαν τῆς Ζακύνθου πολλοὶ ἔγραψαν· ἄλλ' ἐκ τῶν δημοσιευθειῶν ἱστοριῶν ἢ τοῦ φιλοπόνου καὶ πολυτίμου φίλου κ. Π. Χιώτου εἶνε ἡ πληρεστέρα. Ἐκ τῶν ἀνεκδῶτων ἱστοριῶν ἀναφέρομεν περὶ Ζακύνθου τὰς δύο σωζόμενας εἰς τὴν Δημοτικὴν Φωσκολιανὴν Βιβλιοθήκην τὴν μὲν ἔχουσαν τίτλον *Commentario compendiato delle Notizie profane antiche del Zante e suo pubblico stato*, τὴν δὲ *Descrizione del Governo della città e dell' isola del Zante*.

³ Α', 30.

⁴ Georg. B', Δ'.

⁵ Βιβλ. XIV, 4—7.

καλλίστων οἴνων. Μαρτυροῦσιν ἦτο ἐπίσης ὅτι ἀμπελόφυτος ἡ νῆσος καὶ νομίσματα, ὧν, ἐν τῷ 1683 συγκατελέγετο εἰς τὰ δωρήματα τοῦ Πέτρου Μοροζίνου πρὸς τὴν Ἑνετικὴν Πολιτείαν¹. Τῶν ἀμπέλων νομίζομεν ὅτι ἡ καλλιέργεια θὰ ἐξηκολούθει, πολλαὶ ποικιλίαι ἀμπέλου ἐν τῇ νήσῳ ὑπῆρχον καὶ ὑπάρχουσι.

Ὁ ἀείμνηστος Κατραμῆς² ἐδημοσίευσεν ποιημάτιον γραφὲν τῷ 1601, δι' οὗ μανθάνομεν τὰ τότε γνωστὰ εἶδη. Ἰδοὺ τὸ ποιημάτιον:

Σταφύλια μέσ' τῇ Ζάκυνθο εἶνε ὁ Κοζανίτης,
Μυγδάλι, Φλέρι, Ροζακιά, Χλώρα καὶ Μορωνίτης,
Λαρδέρα καὶ Σκυλόκλημα, Παῦλος καὶ Χουχουλιάτης.
Ἄλλ' εἶν' τὰ ὁμορφότερα Ρομπόλα³ καὶ Ἄητονύχι,
Μοσκάτο, Ἀμπελοκόριθο, Φτάκοιλος⁴ καὶ Εὐρίχι,
Κατζακούλιας, Κοντοκλάδι, Κακοτρύγι, Βωϊδομάτης,
Γλυκερίθρα, Λιανορρύδι, Γουστουλίδι, καὶ Ἄγουσιτιάτης,
Γλυκοπάτι ... Βύσας καὶ τὸ Κουτζουμπέλι
Καὶ τὸ Νύχι-τοῦ-Κοκόρου, ποῦ στολίζει τὸ ἀμπέλι.
Ἦστερα ἀπ' ὅλα τοῦτα ἔρχεται ὁ Σκυλοπνίχτης.
Μὰ κείος πούλα τὰ φουμίζει εἶν' ὁ κόκκινος Ροιδίτης.

Τὸ εἶδος τῶν σταφυλῶν δὲν ἔμεινεν ὅμως στάσιμον καὶ οὕτως ἐπλουτίσθη κατὰ καιροῦς, καθότι σήμερον ὑπάρχουσι καὶ αἱ κάτωθεν ὀνομασθῆναι σταφυλῶν, ἃς ἐλάβομεν παρὰ τοῦ ἐν τῇ ἐξοχῇ διαμένοντος πρὸς τέρψιν δικηγόρου κ. Δημητρίου Μινώτου. Ἰδοὺ αὗται: Ζαμπέλα, Προβατίναις, Σουλτανίνα, Πιπεριόνους, Γυφτοπούλαις, Σαούτζη, Λουλιὰτικο ἢ Ἀσπροῦδια, Βιολεντό, Τουρκοπούλαις, Πινπινιόλα, Μοσκατέλον, Ἀσπρορομπόλα, Κορίθι, Μαυροστάφυλο, Μοσχόφλεγο, Μαυροδάφνη, Ἄλουπού, Μερτενίκος, Γυφτοκόριθο. Πρὸ ἐτῶν ἐφύτευσεν ὁ ρηθεὶς Μινώτος ἀρκετὰ κερκυραϊκὰ κλήματα παράγοντα λίαν μελανὰς σταφυλὰς καὶ ἐνεκα τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς καλοῦνται Κορφιάτης. Πολλὰς εἶδη σταφυλῶν λαμβάνουσι τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ πρώτου ὅστις αὐτὰς ἐφύτευσεν, ἢ ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς. Σημειωτέον ὅτι τὸ Γυφτοκόριθο λέγεται καὶ Κατσακούλια.

¹ Ch. Patin, *Thesaurus Numismatum a P. Mauroceno collectorum* 1684, σελ. 125.

² Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα Ζακύνθου, σελ. 168.

³ Κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα εἰς τὰ κτηματολόγια ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λέγεται *Ριμπόλα*, λέγεται ὅμως καὶ *Ρομπόλα*.

⁴ Μὲ τὸ κλῆμα τῆς ἀμπέλου ταύτης γίνονται τὰ στεφάνια τοῦ γάμου.

(Ἀκολουθεῖ)

Σπυρίδων δὲ Βιάζης

Ο ΤΟΛΣΤΟΗ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

(Συνέχεια και τέλος· ἴδε φυλ. Α').

Ὁ Τολστόη δὲν «συμμερίζεται τὴν ιδέαν τῆς προόδου» «εἶνε ἀπηλλαγμένος τῆς προλήψεως τῆς προόδου»· θυσιάζει αὐτὴν εἰς τὸν βωμὸν τῆς φιλανθρωπίας· ἀλλ' ἡ θυσία αὕτη δὲν ἔχει οὐδὲ τὸ προσὸν τῆς πρωτοτυπίας. Καὶ ἄλλους φιλανθρώπους παρήγαγον οἱ νεώτεροι χρόνοι πρὸ αὐτοῦ, μετ' ἐκτάκτου μὲν αὐταπαρνησίας καὶ δραστηριότητος ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων ἐργασθέντας ἀλλὰ περιφρονοῦντας καὶ καταδικάζοντας πάντας τοὺς πρὸς ἡμέρωσιν ἀγῶνας, οἵτινες δὲν βελτιοῦσιν ἀμέσως τοὺς ἀνθρώπους. Τὴν ἐπιστήμην καὶ τέχνην ἐκλαμβάνουσιν ὡς ἐκφράσεις φιλαύτου ἀπολαύσεως καὶ φιλαύτου ματαιοφροσύνης. Ὁ Pater Mathew, ὁ ἱρλανδὸς ἀπόστολος τῆς ἐγκρατείας, διεκήρυττεν ὅτι τὰς γνώσεις, τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν χειραφέτησιν ἐφοβεῖτο ὅσον καὶ τὰ οἰνοπνευματώδη ποτά.

Τὸ ζήτημα τῆς προόδου εἶνε ἐν τῶν σπουδαιοτάτων φιλοσοφικῶν προβλημάτων, ἡ δ' ἐξέτασις αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ ἐνσφηνωθῇ ἐνταῦθα, ἐν παιδαγωγικῇ μελέτῃ· ἀρκούμεθα μόνον νὰ ὑποδείξωμεν διὰ γενικῶν γραμμῶν τὰς δύο ἀντιθέτους περὶ αὐτοῦ δόξας.

Κατὰ τὴν μίαν, ἡ εὐδαιμονία τοῦ γένους καὶ τῶν ἀτόμων ἀυξάνεται δι' ἐργασίας ἐξυπηρετούσης τὸν πολιτισμὸν. Ὅσῳ μεγαλείτερα ὑλικά καὶ ἠθικά ἀγαθὰ παραχθῶσι, τόσῳ μεγαλείτερον κεφάλαιον διαχειρίζεται ἡ ἀνθρωπότης· ἡ ἄμεσος λοιπὸν ἀντίληψις, ἡ ἀπ' εὐθείας φιλανθρωπικὴ δρᾶσις εἶνε ἄσκοπος, ἀναγκαῖα δ' εἶνε ἡ ἐνεργὸς δρᾶσις ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ὑλικῆς καὶ ιδεώδους παραγωγῆς τῆς ἀνθρωπότητος.

Κατὰ τὴν ἑτέραν, ἡ φιλανθρωπικὴ δρᾶσις εἶνε τὸ πᾶν πολὺς πόνος καὶ δυστυχία πολλῇ βασανίζουν τὸν κόσμον καὶ τοῦτον, ἔχουν ἀνάγκην συντόνου βοηθείας, καὶ ἀπαιτοῦν ἄμεσον παραμυθίαν· τὸ τραῦμα χαίνει, αἱματηρόν, καὶ δὲν δύναται νὰ περιμένῃ, καὶ πρέπει νὰ ἐπιθεθῇ ἀμέσως. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, ὁ πολιτισμὸς εἶνε πολυτελῆ ὄνειρα, ἀνωφελῶς μαρμαίρουσαι χίμαιραι, ἀλλ' ὁ ἄρτος, ἀλλ' ἡ στέγη, ἀλλὰ τὸ ἰατρικόν, αὐτὰ εἶνε ἡ πραγματικότης.

Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης δύναται ν' ἀντιταχθῇ ὅτι ἡ τοιαύτη φιλανθρωπία ἡ ἀποπνίγουσα τὰς δυνάμεις καὶ ὁρμὰς τοῦ ἀνθρώπου, αἰ-

τινες ἔχουσι τὰ αὐτὰ τοῖλάχιστον δικαιώματα πρὸς τὴν πέψιν, εἶνε ἐναντία πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, στενεύει μέχρις ἀσφυξίας τὸν ἀνθρώπινον βίον, καθιστᾷ αὐτὸν ἐνδεῆ καὶ οἰκτρὸν. Ἡ ἀληθὴς φιλανθρωπία ὀφείλει νὰ κατανοῇ τὴν σημασίαν τῆς ἐλευθέρας ἀναπτύξεως τῆς ζωῆς καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὰς διαφόρους μορφὰς ὑφ' ἃς κινεῦνται καὶ ἐκδηλοῦνται αἱ ἀνθρώπινοι δυνάμεις. Ἄλλως τε μὴ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη δὲν ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς ὑλικῆς εὐημερίας τῆς ἀνθρωπότητος; Ἡ μεγαλουργὸς διάνοια, ἡ ἀσκητικὴ αὐταπαρνησία τοῦ ἐπιστήμονος καὶ τοῦ ἐφευρέτου μεταβάλλουν τοὺς ὅρους τῆς ἐργασίας, ἀνοίγουν νέους δρόμους εἰς τὴν ἀνθρωπίνην δραστηριότητα, ἐπιχέουν ἠδὺ βάλσαμον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συμφορὰν. Αἱ ἀνακαλύψεις τῶν ἀκεσιπόνων ναρκωτικῶν, ἡ τῆς ἀντισηπτικῆς μεθόδου τοῦ Λίστερ παραδείγματος χάριν, δὲν ἐπράυναν καὶ δὲν θὰ πρᾶύνωσι περισσότερον ἄλλως τῆς ἀνθρωπότητος παρ' ὅσον ὁ ἰβόλος μυριάδων ἐλεημόνων χειρῶν;

Ἄλλὰ καὶ κατὰ τῆς πρώτης θεωρίας ἐγείρονται ἀντιρρήσεις. Ἡ παραγωγὴ κεφαλαίου μόνον διὰ τὸ γένος δὲν ἀρκεῖ· τὸ σπουδαῖον εἶνε πῶς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ διανεμηθῇ εἰς τὰ μέλη τοῦ γένους. Ἄν κατὰ τὴν διανομὴν εὐρεθῶσιν ἄνθρωποι, ἀπερχόμενοι μὲ κενὰς τὰς χεῖρας, ἡ ἄμεσος βοήθεια καὶ ἡ ἄμεσος ἀντίληψις εἶνε ἀναγκαῖα. Ἄλλως δὲ ἡ ἀθλιότης καὶ ἡ δυστυχία δὲν γεννῶνται μόνον ἐκ τοῦ πλημμελοῦς ὀργανισμοῦ τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς φορᾶς τῆς Φύσεως ἀνεξαρτήτως πάσης ἀνθρωπίνης ἐπιδράσεως καὶ ἀνθρωπίνης θελήσεως· ὅσον καὶ ἂν ἐπεκταθῇ ὁ πολιτισμὸς, εἶνε ἀδύνατον νὰ καταστείλῃ τὸν ροῦν τῆς ἀθλιότητος· ἡ πηγὴ τῆς συμφορᾶς ἀναβρῦει ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου ὡς φυσικοῦ ὄντος.

Αἱ δύο αὗται θεωρίαι συνδέονται ἀναποσπάστως μετὰ τῶν δύο καταστάσεων, ἃς συνεπάγεται ὁ περὶ ὑπάρξεως ἀγὼν· ἐν τῷ βίῳ, ὡς ἐν τῷ πολέμῳ, ὑπάρχουσι νικηταὶ καὶ ἠττημένοι· ὑπάρχουσιν οἱ χωροῦντες ἐμπρός, ἐν θριάμβῳ, καὶ οἱ κεκμηκότες, καὶ οἱ τραυματῖαι, οἱ κείμενοι χαμαί, οἱ καταπατούμενοι ὑπὸ τῆς ὀρμῆς ἐμπρός στρατιᾶς καὶ συνθλιβόμενοι ὑπὸ τῶν βαρέων τροχῶν τῶν νικηφόρων τηλεδόλων. Ὁ βουδδισμὸς καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἔστρεψαν τὸ βλέμμα των ἀποκλειστικῶς πρὸς τοὺς πάσχοντας, τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην ἀρωγῆς· ἡ φιλοσοφία τῆς ἐξελίξεως ἀποκλειστικῶς πρὸς τοὺς ἀκμαίους, τοὺς ὀδεύοντας ἐπὶ τὰ πρόσω. Λεπτομερὲς ἔρευνα τοῦ ζητήματος θὰ μᾶς παρέσυρε μακράν· ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι τὰ δύο ταῦτα ιδεώδη τῆς φιλανθρωπίας εἶνε δυνατόν νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς ἄλληλα, ὅπως ἐπιτευχθῇ ἐπὶ τῆς

γῆς, ἐφ' ὅσον εἶνε δυνατόν, πραγματικὴ καὶ πλήρης προαγωγή τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας.

Ἄλλ' ὁ Τολστόη διὰ τοῦ ρωμαλέου του βραχίονος τὴν ἐτέραν τῶν θεωριῶν ἀρπάζων πλήττει δι' αὐτῆς, ὡς διὰ κριοῦ, βιαίως, ἀλλοφρόνως τὸ τεῖχος τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς προόδου· μεθ' ὅλην ὅμως τὴν ὁρμὴν τῆς ἐφόδου αὐτὸ οὐδὲ κλονεῖται, τόσον στερεὰ, κατεσκευασμένα διὰ τὴν αἰωνιότητα, εἶνε τὰ θεμέλιά του.

Ἐνῶ δὲ τὸν πόλεμον κηρύττει κατὰ τῶν προλήψεων, ἡ πανοπλία του μεθ' ἧς ἐπέρχεται κατ' αὐτῶν ἀποτελεῖται ἐκ προλήψεων. Ἰδοὺ πῶς χαρακτηρίζει τὴν καθεστῶσαν ἀγωγὴν: «Ἡ ἀγωγή εἶνε τάσις ἀτόμου τινὸς νὰ καταστήσῃ ἄλλο ὅποιον εἶνε αὐτὸ (ἡ τάσις τοῦ πένητος ὅπως σφετερισθῇ τὴν περιουσίαν τοῦ πλουσίου, ἡ ζηλοτυπία τοῦ γέροντος προσβλέποντος τὴν δροσερὰν καὶ ρωμαλέαν νεότητα, ζηλοτυπία ἀναχθεῖσα εἰς ἀρχὴν καὶ εἰς θεωρίαν· ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ἂν ὁ διδάσκαλος ἀναπτύσῃ τοιοῦτον ζῆλον ἐν τῇ ἀγωγῇ τοῦ παιδίου, πράττει τοῦτο, διότι εἰς τὸ βάθος τῆς τάσεως ταύτης ὑποκρύπτεται ζηλοτυπία κατὰ τῆς ἀγνότητος τοῦ παιδίου καὶ ἐπιθυμία νὰ τὸ ἴδῃ ὅμοιον πρὸς ἑαυτόν, τουτέστι μᾶλλον διεφθαρμένον.»

Ἡ κεφαλὴ του, ἡ μεγάλη κεφαλὴ ἡ παραγαγοῦσα τὸν Πόλεμον καὶ τὴν Εἰρήνην, εἶνε τόσον πλήρης τῆς προκαταλήψεώς του ὥστε ἄλλη ἰδέα δὲν δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ: «Ὁ διδάσκαλος προσπαθεῖ νὰ περιβάλῃ τὸν μαθητὴν διὰ φραγμοῦ, ὃν νὰ μὴ δύναται νὰ ὑπερβῶσιν αἱ ἐπιδράσεις τοῦ βίου. Πανταχοῦ ὑψοῦται περὶ τὸ σχολεῖον, εἶδος σινικοῦ τείχους, ἡ σοφία τοῦ βιβλίου».

Ἡ μομφὴ αὐτοῦ ὅτι ἐφ' ὅσον χωροῦμεν πρὸς τὸν πολιτισμὸν τὸ σχολεῖον ἀπομακρύνεται τοῦ βίου, δὲν εἶνε δικαία. Ἰσα ἴσα ἐν τῶν μεγαλύτερων κατορθωμάτων, ἐφ' ᾧ ἐναβρύνεται ἡ νεωτέρα παιδαγωγικὴ, εἶνε ἡ πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου, τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου προσαρμογὴ τῆς ἀγωγῆς· ὅ,τι λέγει ὡς νέον ὁ Τολστόη ἔχει ἤδη ἐπὶ αἰῶνας ἀναμασσηθῇ· τὸ ὀχύρωμα, τὸ ὅποιον προσπαθεῖ νὰ κυριεύσῃ εἶνε πρὸ πολλοῦ ἐγκαταλελειμμένον ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἡ δὲ σημαία ἦν προσπαθεῖ νὰ στήσῃ, μετὰ τόσου ἀγῶνος, κυματίζει ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐπὶ τοῦ νεωτέρου σχολεῖου. Ἀπὸ τοῦ 1524 ὁ Λούθηρος ἔρρηξε τὴν ἔντονον κραυγὴν, ἣτις ἰσχυρῶς ἀντήχησεν ἀνά τὴν Γερμανίαν «Die Schule soll nicht für die Schule, sondern fürs Leben erziehen». (Τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ παιδαγωγῇ ὄχι διὰ τὸ σχολεῖον ἀλλὰ διὰ τὸν βίον). Ὁ δὲ Ρουσσώ διὰ τῆς πυρώδους εὐγλωττίας του καὶ οἱ Φιλανθρωπικοὶ

διὰ τῶν διδακτικῶν πειραμάτων των ἤνοιξαν ἀναπεπταμένας τὰς θύρας τοῦ σχολεῖου εἰς τὸν βίον.

Ὁ Τολστόη ἀφορμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς «ὅτι ἡ σοβαρὰ ἐκπαίδευσις ἀποκτάται ὄχι διὰ τοῦ σχολεῖου ἀλλὰ διὰ τῆς ζωῆς», ἀντιτάσσει εἰς τὰ ἀνίσχυρα μαθήματα, καὶ εἰς τὰς ἀγόνους σπουδὰς τοῦ κυρίως σχολεῖου, τὴν αὐτόματον σχολήν, τὴν τῶν ὁδῶν, τῶν θεάτρων, τῶν ἐφημερίδων.

Ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι ζητεῖ τὴν πρόρριζον κατάργησιν τῶν σχολείων. Ὅχι! θέλει μὲν τὴν κατάργησιν αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον τῶν ἐπισήμων· ἀντ' αὐτῶν δὲ ὄνειροπολεῖ σχολεῖα, ὡς ἐκείνο, ὅπερ αὐτὸς συνέστησεν ἐν Γιασνάγια-Πολιάνα, ἄνευ κανονισμοῦ, ἄνευ προγράμματος, ἄνευ πειθαρχίας.

«Ἐκαστος κάθεται ὅπου θέλει, ἐπὶ τῶν θρανίων, ἐπὶ τῶν γραφείων, χαμαί, ἐπὶ τῆς ἐξεχούσης σανίδος τῶν παραθύρων. Οἱ ἐκ τοῦ χωρίου φίλοι τοποθετοῦνται πάντοτε πλησίον ἀλλήλων. Ὅταν τις ἐξ αὐτῶν ἐκλέξῃ γωνίαν τινά, ὅλοι οἱ σύντροφοὶ του ὠθοῦντες, ὀλισθαίνοντες ὑπὸ τὰ θρανία ἔρχονται καὶ κάθονται ὁ εἰς πλησίον τοῦ ἄλλου.... Ὅταν ὁ διδάσκαλος ἔλθῃ εἰς τὸ πρῶτον μάθημα, ὅλοι οἱ μαθηταὶ περιτριγυρίζουν αὐτὸν πέριξ τοῦ μαυροπίνακος ἢ ἐπὶ τῶν θρανίων. Ἄλλοι εἶνε πλαγιασμένοι, ἄλλοι κάθονται ἐπὶ τοῦ γραφείου τῶν θρανίων περὶ τὸν διδάσκαλον».

Διδακτικὸν διάγραμμα, προδιαγεγραμμένον σχέδιον, μέθοδος, σύστημα, ἐμπνέουσιν ἀκατανίκητον ἀποστροφὴν εἰς τὸν Τολστόη. «Οὐδεὶς τῶν μαθητῶν φέρεται μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸ σχολεῖον, οὔτε βιβλίον, οὔτε τετράδιον. Καὶ ὄχι μόνον εἰς τὰς χεῖράς των δὲν φέρουσι τίποτε, ἀλλ' οὐδ' ἐντὸς τῆς κεφαλῆς των ἔχουσι τι νὰ φέρωσι. Δὲν ὑπάρχει μάθημα. Ὅ,τι χθὲς ἐδιδάχθη ὁ μαθητῆς δὲν εἶνε ὑποχρεωμένος ν' ἀπασχολῇ μὲ αὐτὸ σήμερον τὴν κεφαλὴν του».

Ἐκ τοῦ χάους καὶ τῆς συγχύσεως, διὰ μόνης τῆς ἐνεργείας τῶν φυσικῶν δυνάμεων, θὰ παραχθῇ πλήρης τάξις ὅπως ἐν τῷ κόσμῳ τῶν Ἐπικουρείων ἡ κοσμικὴ τάξις ἀπορρέει ἐκ τῆς τύχης, ἐκ τῆς μηχανικῆς συναρμογῆς τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης, ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου τελεολογικοῦ λόγου.

«Τὸ σχολεῖον (τὸ ἰδικόν του) ἀνεπτύχθη ἐλευθέρως διὰ μόνης τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀρχῶν, αἵτινες ἐτέθησαν καὶ ὑπὸ τῶν διδασκάλων καὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Μεθ' ὅλην τὴν ἐξουσίαν τοῦ διδασκάλου ὁ μαθητῆς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ μὴ φοιτᾷ εἰς τὸ σχολεῖον ἢ καὶ φοιτῶν νὰ μὴ ἀκούῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ διδασκάλου..... «Κατὰ τὴν γνώμην

μου ἢ ἐξωτερικὴ αὐτὴ ἀταξία εἶνε ὠφέλιμος, ἀπαραίτητος, ὅσον παράξενος, ὅσον ὀχληρὰ καὶ ἂν φαίνεται εἰς τὸν διδάσκαλον. Πρῶτον ἡ ἀταξία αὕτη, ἢ ἐλευθέρᾳ τάξει, φαίνεται εἰς ἡμᾶς φοβερά, διότι εἴμεθα συνειθισμένοι εἰς ἄλλο, ὅπως διάφορον σύστημα, καθ' ὃ καὶ ἡμεῖς ἀνετράφημεν. Δεύτερον ἐν τούτῳ ὡς καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις ἢ χρῆσις τῆς βίας στηρίζεται εἰς ἐρμηνεῖαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀλόγιστον καὶ ἀσεβῆ. Νομίζομεν ὅτι οὐδὲν πλὴν τῆς βίας δύναται νὰ περιορίσῃ τὴν ἀταξίαν, ἐν ᾗ ἀρκεῖ νὰ περιμείνωμεν ὀλίγον καὶ θὰ ἴδωμεν αὐτὴν νὰ καταπαύσῃ ἀφ' ἐαυτῆς καὶ νὰ μεταβληθῇ εἰς πολὺ καλλιτέραν καὶ σταθερωτέραν ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν ἡμεῖς διὰ τῆς βίας ἠθέλομεν ν' ἀποκαταστήσωμεν».

Ἄντιθέτως δὲ πρὸς τὰς ὑγιεῖς νεωτέρας ἀρχὰς τὰς παραδεχομένας τὸ σχολεῖον πρὸ παντὸς παιδαγωγεῖον, ἤθους μορφωτήριον, καὶ ὄχι ἀπλῶς διδασκῆριον, ἐργαστάσιον γνώσεων στρωνυσῶν τὸν ἐπάνω ὄρρον, ὅστις εἰς οὐδεμίαν εὐρίσκεται συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ κατωτέρου, γνώσεων αἰτινες οὐδόλως ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς καρδίας, ἐπὶ τοῦ χαρακτήρος, ἐπὶ τῆς βουλήσεως, ἀντιθέτως πρὸς τὴν θεμελιώδη ιδέαν τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς περὶ τοῦ σχολείου, ὃ Τολστόη ἀποφαίνεται: «εἶμαι πεπεισμένος ὅτι τὸ σχολεῖον δὲν πρέπει νὰ ἐπεμβαίνει εἰς τὴν ἀνατροφὴν, ἣτις εἶνε κύριον ἔργον τῆς οἰκογενείας· ὅτι τὸ σχολεῖον δὲν πρέπει μῆτε νὰ τιμωρῇ, μῆτε ν' ἀμείβῃ, διότι δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦτο, ὅτι ἡ ἀρίστη παιδονομία καὶ διοίκησις αὐτοῦ εἶνε ν' ἀφίγη εἰς τοὺς μαθητὰς ἀπόλυτον ἐλευθερίαν νὰ μανθάνωσι καὶ νὰ συμβιβάζωνται μετὰ τῶν ὡς φαίνεται εἰς αὐτοὺς καλλίτερον. Εἶμαι πεπεισμένος περὶ τούτου, καὶ ὅμως αἱ ἀρχαῖαι ἐξεῖς τῶν ἐκπαιδευτηρίων διαμένουσι τόσον ἰσχυρὰ ἐν ἡμῖν ὥστε ἐν τῷ σχολείῳ τῆς Γλασκῆς Πολιάνας πολλάκις ἀκόμη παραβαίνομεν τὸν κανόνα τοῦτον.»

Ἡ ἀναρχία, ἣτις ἐμπνέει τὸ ἐκπαιδευτικὸν ὡς καὶ τὸ κοινωνικὸν σύστημα τοῦ Τολστόη (ἂν δύναται νὰ ὀνομασθῇ σύστημα ἢ ἄρνησις παντὸς συστήματος) οὐδαμῶς ἐκφαίνεται τόσον χαρακτηριστικῶς ὅσον ἐν τῷ ἀκολούθῳ ἐπεισοδίῳ.

Εἰς μαθητῆς εἶχε κλέψῃ λουγδονικὴν λάγνηνον ἐκ τοῦ μουσείου τῆς φυσικῆς τοῦ σχολείου. Ὅτε ἀνεκαλύφθη, ὃ ὄρισμός τῆς ποινῆς ἀνετίθη εἰς τοὺς συμμαθητὰς του. Οἱ μὲν ὄρισαν τὴν μαστίγωσιν, ζητοῦντες αὐτοὶ νὰ μαστιγώσωσι τὸν ἔνοχον, ἄλλοι προέτειναν νὰ ἐπικολλήσωσι πινακίδα μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν κλέπτῃς. Ἐξετελέσθη ἡ δευτέρα τιμωρία. Ἄλλὰ μετὰ τινὰς ἡμέρας τὸ παιδίον ἐκλεψε ἐῖκοσι καπίκια ἐκ τοῦ

δωματίου τοῦ διδασκάλου, καὶ συνελήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ. Ἄς ἀκούσωμεν τῶρα τὸν Τολστόη :

«Προσέγραψαν πάλιν τὴν ἀτιμωτικὴν ἐπιγραφὴν· ἐγὼ ἐνουθέτησα τὸν μαθητὴν, ὅπως κάμνουν οἱ διδάσκαλοι· ἐν παιδίον φλύαρον εὐρισκόμενον ἐκεῖ ἤρχισεν ἐπίσης νὰ νουθετῇ, ἐπαναλαμβάνον λόγους, τοὺς ὁποῖους θὰ ἤκουσε βέβαια ἀπὸ τὸν πατέρα του, ὅστις ἦτο θυρωρός.

«— Ἐκλεψε μιά, ἐκλεψε δύο, ἔλεγε μετὰ φωνὴν σοβαρὰν· θ' ἀποκτήσῃ πλεῖα τὴν συνήθειαν!...

«Τοῦτο μὲ ἠρέθισεν. Ἦσθάνομην ὀργὴν κατὰ τοῦ νουθετοῦντος. Παρετήρησα τὴν μορφήν τοῦ τιμωρουμένου. Βλέπων αὐτὴν ὠχρότεραν, ἀλγεινότεραν, ἀγριωτέραν, ἐνθυμήθη, ἀγνωῶ διατί, τοὺς δεσμώτας, καὶ τόσον ἰσχυρὰ ἐξηγγέρθη ἐν ἐμοὶ ἢ συνειδητὸς μου διὰ τὴν ὑβριστικὴν ταύτην διαγωγὴν μας, ὥστε ἀπέσπασα τὴν ἐπιγραφὴν καὶ εἶπα εἰς τὸν ἔνοχον νὰ ὑπάγῃ ὅπου θέλει.

«Διφροντίζω ἠσθάνομην βαθύτατα ὅτι οὐδὲν δικαίωμα εἶχον νὰ βασανίζω τὸ ἀτυχεῖς ἐκεῖνο παιδίον... Τὸ παιδίον ἐκλεψε καὶ ἐγὼ ἐπιρράπτω ἐπ' αὐτοῦ πινακίδα μετὰ τὴν λέξιν κλέπτῃς!... Πρὸς τί; Διὰ νὰ τὸ τιμωρῶ διὰ τῆς κατασχύνης· θὰ εἶπῃ τις. Ἄλλ' εἶνε βέβαιος ὅτι ἡ κατασχύνη καταστρέφει τὴν πρὸς τὸ κλέπτειν τάσιν;

«Ἄς ἀφήσωμεν εἰς τὸν κόσμον τὸν λεγόμενον πρακτικόν, εἰς τὸν κόσμον τῶν Παλμερστώνων καὶ τῶν Κάιν, εἰς τὸν κόσμον, ὅστις θεωρεῖ λογικὸν ὄχι ὅ,τι εἶνε λογικόν, ἀλλ' ὅ,τι εἶνε πραγματικόν, ἄς ἀφήσωμεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ν' ἀντιποιῶνται τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον τοῦ τιμωρεῖν. Ὁ ἡμέτερος παιδικὸς κόσμος, ὄντων ἀπλῶν καὶ ἐλευθέρων, πρέπει νὰ μείνῃ καθαρὸς ἀπὸ τοῦ ψεύδους, ἀπὸ τῆς ἐνόχου πίστεως εἰς τὴν νομιμότητα τῆς ποινῆς, ἐξ ἧς θὰ προέκυπτεν ἡ πεποιθήσις ὅτι ἡ ἐκδίκησις εἶνε δικαία ἀφ' οὗ τὴν ὀνομάσωμεν ποινήν.»

Ὁ Τολστόη ἐν τῇ μέτῃ τῆς ἐλευθερίας, ἀτίθασσος πρὸς πᾶν κύρος, ἀρνεῖται διαρρήδην εἰς τὸ Κράτος τὸ δικαίωμα τῆς παρεμβάσεως εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νέας γενεᾶς. Ἄλλ' ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη δὲν συμφωνεῖ μετ' αὐτοῦ.

Τὸ δικαίωμα τῆς οἰκογενείας ἀνεγνωρίσθη πλέον περιφανῶς, αἱ δ' ἐπ' αὐτῆς ἀξιώσεις τοῦ Κράτους δὲν διαμφισβητοῦσι τὸ δικαίωμα τοῦτο· ἀλλὰ τὸ Κράτος ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐποπτεῦν τὴν οἰκογένειαν, τὸ δὲ δικαίωμα τοῦτο ἐκπηγάζει ἐνθεν μὲν ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ τοῦ προστατεύειν τοὺς ἀσθεεῖς, ἐνθεν δὲ διότι τὸ μέλος τῆς οἰκογενείας εἶνε συγχρόνως καὶ μέλος τοῦ Κράτους. Εἰς τὰς ταπεινὰς βαθμίδας

τοῦ πολιτισμοῦ ὁ πατήρ εἶχεν ἀπόλυτον δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τοῦ τέκνου, ἠδύνατο νὰ τὸ πωλήσῃ ἢ τὸ φονεύσῃ, ἀνεξελέγκτως. Ἄλλὰ τὸ Κράτος ὑπερασπίζει τὸ πρὸς ὑπαρξίν δικαίωμα τοῦ ἀγεννήτου ἢ νεογεννήτου παιδίου καὶ δὲν ἐπιτρέπει εἰς οὐδένα νὰ θεωρήσῃ ἄλλο ἄτομον ἢ περιττὸν ἢ ἀνίκανον εἰς τὸ νὰ ζήσῃ. Ἐχει ὁμοίως τὸ δικαίωμα τοῦ ἐφορᾶν τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν τῶν παιδίων, διότι, ἄλλως, τὸ παιδίον, ἀνδρωθέν, δὲν θὰ καταστῇ ἰκανὸν νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ ὡς πολίτου. Ἄν ὁ γονεὺς δὲν θέλῃ νὰ στείλῃ τὸ τέκνον του εἰς τὸ σχολεῖον, ἀξιῶν νὰ βοηθῇ αὐτὸν εἰς τὸ ἔργον του, τὸ Κράτος ὑπερασπίζεται τὸ παιδίον κατὰ τοῦ γεννητοροῦ· καὶ ἂν φροντίζῃ ὁ γονεὺς, πάλιν τὸ Κράτος μεριμνᾷ περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν δοθησομένων εἰς τὸν μέλλοντα πολίτην γνώσεων.

Ὁ δυσχυριζόμενος ὅτι τὸ Κράτος καταπατεῖ τὸ δικαίωμα τῆς οἰκογενείας, ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ, κατ' ἀνάγκην, ὅτι τὸ παιδίον δὲν ἔχει κανὲν δικαίωμα, δυνάμενον νὰ παραβλαφθῇ ἐξ ἀμαθείας ἢ ἀδιαφορίας ἢ ἰδιοτελείας τῶν γονέων. Ἡ πείρα ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἔλεγχος οὗτος οὐδαμῶς εἶνε περιττός· εἶνε δ' ἀναντίρρητον ὅτι κεῖται ἐν τῇ περιοχῇ τῶν καθηκόντων τοῦ Κράτους· ἡ μεγαλειτέρα κοινωνία—τὸ Κράτος—παρεμβαίνει, ἂν ἡ μικροτέρα—ἡ οἰκογένεια—δὲν ἐκπληροῖ τὸ ἔργον τῆς· παρεμβαίνει χάριν τοῦ δικαίωματος τοῦ τέκνου.

Ἄλλὰ κατὰ τὸν Τολστόη μόνος ὁ λαὸς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς διοργανώσεως τῶν σχολείων του· αὐτὸς μόνος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ τοὺς διδασκάλους του, νὰ τοὺς πληρώσῃ διὰ τὸν κόπον των ὅπως αὐτὸς θέλει, νὰ τοὺς μισθώσῃ δι' ἓνα ἢ περισσοτέρους μῆνας. Τὸ Κράτος ἐπιβάλλει ὡς σχολεῖα οἰκίας λιθίνας καὶ δαπανηράς· ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν θέλει· πρέπει ν' ἀφεθῇ ἐλεύθερος νὰ ἰδρύσῃ τὸ αὐτόνομον σχολεῖόν του ὅπου τῷ ἀρέσκει· ἐντὸς καπηλείου, ἐντὸς σιτοβολῶνος· ἢ διδασκαλία ἄς γίνεταί ἐντὸς ὄρνιθῶνος, ἀδιάφορον, ἀρκεῖ νὰ γίνεταί καλή.

Ἄλλ' ἄρα γε τὰ μέσα τῆς στρατολογίας τῶν διδασκάλων τὰ ὑπὸ τοῦ Τολστόη προτεινόμενα εἶνε τοιαῦτα ὥστε ν' ἀποτελέσωσιν ἐγγύησιν περὶ τῆς ποιότητος τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ποιότητος τῶν διδασκόντων; Τὸ ἀκατανίκητον μῖσός του κατὰ πάσης τάξεως ἐξάπτει αὐτὸν καὶ κατὰ τῶν διδασκαλείων, ὅπου καλλιεργεῖται τὸ μίσημα τῆς μεθόδου. Τὰ καταγῶγια ταῦτα τῆς στρεβλώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ἤθους αἱ βαστίλαι αὐταὶ τῆς διανοητικῆς τυραννίας πρέπει νὰ κατεδαφισθῶσι. Διὰ τὴν διδασκαλίαν, ὡς αὐτὸς τὴν ἐννοεῖ, δὲν χρειάζεται προπαρασκευή· ὁ πρῶτος τυχὼν ἀρκεῖ· κεῖς κανδυλανάπτῃς, εἰς ἀφεθείς

στρατιώτης, εἰς διαβάτης οἶος δῆποτε· ἀρκεῖ νὰ ἤξεύρῃ ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν καὶ νὰ μὴ παρουσιάξῃ τι ὑποπτον» καὶ ὁ ἄγνωστος θὰ συμφωνηθῇ τόσα τὸν μῆνα.

Ἡ κατὰ τῆς διοργανώσεως ἀπέχθεια, τὸ κατὰ τῆς τάξεως πείσμα παραφέρουν πολὺ μακρὰν τὸν ρῶσσον μεταρρυθμιστὴν μετ' ἀνησυχίας δὲ δύναται τις νὰ ἐρωτήσῃ τί θὰ εἶνε τὰ σχολεῖα ταῦτα τῶν χωρίων παραδεδομένα εἰς ἀγνώστους διαβάτας, παραδεδομένα εἰς τὴν τύχην, ἐκτεθειμένα νὰ πέσωσιν εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς ἀνηθικότητος.

Πόσον εἰλικρινῆς εἶνε ὁμολογῶν ὅτι εἶνε «ἀπηλλαγμένος τῆς προλήψεως τῆς προόδου!» διὰ τοῦ σχολικοῦ συστήματος τοῦ Τολστόη, στρεφόμεθα αἰῶνας ὀπίσω, ὀπίσω πρὸς τὴν βαρβαρότητα. Οὐδεμία ἐγγύησις περὶ τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς. Οὐδεμία ἐνότης. Ἐκαστος διδάσκαλος θὰ διδάσκη κατὰ βούλησιν ἢ μᾶλλον κατὰ τὴν βούλησιν τῶν γονέων τῶν μαθητῶν, τῶν ὁποίων ἢ θέλησις—θὰ ἔλεγον αἱ ἰδιοτροπίαι ἂν ἦτο δυνατὸν ὁ ἀναμάρτητος λαός, ὁ ὑπέροχος καὶ σεβαστὸς λαὸς τοῦ Τολστόη νὰ ἔχῃ ἰδιοτροπίας—θ' ἀντικαταστήσῃ πάντα ἐπιστημονικὸν κανόνα ἀπορρέοντα ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, θ' ἀντικαταστήσῃ τὴν διὰ τῶν αἰῶνων οὐχὶ τυχαίως ὡς γήλοφον ἐκ παντοίων ἐκριπτομένων σαρωμάτων σωρευθεῖσαν, ἀλλὰ συστηματικῶς, σκοπίμως, μετ' ὑπομονῆς, ὡς στερεὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς κτίριον ἀνεγερθεῖσαν, πείραν.

Μία τῶν πολλῶν ἀντιφάσεων τοῦ Τολστόη εἶνε ὅτι ἐν ᾧ θεωρεῖ τὴν πείραν ὡς τὴν ἀσφαλεστάτην μέθοδον καὶ ἐπιχειρεῖ πειράματα, ὡς διὰ τὴν ἀνάγνωσιν, ἐπὶ παραδείγματι, πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς τελειότερας μεθόδου, περιφρονεῖ τῶν ἄλλων τὰ πειράματα, ἀρνεῖται τῶν ἄλλων τὴν πείραν· καὶ φρονεῖ ὅτι ἀρχίζει αὐτὸς ἐκ νέου τὸ ἔργον τῆς διδακτικῆς. Ἄλλ' ἡ παιδαγωγικὴ *instauratio magna* αὐτοῦ δὲν θὰ γείνη ρηξικέλευθος ὡς ἡ τοῦ Βάκωνος, ἥτις ἐζήτει τὴν κατακρήμνισιν τῶν τεσσάρων «εἰδώλων» καὶ ἰδίως τῶν ἐπικινδυνωτάτων *idola theatri*, τουτέστι τῶν ἰδεῶν τῶν ἐπὶ τοῦ κύρους τῆς παραδόσεως μόνον στηριζομένων, νοσηρῶν ἀναθυμιάσεων ἐκ τῶν σελίδων τῶν βιβλίων ἀνερχομένων, καὶ ἀπορροφωμένων παθητικῶς ὑπὸ τῶν ἐγκεφάλων. Τὸ παιδαγωγικὸν ἔργον τοῦ Τολστόη, καίπερ πρὸ τριακονταετίας δημοσιευθέν, οὐδὲως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης· βραδύτατα, μάλιστα πρὸ τεσσάρων πέντε ἐτῶν εἰσῆλθεν ἐν μεταφράσει εἰς Γαλλίαν, καὶ τοῦτο διότι προεπορεύθησαν τὰ φιλολογικὰ αὐτοῦ ἀριστουργήματα, τὰ ἐπενεγκόντα ἐκρήξεις θαυμασμοῦ, καὶ ἐλύσαντα τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς πᾶσαν ἐκδήλωσιν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἔστω καὶ παραδοξολογία. Οὐδ'

ἐντὸς τῆς Ρωσσίας οὐδ' ἐκτὸς αὐτῆς μετέβαλον τίποτε, αἱ παιδαγωγικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Τολστόη. Ποῦ εἶνε ὁ κλονισμὸς ὃν ἐπήνεγκε, τὸν παρελθόντα αἰῶνα, ὁ Ρουσσὸς διὰ τοῦ Αἰμιλίου του; Ὁ μέγιστος τῶν νεωτέρων φιλοσόφων Κάντ, ὁ ἐπὶ δεκαετηρίδας μετ' ἀδιαταράκτου τάξεως τὴν αὐτὴν ὥραν καθ' ἐκάστην ἐγειρόμενος τῆς κλίνης, καπνίζων τὴν καπνοσύριγγά του, πίνων τὸν καφέν του, συγγράφων, διδάσκων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, κάμνων τὸν περίπατόν του, καὶ διὰ τοῦτο χρησιμεύων εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Κενιξβέργης ὡς χρονόμετρον — διότι ἦτο ἐπίσης ἀκριβὴς εἰς τὰς κινήσεις του ὡς τὸ ἐπὶ τοῦ κωδωνοστασίου ὠρολόγιον — ἀπαξ μόνον εἰς τὴν ζωὴν του, δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, δὲν ἐφάνη τὴν ὀρισμένην τοῦ περιπάτου ὥραν· εἶχε δεσμεύσῃ αὐτόν, τὸ ἔργον τοῦ Ρουσσώ, τὸ ὁποῖον βραδύτερον ὁ Γκαῖτε ἀπεκάλεσε *das Naturevangelium der Erziehung*. Ἐν Γαλλίᾳ τὸ Παρλαμέντον συνεδρίαζε διὰ τὸ φοβερὸν ἔργον καὶ κατεδίκαζεν αὐτὸ εἰς τὴν διὰ τοῦ πυρὸς ἐξόντωσιν, ἐν ᾧ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Παρισίων ἐξεσφενδύνα αὐτό, ὡς νὰ μὴ ἤρκει τὸ ἐπὶ τῆς γῆς πῦρ, εἰς τὸ πῦρ τῆς κολάσεως. Τὸ ἔργον τοῦ Τολστόη οὔτε τοιούτων θριάμβων ἤξιώθη, οὔτε τοιούτων ἐκδικήσεων.

Ἄλλ' ἂν αἱ θεωρητικαὶ αὐτοῦ ἀπόπειραι εἶνε φαντασιοπληξίαι, ὅχι ὀλίγαι τῶν ἐπὶ μέρει αὐτοῦ παρατηρήσεων εἶνε ἀκριβεῖς, καὶ ὅχι ὀλίγαι τῶν μομφῶν αὐτοῦ δίκαιαι.

Ἡ χλεύη του καταδιώκει ἰδίως τὴν γερμανικὴν παιδαγωγικὴν· ἡ δὲ κατ' αὐτῆς ὀργή του εἶνε ἐνίοτε διασκεδαστικωτάτη. «Εὐθύς ὡς οἱ γονεῖς, ἡ ἀπλῶς ὀρθοφρονούντες ἄνθρωποι, ἀσχολούμενοι περὶ τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐκφράσωσιν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἀξίας τῶν μέσων τούτων, τοῖς λέγουν: Καὶ ὁ περίφημος Πεσταλότσης, καὶ ὁ Δένζελ, καὶ ὁ Βάιτς, καὶ ἡ μεθοδική, καὶ ἡ διδακτικὴ, ἡ συγκέντρωσις;

«Καὶ οἱ γονεῖς ὑφῴσι τὰς χεῖρας πρὸς οὐρανὸν λέγοντες:

— Ὡ, ὁ θεὸς νὰ τοὺς εὐλογῇ· αὐτοὶ ξεύρουν καλλίτερα!

Δὲν συγχωρεῖ εἰς τὰς γερμανικὰς μεθόδους ὅτι δαπανῶσι πολὺν χρόνον ὅπως διδάξωσιν εἰς τὰ παιδιά πράγματα γνωστὰ ἤδη εἰς αὐτά.

«Τὸ πρῶτον καταφανέστατον πρᾶγμα εἶνε ὅτι τὰ πράγματα ταῦτα ἀποστεινόνται εἰς φανταστικά παιδιά, εἰς παιδιά ὅμοια τῶν ὁποίων, ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν εἶδα, εἰς ὅλην τὴν ρωσικὴν αὐτοκρατορίαν... Παιδιά μικρότερα τῶν δύο ἐτῶν ἠξεύρουν αὐτὰ τὰ πράγματα... Ἴσως παιδιά Ὀτεντότων, ἡ Νέγκρων, ἴσως μερικοὶ γερμανόπαιδες ἤμποροῦν ν' ἀγνοοῦν ὅσα τοὺς διδάσκου εἰς τὰς συνδιαλέξεις ταύτας· ἀλλὰ τὰ παιδιά τῶν ρώσων, ἐξαιρέσει τῶν ἡλιθίων, ἠξεύρουν ὅλα, ἅμα τῇ εἰσόδῳ των εἰς

τὸ σχολεῖον τί σημαίνει κάτω, ὑψηλά, τί εἶνε θρανίον καὶ τί τράπεζα».

Ἐχει δίκαιον κηρυττόμενος ὑπὲρ τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἰδιοφυΐας τῶν μαθητῶν, φοβούμενος τὴν ὑπὸ τοῦ σχολείου διαστραφὴν τῆς πρωτοτυπίας τοῦ χαρακτῆρος, τὴν ἐξάπλωσιν πάντων ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ Προκρούστου, ἣτις λέγεται ὁμοιομορφία. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα εἶνε ἐξηγητημένον. Ἡ κατὰ τῆς *Chablonisirung*, τουτέστι τῆς ὁμοιομορφίας τῆς ἀγωγῆς, τῆς ἀποτηξέως ὄλων τῶν ψυχῶν εἰς ἓνα τύπον σφοδρὰ ἐπιθεσις τῆς παιδαγωγικῆς εἶνε πολὺ παλαιότερα τῶν βιβλίων τοῦ Τολστόη.

Ἐν τῷ συνόλῳ, τὸ σύστημα αὐτοῦ εἶνε ὄχι μόνον ἀυθαίρετον ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον νὰ πραγματοποιηθῇ· εἰκονοκλάστης τοῦ κύρους τῆς διανοήσεως καὶ τῆς μακρᾶς τῶν αἰῶνων πείρας τῆς συμπυκνωθείσης εἰς ἐπιστημονικὴν θεωρίαν, ὡς μόνον εἰδῶλον πρὸ τοῦ ὁποίου γονυπετεῖ εὐσεβάστως ἀνιδρῦει τὸ λαϊκὸν ὀρμέμφυτον. Καὶ ἐν τούτοις ὁ λαὸς οὗτος, οὐ ἡ κρίσις εἶνε ἀλάθητος καὶ ἀνέκκλητος εὐρίσκειται ἐν τῇ σκοτίᾳ, οἱ ὀφθαλμοὶ του δὲν βλέπουσιν, ἔχει ἀνάγκην παιδεύσεως ὡς αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ μὲ πόνον ἀόπως τὸ ἀποξηρανθὲν χόρτον ἔχη ἀνάγκην ὀλίγου ὕδατος· ἀὸ λαὸς ἀγνοεῖ τὰς ἀνάγκας του, ὅλοι τὰς ἀγνοοῦν· αἱ ἀνάγκαι τοῦ λαοῦ εἶνε καὶ θὰ μένουσιν ἄγνωστοι».

Διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἀγωγῆς — διότι ἡ παιδαγωγικὴ αὐτοῦ εἶνε κατάργησις τῆς ἀγωγῆς — ζητεῖ νὰ κρημνίσῃ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὸ ἄγνωστον, ν' ἀφήσῃ ἐλεύθερα τὰ σκοτεινὰ ὀρμέμφυτα τοῦ ἀνθρώπου, ν' ἀπολύσῃ ἀγνώστους δυνάμεις...

Παράδοξος ὄντως παρασκευὴ πρὸς τὸν διωργανωμένον, τὸν νόμιμον βίον τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν, ἡ σχολικὴ ἀναρχία ἦν ἀνακηρύττει. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὄνειροπολεῖ ὁμοίως κοινωνίαν ἄνευ δικαστῶν, ἄνευ φυλακῶν, ἄνευ στρατῶν, σχεδὸν ἄνευ νόμων. Ἄλλ' ἀκόμη ἀπέχομεν πολὺ τοῦ ὀνείρου τούτου· ἡ δ' ἀνθρωπότης δὲν θὰ ἴδῃ τόσον ταχέως ἀνατέλλουσαν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐκ τοῦ ἀναρχικοῦ σχολείου θὰ ἐκπηδήσῃ κοινωνία ἄνευ νόμων.

Ὁ Τουργγένιεφ, μικρὸν πρὶν κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔγραψε πρὸς τὸν Τολστόη διὰ χεῖρὸς τρεμούσης, ὡς ἀποχαιρετισμὸν, μίαν παράκλησιν, θερμὴν παράκλησιν θνήσκοντος «Φίλε μου, εἶμαι ἐπὶ τῆς ἐπιθανάτου κλίνης· δὲν θὰ ἰατρευθῶ· σοῦ γράφω ἐπίτηδες διὰ νὰ σου εἶπω πόσον εὐτυχὴς ὑπῆρξα διότι ἤμην σύγχρονός σου καὶ νὰ σου ἐκφράσω τὴν τελευταίαν, τὴν ἐντονὸν παράκλησίν μου: «ἐπίστρεψε εἰς τὰς φιλολογικὰς ἐργασίας!» Τὴν γραφίδα πίπτουσιν ἐκ τῶν χειρῶν του ἠθέλησε νὰ δώσῃ εἰς χεῖρας ἐπαξίας· ἀλλ' ἡ παράκλησις ἐκείνη ἐνεῖχε καὶ ὑπολαν-

θάνον τι παράπονον κατὰ τοῦ μυστικισμοῦ, ὅστις ὡς αἰθάλη ἐμαύρισε τὸ φωτεινὸν καὶ ἀκτινοβολοῦν πνεῦμα τὸ παραγαγὸν τὴν «Ἄνναν Καρένιν» (ὡς καὶ ἄλλων μεγάλων πνευμάτων, περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου των, τοῦ Σχέλλιγκ, τοῦ Αὐγούστου Κόντ) καὶ ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὸν τ' ἀσθενικὰ ταῦτα κοινωνικὰ ὄνειροπολήματα. «Ἐπίστρεψε εἰς τὰς φιλολογικὰς ἐργασίας!» Αὐτὸ τὸ παράπονον ἐκφράζει καὶ ὁ φίλος καὶ θερμὸς θαυμαστής τοῦ Τολστόη Μελχιὸρ δὲ Βογκέ εἰς τὸ θαυμάσιον περὶ ρωσικοῦ μυθιστορήματος ἔργου του: «Ἄς μοι συγχωρήσῃ ὁ ἐπιφανὴς μυθιστοριογράφος. Ἡξεύρω ὅτι θὰ ἐπροτίμα νὰ μ' ἔβλεπεν ἐπαινοῦντα τὸ εὐαγγέλιόν του καὶ ἐξευτελίζοντα τὰ μυθιστορήματά του· ἀλλὰ δὲν δύναμαι· μετὰ πάθους θαυμάζω αὐτὰ, τόσῳ δὲ μᾶλλον μέμφομαι τὴν θεωρίαν του καθόσον μὲ ἀποστερεῖ ἀριστουργημάτων».

Τοῦτο τὸ παράπονον, ἡ μομφὴ αὕτη ἀνέρχεται ἰδίως εἰς τὰ χεῖλη τοῦ ἐξετάζοντος τὸν Τολστόη ὡς παιδαγωγόν.

Ἄρ. Π. Κουρτίδης

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ¹

83.

ἄλλα λέει (ἢ πάσχ') ὁ γαῖδαρος
κι' ἄλλα τὸν εὐρίσκουν

84.

καὶ ἄλλα λογαριάζ' ὁ ζευγάς
κι' ἄλλα τὸ ζευγάρι (Κρήτης)

85.

καὶ ἄλλα λογαριάζ' ὁ Κοσμᾶς
κι' ἄλλα ὁ κόσμος (Ἡπείρου)

86.

καὶ ἄλλα μελετᾷ ὁ παπᾶς
κι' ἄλλα μελετοῦν τὰ βόϊδια (Λακεδαιμόνος)

87.

καὶ ἄλλα λογαριάζει τὸ βῶδι
κι' ἄλλα ὁ ζευγάς

¹ Ὁμοίαι τῇ παρὰ Ἀραβαντινῶ (25) καὶ ταῖς παρὰ Βενιζέλφ (Α,

¹ Νυνέχεια: ἴδ. φυλλάδιον 11.

62, 63, 64): λέγονται ἐπὶ τῶν συμβαινόντων τοῖς ἀνθρώποις ἀπροσδοκῆτων συμφορῶν.

88.

ἄλλαι μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων
ἄλλα δὲ θεὸς κελεύει

Ὁμοία ταῖς ἀνωτέρω φαίνεται ληφθεῖσα ἐκ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου (νέ, 8) λέγοντες:

«Οὐ γάρ εἰσι αἱ βουλαὶ μου, ὡς περ αἱ βουλαὶ ὑμῶν...»

Περὶ τούτου οἱ Γάλλοι λέγουσι:

L'homme propose et Dieu dispose.

89.

Ἄλλαξ' ὁ Μανωλιὸς
κι' ἔβαλε τὰ ροῦχα τ' ἀλλοιῶς.

90.

καὶ Ἄλλαξ' ὁ Μαγαλιὸς
κι' ἔβαλ' τὴν κάπ' ἀλλοιῶς. (Τρικκάλων)

91.

καὶ Ἄν θυμῶς' ὁ Μανωλιὸς
γυρίζ' τὸ φέσ' τ' ἀλλοιῶς.

Ἐπὶ τῶν ἄγαν ἀπόρων, περὶ ὧν οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον:

Γυμνότερος Ἰαλέμου
» κινδάλου
» λεβηρίδος
» παττάλου
» ὑπέρου κτλ.

οἱ δὲ Γάλλοι:

Faire la lessive du Gascon.

92.

Ἄλλαξε σπίτι
νάλλάξης τύχην. (Ζακυνθία)

Πολλάκις ἐκ δεισιδαιμονίας ἴσως θεωρεῖται ἡ κατοικία πρόξενος δυστυχίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ διαρκὴς ἐν τινι διαμονῇ εἶνε ὄχληρά, οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον

Μεταβολὴ πάντων γλυκύ.

93.

ἀλ(λ)άργ' ἀπ' τὰ τούμπανα
κι' ὁ γάμος ἔξοδ' ἔχει

Σαφής· πρβλ. τὴν 86.

(Ἀθηνῶν)

94.

ἀλ(λ)άργα εἶνε τὸ σκοτάδι;
κλειῖσ' τὰ μάτια σ' νὰ τὸ ἰδῆς

ἢ

κλειῖσ' τὰ μάτια σ' καὶ δέξ το

Ἡ αὐτὴ σχεδὸν καὶ παρὰ Βενιζέλω (E, 59)· λέγεται ἐπὶ ἀνοήτους
ἑρωτήσεις ποιουμένων.

95.

ἀλ(λ)αργιανὸς ὁ κῆπος
δωριανὰ τὰ λάχανα

(Λακεδαιμόνος)

Ἵμοια τῆ παρ' Ἀραβαντινῶ (163). Πρὸς ταύτην ὅμοια εἶνε αἱ
τῶν ἀρχαίων:

Μυσῶν λεία

Γλυκεῖ ὀπώρα φύλακος ἐκλελοιπότης
προβάτων οὐδὲν ὄφελος, εἴαν ποιμὴν ἀπῆ.

96.

ἀλληλοῦῖα παπαδιὰ
πέντε μῆνες δυὸ παιδιὰ

καὶ

ἀλληλοῦῖα παπαδιὰ
πέντε μῆνες δυὸ παιδιὰ

κι' ἄλλῳ σ' τὴν κοιλιά

(Λακεδαιμόνος)

Ἐπὶ πολυτόκων. Τοιαύτη πολύτοκος γυνὴ ἦτο ἡ Χαλκιδική, περὶ
ἧς ἐλέγετο·

ὡς περ ἡ Χαλκιδικὴ τέτοκεν ἡ γυνὴ

καὶ

τοῖς εὐτυχοῦσι καὶ τρίμηνα παιδιὰ

97.

ἄλλη καμμιά δὲ γέννησε
παρ' ἡ Μαριά τὸ Γιάννη

98.

καὶ

ἄλλη καμμιά δὲ γέννησε
παρ' ἡ Φαραώνισσα

(Τρικάλων)

Ἵμοια ταῖς παρὰ Βενιζέλω (A, 77), Ζαφειροπούλω (A, 25),
Καββαδία (A, 276)· λέγονται ἐπὶ κομπορημονούντων.

99.

ἄλλη σ' τὸ καρφί
κι' ἄλλη σ' τὸ πέταλο

Ἵμοια τῆ παρ' Ἀραβαντινῶ 75 καὶ Βενιζέλω (M, 223)· λέγεται
οὐχὶ ἐπὶ τῶν διδόντων ἀνεσιν, ὡς λέγει ὁ μακαρίτης Ἀραβαντινός,
ἄλλ' ἐπὶ τῶν διηνεκῶς βασανιζόντων.

100.

Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε

Ἐπὶ ἀλληλοβοηθείας. Ἡ φράσις ἐλήφθη ἐκ τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπι-
στολῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου (B' 2).

101.

Ἄλλο εἶνε τὸ κορόμπλο
κι' ἄλλο τὸ δαμάσκνο

Ἵμοια τῆ παρ' Ἀραβαντινῶ 1493 καὶ ταῖς ἀνωτέρω, 99, 100.

102.

Ἄλλοι καιροὶ
ἄλλα ἦθνη!

Ἵμοια τῆ Γαλλικῆ

Autres temps, autres moeurs.

λέγεται καὶ

Πῶς ἀλλάζουν οἱ καιροί!

103.

Ἄλλοι παπαδες ἤλθανε,
ἄλλα βαγγέλια φέρανε

(Λακεδαιμόνος)

104.

καὶ

Ἄλλος παπᾶς
ἄλλα βαγγέλια.

Ἐπὶ ἀλλαγῆς ὑπαλλήλων, ὅτε καὶ τὰ πράγματα ἀλλάσσουν.

105.

Ἄλλοι σᾶς κόβουν λάχανα
κι' ἄλλοι σᾶς μαγειρεύουν

(Λακεδαιμόνος)

Ἐπὶ εὐτυχῶν καὶ ἐπὶ ὀκνηρῶν.

106.

Ἄλλοι σκάβουν καὶ κλαδεύουν
κι' ἄλλοι τραγουδοῦν καὶ πίνουν (Ἀθηνῶν)

107.

καὶ Ἄλλοι σκάβουν καὶ κλαδεύουν
κι' ἄλλοι κουβαλοῦν καὶ δένουν

108.

καὶ Ἄλλοι σκάβουν καὶ θερίζουν
κι' ἄλλοι κουβαλοῦν καὶ δένουν (Λακεδαιμόνος)

Ὅμοιαι ταῖς παρ' Ἀραβαντινῶ 31, Βενιζέλω Α, 91, Ζαφειρούλω 26, καὶ Καββαδίᾳ Α, 318, ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων καὶ ἄλλος ὁ θερίζων.

Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον,

ἄλλο κάμουν, ἄλλοι ἔναντι.

Οἱ δὲ Γάλλοι·

Il abattu les buissons
et un autre a privé les oiseaux. πρβλ τὴν 159.

109.

Ἄλλοιὰ ἀπὸ κεῖνον
ποῦ τῆς ἔφαγε (Λακεδαιμόνος)

Ὅμοιᾳ τῇ παρὰ Ζαφειροπούλω 30· λέγεται ἐπὶ τοῦ παθόντος καὶ μὴ ἱκανοποιηθέντες.

110.

Ἄλλοι ποῦ βλέπουν δεκοχτῶ
καὶ δὲν τοὺς βλέπ' ὁ νοῦς των! (Ἀνάφης)

111.

καὶ Ἄλλοιὰ ποῦ τὸν δέρνουν χίλιοι δυὸ
καὶ δὲν τὰ δέρν' ὁ νοῦς του! (Λακεδαιμόνος)

Ὅμοιαι ταῖς παρὰ Βενιζέλω Α, 95, Ζαφειροπούλω Α, 32 8 Καββαδίᾳ Α, 297· λέγονται ἐπὶ ἀναισθήτου.

Βοιώτιον οὗς
ἐλέφαντος οὐδὲν διαφέρει.

Ἐλεγον οἱ ἀρχαῖοι,

112.

Ἄλλοι ποῦ δὲ γελάση τὴν αὐγὴν,
μηδ' ὄλη τὴν ἡμέρα

Ὅμοιᾳ τῇ

Ἡ καλὴ μέρα ἀπ' τὴν αὐγὴν φαίνεται
Λέγεται ἐπὶ τῶν εὐτυχούντων ἅμα τῇ γεννήσει των.

113.

Ἄλλοι(α) στὰ χάλια του!
Ἐπὶ τῶν οἰκτειρόντων τοὺς δυστυχεῖς.

114.

Ἄλλοι ἀπ' τὸν Ἀλλῆ,
πῶχασε τὸ γαῖδαρο
καὶ πηλαλεῖ! (Τρικάλων)

Ἐπὶ τῶν δυστυχούντων, οἵτινες οὐδεμιᾶς παρ' ἄλλων τυγχάνουσι φροντίδες. πρβλ. τὴν 145.

115.

Ἄλλοι σ'τὸ νεῖδ ποῦ παιδεύεται
σ'τὸ γέρο ποῦ κοιμάται!

116.

καὶ Ἄλλοι σ'τὸ νεῖδ ποῦ δέρνεται
σ'τὸ γέρο ποῦ κόβεται! (Μάνης)

Διάφορος τοῖς παρὰ Βενιζέλω Α, 93 λέγεται ἐπὶ ἐπικινδύνων συμπτωμάτων στηριζομένων ἐπὶ τῆς ἐμπειρικῆς ἰατρικῆς.

117.

Ἄλλοιὰ σ'τὸν ἀσυνείθιστον
ὅσο νὰ συνειθίσῃ! (Λακεδαιμόνος)

Ὅμοιᾳ τῇ παρ' Ἀραβαντινῶ 57, Βενιζέλω Α, 92 καὶ Καββαδίᾳ Α, 310. Ἐπὶ τῶν οἰκτειρόντων τοὺς ἄλλοτε ἐν εὐπαθείαις· διότι ἡ ἕξις δευτέρα φύσις.

118.

Ἄλλοιὰ ἀπ' τὰ γαϊδούρια
ὅταν μαλώνουν τ'ἄτια

Ὅμοιᾳ τῇ παρὰ Βενιζέλω Τ, 140 καὶ Καββαδίᾳ Α, 43. Λέγεται ἐπὶ τῆς βλάβης, ἣν ὑφίστανται οἱ ὑπήκοοι, ὅταν οἱ ἀρχόντες ἐρίζωσιν.

119.

Ἄλλοιά ποῦ πονάει
καὶ γιατρὸ γυρεύει! (Λακεδαιμόνος)

Ἵμοία τῇ ἀνωτέρω 115.

120.

Ἄλλοίμονον καὶ πάλ' ἄλλοί,
ἀν σπάση τὸ γιαλι
σὲ κανενὸς τὴν κεφαλή! (Λακεδαιμόνος)

Ἐπὶ κακῶν ἀνιάτων.

121.

Ἄλλοίμονον ποῦ καρτερεῖ
ἀπὸ ξένα χέρια νὰ ξυστῇ!

122.

καὶ Ἄλλοίμονο σ' τὸν ἄνθρωπον τὸν κακομοιριασμένο,
δὲν ἔχει χέρια νὰ ξεστῇ καὶ καρτερεῖ ἀπὸ ξένον!

(Ἀθηνῶν). Ἵμοια τῇ παρ' Ἀραβαντινῶ 56 καὶ Καββαδία Α, 305· λέγονται ἐπὶ τῶν μάτην ἀναμενόντων παρ' ἄλλων βοήθειαν εἰς τὰς ἀνάγκας των.

123.

Ἄλλοίμονον ποῦ κλαίγανε
καὶ δὲν ἤξεραν τί λέγανε. (Λακεδαιμόνος)

Ἵμοία τῇ παρὰ Καββαδία Α, 306.

Λέγεται ἐπὶ τῶν μὴ εἰδόντων νὰ παραστήσωσι τὰ δίκαιά των.

124.

Ἄλλοίμονον πέχ' ἀμπέλια
καὶ τρυγᾷ λυγαριαίς. (Τρικκάλων)

Ἐπὶ τῶν καταλειπόντων τὰ οὐσιώδη καὶ εἰς ἐπουσιώδη ἀσχολουμένων.

125.

Ἄλλοίμονο σ' τὸ σπίτι
ποῦ λαλήση θηλυκιά κόττα!

Κατὰ δεισιδαίμονά τινα πίστιν τὸ λάλημα τῆς ὄρνιθος θεωρεῖται κακὸς οἰωνὸς καὶ διὰ τοῦτο σφάζεται. Ἄλλ' ἐν τῇ δεισιδαίμονι ταύτῃ φράσει ἐνουπολανθάνει ἡ ἀληθὴς ἔννοια. Ἄλλοίμονον δηλ. ὅταν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἄρχῃ τὸ θῆλυ καὶ οὐχὶ ὁ ἀνὴρ. Ἵμοιαν ταύτῃ θὰ ἴδωμεν ἐξῆς.

126.

Ἄλλος ἔκαιγε τὰ γένεια
κι' ἄλλος ἔλεγε στάκα
ν' ἀνάψω τὸ τσιγάρο μου. (Ἑπίρου)

127.

καὶ Ἄλλουνοῦ καίονται τὰ γένεια
κι' ἄλλος ἔλεγε στάσου
νὰ καψαλίσω τὴ ματσούκιά μου.

Ἵμοια ταῖς παρὰ Βενιζέلف Κ, 311· λέγονται ἐπὶ τῶν ἀπανθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἐν τῇ δυστυχίᾳ τῶν ἄλλων θέλουσι νὰ ἐπωφελῶνται.

128.

Ἄλλος θερίζει
κι' ἄλλος ἔχει τὴ χάρι. (Ἀνάφης).

129.

Ἄλλος τάρνι
κι' ἄλλος τὸ σουφλί. (Ἑπίρου)

Ἵμοία τῇ ἀνωτέρω.

130.

Ἄλλος χάσκει
κι' ἄλλος καταπίνει. (Λακεδαιμόνος)

Ἵμοία τῇ παρ' Ἀραβαντινῶ 39, Βενιζέلف Α, 117, 118, Καββαδία, Α, 331. Ἐπὶ τῶν ἀπολαμβανόντων ὅσα ἄλλοι ἀνέμενον.

131.

Ἄλλοτε προπωλούσαμε,
τώρα τυρὶ ἀγοράζουμε. (Ἀνάφης).

Ἐπὶ τῶν μεταπιπτόντων εἰς δυστυχίαν.

132.

Ἄλλοῦ ἀστράφτει καὶ βροντάει
κι' ἄλλοῦ βρέχει.

Ἵμοία τῇ παρ' Ἀραβαντινῶ 41, Βενιζέلف Α, 120. Ἐπὶ πράξεων ὧν τὰ ἀποτελέσματα ἀλλαχῶ ἀκούονται ἴμοια τῇ

Ἄλλοῦ τὰ κακαρίσματα
κι' ἄλλοῦ γεννοῦν ἢ κότταις.

133.

Ἄλλου βαροῦν τῆ γρηά
κι' ἄλλου σκάζ' ἢ βραβιά της. (Κυνουρίας)

134.

καὶ Ἄλλου χτυπᾶνε τῆ γρηά
κι' ἄλλου σκάνει τὸ πετοῖ της. (Λακεδαιμ.)

Ὅμοιαι ταῖς ἀνωτέρω.

185.

Ἄλλου ἔχει τὸν πόνο ἢ γρηά
κι' ἄλλου τὴν τρίβ' ὁ γέρος.

Ὅμοια τῆ παρ' Ἀραβαντινῶ 44, Ζαφειροπούλω 35 καὶ Καββαδία Α, 340 ἐπὶ παρεννοήσεων καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ ἀσελγῶν· πρβλ. τὰς 138, 139, 146.

136.

Ἄλλου εἶν' ὁ λαγός,
κι' ἄλλου ἢ φωλιά του,

137.

καὶ Ἄλλου κοιμῆτ' ὁ πίσκοπος
κι' ἄλλου κρεμᾶν τὰ ροῦχά του.

Ὅμοιαι ταῖς παρὰ Βενιζέλω Α, 124, 125, Ζαφειροπούλω 36 καὶ Καββαδία Α, 346· λέγονται ἐπὶ ἀστάτων καὶ ὑποκριτῶν.

138.

Ἄλλου μὲ ξεῖς, καλόγερε,
κι' ἄλλου μὲ τρώει, καῦμένε.

139.

καὶ Ἄλλου μὲ ξεῖς, καλόγερε,
κι' ἄλλου μὲ τρῶν ἢ ψείραις.

Ὅμοια τῆ ἀνωτέρω 135· πρβλ. καὶ τὴν 145.

140.

Ἄλλου μπαλώσου.

Ὅμοια τῆ παρ' Ἀραβαντινῶ 45 καὶ Βενιζέλω Α, 123· λέγεται ἐπὶ τῶν ἐννοούντων τοὺς κατεργαρέους καὶ ἀποπεμπόντων αὐτούς.

Μὴ πρὸς ἐμὲ τὰ ποικίλα

καὶ Ἄλλην δρῦν βαλάνιζε,
ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, οἱ δὲ Γάλλοι λέγουσι;

à d'autres tes coquilles.

141.

Ἄλλου νὰ τρώμε καὶ νὰ πίνουμε
καὶ ἄλλου νὰ πᾶμε καὶ νὰ χορεύωμεν. (Τρικκάλ.)

Ἐπὶ τῶν θελόντων δαπάναις ἄλλων νὰ διατρέφονται καὶ νὰ διασκεδάζωσιν, οὗς οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν τρεχεδεῖπνους καὶ παροιμιάζοντες ἔλεγον

αὐλητοῦ βίον ζῆν.

142.

Ἄλλου πατᾶς
κι' ἄλλου βρίσκεσαι.

143.

καὶ Ἄλλου τηρᾶς
κι' ἄλλου βλέπεις.

144.

καὶ Ἄλλου τηρᾶς
κι' ἄλλου πατᾶς
καὶ μένα λὲς πῶς μ' ἀγαπᾶς.

Ὅμοιαι ταῖς παρ' Ἀραβαντινῶ 46 καὶ Καββαδία Α, 339· ἐφαρμόζονται ἐπὶ τῶν ὑποκριτῶν.

145.

Ἄλλου τὸ βάρεμα
κι' ἄλλου ὁ πόνος.

Ὅμοια ταῖς ἀνωτέρω 138, 139.

146.

Ἄλλου τρίβ' ὁ παπᾶς τὴν παπαδιά
κι' ἄλλου ἢ παπαδιά πονάει. (Λακεδαιμόνος)

Ὅμοια ταῖς ἀνωτέρω 135 καὶ 139,

Κ. Νεστορίδης, γυμνασιάρχης.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΟΥ ΙΕ' ΤΟΜΟΥ

Φυλλάδιον 1. Σεπτέμβριος (1892)

- Εμμ. Ροΐδου. Γίγαντες καὶ Νάνοι· Σκαλάθουρα· σελ. 5—8.
 Είρηναίου Κ. Ἀσωπίου. Ἀναμνήσεις Ἰταλίας. Πίσσα (1845—1849). Οἱ Ἑλ-
 ληνες σπουδασταί· σελ. 9—17.
 Δ. Βικέλα. Ἡ Βυζαντινὴ φιλολογία· σελ. 17—29.
 Ἀμαλία Κ. Παπασταύρου. Ὀδοιπορικαὶ σημειώσεις. Τὰ Τέμπη· σελ. 29—33.
 Ἀρ. Π. Κουρτίδου. Ὁ Τολστόη ὡς παιδαγωγός· σελ. 33—38.
 Παναγ. Ματαράγκα. Ἐκ τῆς Κολάσεως τοῦ Δάντου. Ἐπεισόδιον Οὐγγολίνου
 μετὰ σημειώσεων· σελ. 29—46.
 Χ. Σ. Ἡ δέσποινα Λουΐζα τῆς Γαλλίας δόκιμος ἐν τῇ μονῇ τῶν Καρμηλιτιδῶν
 (ἐκ τοῦ γαλλικοῦ)· σελ. 46—52.
 Μήτσου Χατζοπούλου. Μέσα στὸ λόγγο· σελ. 52—62.
 Ἰ. Χρ. Βάμβα. Ἱστορικαὶ σημειώσεις περὶ τῆς Χολέρας· σελ. 63—74.
 Γ. Τυπάλδου Κοζάκη. Τὰ στοιχεῖα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης· σελ. 74—78.
 Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός. Ἔργασια συλλόγου· ἔργασια τμημάτων
 σελ. 79—80.

Φυλλάδιον 2. Ὀκτώβριος

- Δ. Βικέλα. Ἡ Βυζαντινὴ φιλολογία· σελ. 81—87.
 Χαράλ. Ἀννίνου. Ἱστορικὰ παράδοξα· σελ. 87—92.
 Διον. Θ. Σωμερίτου. Ὁ βουλευτικὸς ὄρκος· σελ. 93—110.
 Α. Τραυλαντώνη. Τί νὰ εἶναι ; σελ. 110—114.
 Γεωργίου Στρατήγη. Στὴν Σφίγγα· σελ. 114—117.
 Γρηγ. Ξενοπούλου. Τὰ κωμειδύλλια (θεατρικὴ ἐπιθεώρησις)· σελ. 117—124.
 Λουκᾶ Νάκου. Ἐγκληματολογικὴ μελέτη· σελ. 125—138.
 Π. Χρυσανθοπούλου. Περὶ τοῦ ἄρθρου 216 τοῦ ἐμπορικοῦ νόμου (ἀνταπάντησις
 εἰς τὸν κ. Ἐπ. Ἐμπεριῖκον)· σελ. 139—151.
 Ἀνθίπτης Π. Παλαμήδους. Ὁ ὑποπλοίαρχος Γκάρ· σελ. 151—154.
 Π. Βαλσαμάκη. Φυτολογικὰ ζητήματα· σελ. 154—158.
 Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός. Ἔργασια συλλόγου· ἔργασια τμημάτων· σελ.
 158—160.

Φυλλάδιον 3. Νοέμβριος

- Ἀνδρέου Ν. Σκιαῖ (ὕφηγητοῦ). Περὶ τῆς σημασίας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσ-

σης ὡς ὄργανον καθολικῆς παιδείσεως. Λόγος ἐναρκτήριος· σελ. 161—174.
 Ν. Γ. Πολίτου. Παλαιογραφικὴ σταχυολογία ἐκ τῶν μαγικῶν βιβλίων· σελ.
 174—190.

- Κώστα Κρυστάλλη. Τὰ μάρμαρα (ἡπειρωτικαὶ ἀναμνήσεις)· σελ. 190—194.
 Πλάτ. Ε. Δρακούλη. Ἑσπερία ἤχώ· σελ. 194—207.
 Δ. Ἡλιακοπούλου. Ἡ ἡλικία τῆς Ἑλένης· σελ. 207—213.
 Γ. Β. Τσοκοπούλου. Ὡ Φασουλῆς· σελ. 213—217.
 Ἄννης Τριανταφυλλίδου. Ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή· σελ. 217—218.
 Π. Βαλσαμάκη. Φυτολογικὰ ζητήματα· σελ. 219—230.
 Φωτίου Δημητριάδου. Πῶς ἀνεκαλύφθη ἡ Ἀφροδίτη τῆς Μήλου· σελ. 231—234.
 Γουσταίου Λαφφών. Ὁ Ἄραψ πειρατής· σελ. 234—236.
 Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός. Ἔργασια συλλόγου· ἔργασια τμημάτων
 σελ. 236—240.

Φυλλάδιον 4. Δεκέμβριος

- Δ. Γ. Καμπούρογλου. Ἐπιστολαὶ ἀνέκδοτοι περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ Κοραῆ·
 σελ. 242—253.
 Γ. Καλοσγούρου. Σαοῦλ, τραγωδία Βίκτωρος Ἀλφιέρη (ἀπόσπασμα ἐξ ἀνεκδότου
 μεταφράσεως τῆς τραγωδίας)· σελ. 253—265.
 Ἰω. Λαμπρίδου, δικηγόρου. Καλόγηροι καὶ λογιάται· σελ. 266—275.
 Μήτσου Χατζοπούλου. Ρουμελιωτικὰ διηγήματα ἢ Μελιτάτη· σελ. 276—279.
 Ἡλία Α. Τσιτσέλη. Ἔθιμα ἐν Κεφαλληνίᾳ· σελ. 280—297.
 Ἄν. Χρηστίδου, ἱατροῦ. Αἱ περὶ ἱατρῶν καὶ ἱατρικῆς δοξασταὶ τοῦ Ἱπποκράτους·
 σελ. 297—302.
 Δ. Κ. Βαρδουγιάντου, Νεώταται ἀνασκαφαὶ ἐν Μυκῆναις (πανάρχαια νεκροτα-
 φεῖα)· σελ. 302—308.
 Ἀχλλέως Χρηστίδου, δικηγόρου. Ἡ ἐν Τουρκίᾳ ἀκίνητος ἰδιοκτησία· σ. 308—315.
 Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκη. Παντοτεινὸν καλαντάριον, βροντολόγιον καὶ σεισμολόγιον·
 σελ. 315—319.

Φυλλάδιον 5. Ἰανουάριος (1893)

- Μιχ. Ν. Δαμιράλη. Μελέτημα περὶ Σαῖξπηρ· σελ. 324—350.
 Ἀντωνίου Σ. Μάτεσι. Στεκκετής - Γουερίνης. Διάλεξις Α'· σελ. 350—368.
 Β. Μ. Α. Καππαδοκικά. Περιγραφὴ γεωγραφικὴ, στατιστικὴ, ἐκπαιδευτικὴ, ἐμ-
 πορικὴ, ἐκκλησιαστικὴ τῆς μητροπόλεως Καισαρείας· σελ. 368—379.
 Α. Τραυλαντώνη. Τὸ θῆμα τῶν βιβλίων· σελ. 380—384.
 Γ. Σ. Φραγκοῦδη. Δημόσια Παρισινὰ θεάματα ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ὑπὸ στέγῃν· σελ.
 384—396.
 Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός. Ἔργασια συλλόγου· ἔργασια τμημάτων· σελ.
 396—400.

Φυλλάδιον 6. Φεβρουάριος

- Γεωργίου Μπουκουβάλα. Περί τῆς διδασκαλίας ἀρχαίων ἑλληνικῶν δραμάτων ἐπὶ τῆς σημερινῆς σκηνῆς· σελ. 401—423.
 Μήτσου Χατζοπούλου. Ἀγιάννης· σελ. 424—428.
 X. M. N. Ἀντώνιος Ρουβινστάιν (βιογραφικὸν δοκίμιον Alexandre M'Arthur)· σελ. 429—444.
 B. M. A. Καππαδοκικά. Περιγραφή γεωγραφική, στατιστική, ἐκπαιδευτική, ἐμπορική, ἐκκλησιαστικὴ τῆς μητροπόλεως Καισαρείας· σελ. 445—458.
 Π. Στ. Βαλσαμάκη. Φωτοβολία φυτῶν· σελ. 458—461.
 Ἰω. Δ. Ἀφθονίδου, ἱατροῦ. Ἀκριβῆς τοποθέτησις πόλεων τινῶν τῆς Μακεδονίας· σελ. 461—464.
 X. Ἐν κεφάλαιον ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας· σελ. 465—467.
 Γ. M. Σακορράφου. Βιβλιογραφία· σελ. 467—469.
 K. Νέστοριδου, γυμνασιάρχου. Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις ἀνεκδοτοί· σελ. 469—477.
 Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός. Ἔργασια συλλόγου ἔργασια τμημάτων· σελ. 477—480.

Φυλλάδιον 7. Μάρτιος

- Βλάδαν Γιώργεβιτς. Ὁ σέρβος ποιητῆς Λάζαρος Λαζάρεβιτς· σελ. 481—512.
 K. Μεταξᾶ Βοσπορίτου. Ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν Φοινίκων· σελ. 513—526.
 Π. Βεργωτῆ. Ἡ πρόθεσις ἀπό· σελ. 526—540.
 Η. Γεωργοπούλου, μηχανικοῦ. Ἡ δι' ἀεροστάτων ἀεροπορία· σελ. 540—545.
 X. Ἰούλιος Φερρῦ· σελ. 545—549.
 Ἀμαλία Παπασταύρου. Ὀδοιπορικαὶ σημειώσεις· τὰ Μετέωρα· σελ. 549—554.
 Ἰωάννου Πολέμη. Ἐκ τῶν ἐρειπίων 1 τὸ Μονοπάτι (Sonnet). 2 Ἰστὸ δρόμο· σελ. 554—555.
 A. Μαρούλη. Ξόρκια (ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς)· σελ. 556—558.
 Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός. Ἔργασια συλλόγου ἔργασια τμημάτων· σελ. 558—560.

Φυλλάδιον 8. Ἀπρίλιος

- Ἀλεξάνδρου Καράλη. Χίος καὶ Χίος· σελ. 561—577.
 A. Τραυλαντώνη. Τὸ κελλὶ τοῦ χτικιασμένου· σελ. 577—586.
 Κάρς. Σημειώσεις περὶ Ἰαπωνίας ἑλληνοῦ ταξιδιώτου· σελ. 586—599.
 B. M. A. Καππαδοκικά. Περιγραφή γεωγραφική, στατιστική, ἐκπαιδευτική, ἐμπορική, ἐκκλησιαστικὴ τῆς μητροπόλεως Καισαρείας· σελ. 600—615.
 Γ. I. Καλαϊσάκη. Περί τῆς ἐν Κρήτῃ Λάμπας ἢ Ἀργυρουπόλεως· σ. 615—621.
 Πλάτωνος Δρακούλη. Ἀκαδημία τῶν πιθήκων· σελ. 621—624.
 X. N. M. Ἀντώνιος Ρουβινστάιν (βιογραφικὸν δοκίμιον Alexandre M'Arthur)· σελ. 624—635.

K. Νέστοριδου, γυμνασιάρχου. Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις ἀνεκδοτοί· σελ. 635—639.

Νέα Βιβλία· σελ. 640.

Φυλλάδιον 9. Μάιος

- Ἥλια A. Τσιτσέλη. Ὁ Λασκαρᾶτος ὡς συγγραφεὺς χαρακτήρων· σ. 641—655.
 Γ. Τυπάλδου Κοζάκη. Ὀλίγα σημειώσεις περὶ αὐτοκτονίας· σελ. 655—662.
 Κώστα Κρυστάλλη. Ἠπειρωτικὰ ἀναμνήσεις· Στὰ χαλάσματα· σ. 662—672.
 Ἥλια Γ. Βαλσαμάκη. Περί ἡμέρας· σελ. 673—695.
 X. N. M. Ἀντώνιος Ρουβινστάιν (βιογραφικὸν δοκίμιον Alexandre M'Arthur)· σελ. 696—705.
 M. Κεφάλαια. Ἐκ τῶν σημειώσεων τοῦ ἀοιδίμου A. Κοραῆ εἰς τὸ Ξενοκράτους περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνὸδρων τροφῆς· σελ. 706—711.
 X. E. Καλαϊσάκη. Αἱ ἐν Τήνῳ δυτικάι μοιαί· σελ. 711—719.
 Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός· σελ. 719—720.

Φυλλάδιον 10. Ἰούνιος

- M. Χρυσόχου. Ἡ Πρασιάς Λίμνη· σελ. 721—736.
 K. Νέστοριδου. Ὁ Σωκράτης καὶ ἡ περὶ Θεοῦ ἔννοια αὐτοῦ κατὰ Bunsen· σελ. 736—747.
 Λεωνίδου Μπαίρα. Ὀδοιπορικαὶ σημειώσεις· ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Κάιρον· σελ. 747—768.
 X. Καβαλλερία Ρουσσικάννα· σελ. 768—774.
 X. N. M. Ἀντώνιος Ρουβινστάιν (βιογραφικὸν δοκίμιον Alexandre M'Arthur)· σελ. 774—789.
 Πλάτωνος Δρακούλη. Θεραπεία ἐγκληματιῶν· σ. 790—793.
 Δ. Σ. Ἠλιοπούλου. Διὰ τῆς μεθόδου τοῦ αὐτοθαυμασμοῦ· σελ. 793—795.
 Γ. I. Καλαϊσάκη. Παντοτεινὸν καλαντάριον, βροντολόγιον καὶ σεισμολόγιον· σελ. 795—800.

Φυλλάδιον 11. Ἰούλιος

- M. Χρυσόχου. Ἡ Πρασιάς Λίμνη· σελ. 801—813.
 A. Τραυλαντώνη. Φίλτρα, Ἐπαρδαὶ καὶ Φαρμακεῖαι (ἐξ ἀνεκδότου πραγματείας περὶ τῶν «Ἑλληνίδων Ἐταιρῶν»)· σελ. 813—820.
 K. Δ. Καπράλου. Τὰ Λουτρά τῆς Ὑπάτης· σελ. 820—833.
 Ἄγ. Κωνσταντινίδου. Τί ἐζήτει ἀνὰ τὸν κόσμον ἡ Θλίψις. Πολωνικὸν διήγημα E. Ὀρσέσσχο (ἐκ τοῦ ρωσικοῦ)· σελ. 833—841.
 Διονυσίου Ἠλιακοπούλου. Νεκρικαὶ τελεταὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις Ἑλλησι· σελ. 841—855.

- X. N. M. Ἀντώνιος Ρουβινστάιν (βιογραφικὸν δοκίμιον Alexandre M'Arthur)·
σελ. 855—866.
Ἄλεξ. Δευτεραίου. Ἀλβανικὰ καὶ Μαυροβουνιωτικὰ περίεργα· σελ. 866—878.
Κ. Νεστορίδου. Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις· σελ. 878—880.

Φυλλάδιον 12. Αὐγούστος

- Εὐστρατ. Ἰωαννίδου. Μελέτη περὶ ποινικῶν φυλακῶν καὶ σωφρονιστικῶν συστη-
μάτων, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῶν ἐν Ἑλβετία· σελ. 881—897.
Ἀνδρέου Μαρούλη. Μὴ τὴν βάλῃς νηστεία· σελ. 897—901.
Ν. Τ. Βούλγαρι. Ἀντώνιος Παλατιανός· σελ. 901—908.
X. N. M. Ἀντώνιος Ρουβινστάιν (βιογραφικὸν δοκίμιον Alexandre M'Arthur)·
σελ. 908—916.
Ι. Καραλίδου. Ἐκ τοῦ Ἰνδικοῦ διηγήματος Νάλου καὶ Δαμαιαντίας (ἀπόσπασμα)·
σελ. 917—921.
Ἥλια Α. Τσιτσέλη. Ἡ Μεγάλῃ Ἰσρακοστή (ἐκ τῶν ἐθίμων τῆς Κεφαλληνίας)·
σελ. 921—925.
Σπυρίδων δὲ Βιάζης. Ἱστορικαὶ σημειώσεις περὶ σταφίδος· σελ. 925—935.
Ἄρ. Π. Κουρτίδου. Ὁ Τολστόη ὡς παιδαγωγός· σελ. 936—946.
Ξ. Νεστορίδου. Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις· σελ. 946—957.
Πίναξ τῶν περιεχομένων· σελ. 957—962.

Παροράματα ἐν ταῖς Καππαδοκικοῖς. Ἐν σελ. 370 στ. 19 ἀντὶ Ὀρογρα-
φία ἀνάγ. Ὀρογραφία. Αὐτόθι ἐν ὑποσημ. 5: Στράβ. ΙΚ' ἀντὶ ΙΒ'. Ἐν σελ. 371
στ. 7: ἐβίωσα ἀντὶ ἐβίωσαμεν. Αὐτόθι ἐν ὑποσημ. 1: Κἀγὼ ἀνῆλθον ἀντὶ Καὶ
ἡμεῖς ἀνήλθομεν. Ἐν σελ. 372 στ. 7: Γηλανδὴ ἀντὶ Γηλανλή. Αὐτόθι στ. 5 κά-
τωθεν: Κἀγὼ αὐτὸς ἤκροασάμην ἀντὶ Καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἤκροασάμεθα. Ἐν σελ.
374 στ. 21: ποταμῶ ὄντι ἀντὶ ποταμῶ, ὄντι. Ἐν σελ. 375 στ. 7: σχηματιζομέ-
νους ἀντὶ σχηματιζόμενος. Ἐν σελ. 375 9: ἐκβάλει ἀντὶ ἐκβάλλει. Ἐν σελ. 375
στ. 13: Κερσεχίρ ἀντὶ Κιρσεχίρ. Ἐν σελ. 376 στ. 15: Μεταλλεῖα ἀντὶ Μεταλ-
λεῖα. Ἐν σελ. 377 στ. 14: Ἀνδρουκίου ἀντὶ Ἀνδρονικίου. Ἐν σελ. 377 στ. 8
κάτωθεν: ἐννοῶ ἀντὶ ἐννοῶμεν. Ἐν σελ. 379 στ. 14 κάτωθεν: ἀνημμένων ἀντὶ
ἀνημμένων.

Ἐν τῇ Φωτοβολίᾳ φυτῶν σελ. 460 στ. 15: αὐτῶν ἀντὶ αὐτῆς. Σελ. 460
στ. 20: δύνανται ἀντὶ δύναται. Σελ. 460 στ. 29: ρωμαντικούς ἀντὶ ἀροματι-
κούς. Σελ. 461 στ. 27: παράγοντος φῶς ἀντὶ τὰ παραγάγη φῶς.